

Пролетарыі ўсіх краін, аднайцеся!

Літаратура і Мастацтва

№ 15 (3009)
11 красавіка 1980 г.

ОРГАН МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ І ПРАЎЛЕННЯ САЮЗА ПІСЬМЕННІКАЎ БССР

Выдаецца з 1932 г.
Цана 8 кап.

Абуджэнне.

Фотаэцюд У. СІЗА.

ДА ЛЕНИНСКАЙ ГАДАВІНЫ

Новая нарэчца народнага мастака СССР М. А. Савіцкага «Ваенна-рэвалюцыйны партыйны цэнтр» паказвае У. І. Леніна, які абмяршоў са сваімі бліжэйшымі саратнікамі план маючага адбыцца ўзброенага паўстання.

Гэту работу ў ліку амаль трохсот лепшых твораў жывапісу, скульптуры, графікі, дэкаратыўна-прыкладнага жанру і плаката мінчане і госці сталіцы ўпершыню ўбачылі на вялікай выстаўцы беларускага выяўленчага мастацтва, якая адкрылася 10 красавіка ў Палацы мастацтваў. Дэвіз экспазіцыі — «Ідзі Леніна жывуць і перамагаюць» — вызначыў змест яе раздзелаў.

Ад іскры рэвалюцыйнага полыма, якое ўспыхнула ў Петраградзе, палі асновы старога свету і ў некалі адсталай ускарнае царскай імперыі — Беларусі. Узброеныя рэвалюцыянеры на вуліцах Мінска, грамадзянская вайна, незабытыя эпизоды працоўнага энтузіязму першых пяцігоддзяў. Быццам ажываюць дарэгія нам старонкі гісторыі, калі знаёмішся з творами, прадстаўленымі ў залах палаца.

«Ленін заўсёды з намі» — пад такім дэвізам прайшла сустрэча пісьменнікаў з воінамі Беларускай ваеннай акругі ў акруговым Доме афіцэраў. Адкрыў сустрэчу старшыня камісіі СП БССР па ваенна-сфэрскай рабоце Л. Пронша.

Народны пісьменнік БССР І. Шамякін раскажа воінам, як ленінская тэма распацоўваецца беларускімі літаратарамі, які ён асабіста працаваў і працуе над творами па ўвасабленні незабытага вобраза Ільіча.

Цёпла прынялі прысутныя выступленні паэтаў А. Грачанінава, М. Аўрамчына, В. Іпатавай, М. Гамолкі, Б. Спрычанна, К. Камейшы, празаіка П. Ткачова, якія прагаварылі свае вершы і апавяданні, прысвечаныя жыццю і рэвалюцыйнай дзейнасці У. І. Леніна.

Вялікі вечар, прысвечаны ленінскаму юбілею, адбыўся ў налгасе імя У. І. Леніна Пухавіцкага раёна. Прасторны клуб быў перапоўнены. Сюды прыйшлі налгаснікі, аграномы, механізатары, вучні мясцовай школы. Са словам «Жывы рысы Ільіча» — аб працы беларускіх літаратараў па ўвасабленні ў сваіх творах вобраза вялікага правадыра — выступіў Д. Слаўковіч. Затым У. Снарнін і З. Бірала чыталі вершы, артысты мінскай тэатраў выканалі песні, прысвечаныя правадыру сацыялістычнай рэвалюцыі.

М. ІВАНОУ.

Сустрэча, прысвечаная 110-й гадавіне з дня нараджэння правадыра, адбылася на факультэце журналістыкі БДУ імя У. І. Леніна. У гэці да студэнтаў прыйшлі старшыня Дзержытэлерадзеі БССР пэат Генадзь Бураўкін і крытык Уладзімір Гніламедаў. Госці разгаварылі пра творы беларускіх паэтаў, прысвечаныя правадыру Кастрычніцкай сацыялістычнай рэвалюцыі. Затым Генадзь Бураўкін пазнаёміў студэнтаў з задумай і гісторыяй стварэння паэмы «Ленін думае пра Беларусь», раскажаў пра пераклад яе на рускую мову, прачытаў урывкі з паэмы.

В. ШАЧАК.

Сапраўдным святкам няўрымслівай дзіцячай фантазіі стала для брастаўчан абласная выстаўка дзіцячага выяўленчага і дэкаратыўна-прыкладнага мастацтва, прысвечаная 110-й гадавіне з дня нараджэння У. І. Леніна. Яна адкрылася ў гарадскім выставачным салоне. З паўтары тысячы прысланых работ камісія адбрала для экспазіцыі шэсцьсот, 350 з якіх —

Наведвальнікі ўбачаць жывапісныя палотны зачынальнікаў нацыянальнай мастацкай Ленініаны, народных мастакоў БССР В. Волнава, Я. Зайцава і заслужанага дзеяча мастацтваў БССР К. Касмацова. Увасабленню вобраза Леніна, перамаганню шэсцю яго ідэй, якія сталі неад'емнай асновай усяго нашага шматграннага жыцця, прысвяцілі свае работы народны мастак СССР, Герой Сацыялістычнай Працы З. Азгур, заслужаны дзеячы мастацтваў БССР А. Шыбнёў і Н. Воранаў, графікі Г. Паплаўскі, А. Кашкурэвіч і А. Паслядовіч, а таксама многія маладыя мастакі.

Аб няўхільна ўзрастанчай увазе майстроў выяўленчага мастацтва Беларусі да стварэння шматпланавай вобразнай Ленініаны, аб велізарным значэнні ролі мастака ў прапагандзе ленінскіх ідэй гаварылі на адкрыцці выстаўкі першы намеснік міністра культуры БССР А. І. Ульяновіч, член КПСС з 1917 года У. А. Вавераў, народны мастак СССР М. А. Савіцкі, студэнт інстытута культуры В. Каткавец.

На адкрыцці выстаўкі прысутнічала намеснік Старшыні Савета Міністраў БССР Н. Л. Сняжкова.

110-годдзю з дня нараджэння У. І. Леніна прысвечана таксама Рэспубліканская выстаўка дакументальнай і мастацкай фатаграфіі, якая адкрылася 10 красавіка ў будынку Беларускай дзяржаўнай філармоніі. Каля 130 работ вядомых фотажурналістаў і аматараў раскажваюць аб гераічным мінулым беларускага народа, яго сённяшніх працоўных буднях.

«У памяці народнай» — такі лейтматыў здымкаў з Брэсцкай крэпасці і Хатыні, якія адкрываюць экспазіцыю. Тут жа фотаўскладанні мастак да Маўзалей У. І. Леніна, кадры з кінафільмаў аб правадыру. Асаблівую ўвагу майстры фатаграфіі ўдзялілі партрэту. Цэлая галерэя будаўнікоў, чыймі рукамі ўзняліся з руін нашы гарады, герояў збожжавых ніў і рабочых-ударнікаў праходзіць перад гледачамі. Выразныя партрэты мастакоў, пісьменнікаў, кампазітараў.

БЕЛТА.

акварэльныя і графічныя лісты. Іх сюжэты — самыя разнастайныя: прыгажосць роднай прыроды, пакарэнне космасу, стваральная праца савецкага чалавека.

М. КАЗЛОВІЧ.

Пад дэвізам «Таварыш Ленін, мы Вам дакладваем» прайшоў Дзень літаратуры на віцебскім заводзе «Мегом». Ён пачаўся сустрэчай літаратараў з актывам прадпрыемства. Старшыня абласнога літаратурнага аб'яднання пэат Давід Сімановіч раскажаў перадавікам п'яцігодкі аб рабоце сваіх таварышаў па яму. Аллксанд. Бяроза, Сяргей Кавалёў, Уладзімір Марудуў, Тадзіяна Ілльшторная, Уладзімір Папковіч прагаварылі прысутным свае новыя творы.

У цэхах працягваліся знаёмствы літаратараў і заводскіх кіналюбав. Ішла шчырая размова аб вялікай ленінскай спадчыне, аб працы на карысць Савецкай Радзімы. Рабочыя, інжынеры, канструктары падзяліліся сваімі праблемамі, надзённымі пытаннямі жыцця прадпрыемства.

Вынікі Дня літаратуры былі падведзены на сумесным пасяджэнні заводскага парткома і літаратурнага аб'яднання. Літаратары і прадастаўнікі завода «Мегом» дамовіліся аб далейшых узаемасувязях і супрацоўніцтве.

С. ГРЫГАРЭНКА.

Рэспубліканскае праўленне добраахвотнага таварыства аматараў кнігі Беларусі ў памяшканні магазіна-клуба «Света» правяло семінар старшынь клубав кнігалюбаў. З усіх куткоў рэспублікі з'ехаліся сілбы кнігі, каб падзяліцца вопытам работы па прапагандзе твораў правадыра сусветнага пралетарыята Уладзіміра Ільіча Леніна, літаратуры аб ім і яго палчніках.

Семінар адкрыў намеснік старшыні Рэспубліканскага праўлення добраахвотнага таварыства аматараў кнігі БССР В. Вільтоўскі. Старшыня клубав кнігалюбаў «Крыніца» вытворчага аб'яднання імя У. І. Леніна горада Мінска К. Дутава раскажала прысутным аб рабоце свайго клуба, аб новых формах і метадах прапаганды літаратуры. На семінары вопытам работ падзяліліся выкладчыкі музычнай школы горада Баранавічы, старшыня клубав кнігалюбаў «Бібліяфіл» В. Палікарпаў, старшыня Віцебскага тэлевізійнага клубав А. Ліпавец, старшыня лідскага клубав «Суб'седнік» П. Ясініскі, старшыня маладзечанскага клубав кнігалюбаў «Крыніца» А. Сакалоў і іншыя.

А. КАРПОВІЧ.

9 мая 1945 года. Незабытае, вялікае свята. Яно прыйшло ў кожны дом, у кожную сям'ю. Дзе і як сустракалі яго? Як радаваліся яму? На гэтыя пытанні напружаны 35-годдзя Перамогі адказваюць пісьменнікі, работнікі культуры і мастацтва, людзі іншых прафесій і заняткаў.

ВЯРТАННЕ ў МІР

9 мая 1945 года, у Дзень Перамогі, я ехаў дадому, у Мінск. Усё жыццё буду помніць гэтае сваё вяртанне з арміі. Канчатковае вяртанне да мірнай працы. Што рабілася на кожнай станцыі, на паўстанках! Як весіліся народ, радаваўся Перамогаю! І сам я ўсю дарогу ад Масквы да Мінска амаль не адыходзіў ад вагонага акна. Мяне цягнула шчыльнай і актыўнай далучыцца да тых савецкіх людзей, што з вялікай урачыстасцю і шчасцем на ўсіх станцыях і паўстанках святкуюць вялікую Перамогу. Усцешваўся ад радаснай думкі, што вольны Мінск і там па-сапраўднаму адзначаюць вялікае свята савецкага народа — Перамогі над фашысцкай Германіяй.

Нарэшце — Мінскі вакзал! У радасным хваляванні выходжу з вагона, а вакзал амаль што і няма. Слышаюся на Савецкую вуліцу, каб адтуль папраставаць у той запаветны зялёны кварталчык каля нямецкіх могілак, дзе была некалі мая кватэра. Але Савецкай вуліцы таксама не пазнаю. Толькі Дом урада нейкім чынам уцялеў, хоць увесь пашчапаны і знявечаны асколкамі. Прыйшоў на вуліцу Карла Лібкнехта, але майго дома, дзе жыў да вайны некалькі год, не знайшоў. Суседзі казалі, што прамым пападаннем варажой бомбы домік разнесла ў шчэпкі. Загінулі і гаспадары дома, якія хаваліся ў склепе.

У школу на работу я не пайшоў, бо педагогічны стаж у мяне быў вельмі маленькі. Вярнуўся ў маладзёжны друк, дзе працаваў некалі ў перадавае ных гадах. Пачалася мірная праца, даволі цяжкая, складаная, часам самаахвярна: за адны суткі іншы раз даводзілася рыхтаваць на перыферыі цэлыя газетныя палосы. Працавалі ў рэдакцыях, а пры патрэбе бралі ў рукі рыдлёўкі і ішлі расчышчаць гарадскія кварталы ад сучэльных завалаў бітай цэглы і рознага друду.

Усё гэта асталося ўжо толькі ва ўспамінах! У гэтым вялікае шчасце нашага народа. Цяпер наш ужо зноўлены і многа расшыраны і аздоблены сучаснымі архітэктурнымі ансамблямі Мінск стаў адным з самых прыгожых гарадоў Савецкага Саюза. І так у нас — куды ні глянь! З'явілася нямаля вялікіх і прыгожых гарадоў і ў тых мясцінах, дзе да вайны была адна пустаха, пяскі і балоты. Напрыклад — Наваполацк, Светлагорск, Салігорск.

Вось ужо трыццаць пяць гадоў мы жывём пад мірным небам. І ва ўсіх нас жыве ўпэўненасць, што наш мірны, стваральны перыяд будзе працягвацца. Зарукай гэтаму — мудралі і паслядоўная палітыка нашай партыі і Савецкага ўрада.

Аллексей КУЛАКОУСКІ.

І ЦВІЛА ЛОТАЦЬ

Помню людскую радасць — Дзень Перамогі над фашызмам. У той дзень у нашай вёсцы Старая Алешня, што на Рагачоўшчыне, пакалечаны на фронце Кузьма Сядзькоў кулягаў па вуліцы і, каго ні сустракаў, абдымаў яшчэ дужымі рукамі. Ён, не саромеючыся, выціраў ззяючы радасцю вочы і казаў, што «такая перамога, людцы мае, першая ў гісторыі». Гаротныя салдаткі сацішаліся адзіным: што, нарэшце, можа, перастануць прыносіць «пахаронкі», а той, хто не паклаў галаву пад Берлінам, можа, вернецца, парадзе сваіх дзяцей.

Дзень 9 мая 1945 года ў нашай Старой Алешні быў сонечны,

цёплы, птушыны. У нас на балоеце цвіла лотаць.

Той дзень быў і радасны, і у слязах. Абхапіўшы рукамі галаву, галасіла Агата Старчанка — усяго за адзін тыдзень да Дня Перамогі яна атрымала паведамленне, што яе муж, «Якаў Сцяпанавіч Старчанка, загінуў смерцю героя пры выкананні баявога задання...» Галасіла яна на ўсю вёску, залівалася слязамі ад вялікага гора. А Кузьма Сядзькоў, абпіраючыся на кулю, ішоў з канца ў канец вёскі і ўсіх-усіх суцяшаў, радаваў вялікай Перамогай. Агата сказаў:

— Ды годзе табе смуціць такі Дзень. Вунь, паглядзі, лотаць і тая зацвіла.

Мікола ГРОДНЕУ.

У ПАЛЁЦЕ «САЮЗ-35» ПАВЕДАМЛЕННЕ ТАСС

У адпаведнасці з праграмай даследавання касмічнай прасторы 9 красавіка 1980 года ў 16 гадзін 38 мінут маскоўскага часу ў Савецкім Саюзе ажыццэўлены запускі касмічнага карабля «Саюз-35».

Касмічны карабель пільтуе зніпаж у саставе камандзіра карабля падпаліоўніка Папова Леаніда Іванавіча і бортінжынера, Героя Савецкага Саюза лётчыка-касманаўта СССР Руміна Валерыя Віктаравіча.

Праграмай палёту карабля «Саюз-35» прадугледжваецца стыкоўка з арбітальным комплексам «Салют-6» — «Пра-

грэс-8». Зніпажу трэба будзе выканаць на борце арбітальнага комплексу неабходныя прафілактычныя і рамонтна-аднаўленчыя работы з мэтай забеспячэння далейшага функцыянавання станцыі ў пільтуемым рэжыме, а таксама прадоўжыць навукова-тэхнічныя эксперыменты, вывучэнне прыродных рэсурсаў Зямлі і медыка-біялагічныя даследаванні ў налязямнай касмічнай прасторы.

Самаадчуванне таварышаў Папова і Руміна добрае.

Бартавыя сістэмы карабля «Саюз-35» парцуюць нармальна.

Касманаўты пачалі выкананне праграмы палёту.

Часопісы ў красавіку

«ПОЛЫМЯ»

З вершамі, прысвечанымі Леніну, партыі, партыі, партыі, нумары выступаюць М. Танк, Р. Барадулін, В. Жуковіч, В. Макаравіч, В. Зуёнак, Ю. Свірка, С. Гаўрусёў, А. Вольскі, Я. Хвалей, Х. Жычка. Проза прадстаўлена працагам другой кнігі рамана А. Асіпенкі «Непрыкаяны маладзін», апавяданнямі М. Воранава.

Змешчаны новыя вершы С. Законнікава. «Оду Леніну» П. Нэруды пераклаў Р. Барадулін.

Публіцыстычныя матэрыялы Л. Лыча «Ленін вялікі нам шлях азарыў» і З. Азгура «З Леніным праз усё жыццё» друкуюцца ў раздзеле «Публіцыстыка».

«Меч і ліра» — нарыс С. Паўлава. Нататкі біблага В. Еўціхевіча «Прырода — наш вялікі дом» і артыкул А. Ліса «Зямныя таямніцы ключы» аб'яднаны пад рубрыкай «Навука».

«Летапіс народнай славы» працягвае П. Васілеўскі — «Тры незабытыя імгненні». У раздзеле «Крытыка і літаратуразнаўства» прапуюцца артыкулы В. Івашына «Жыва-

творная сіла ленінскай эстэтыкі», А. Пысіна «Дарагое, запаветнае», Я. Сіпакова «Неўміручае, як само жыццё, імя».

Новыя кнігі рэцэнзуюць Г. Напраеў, В. Локун, К. Камейша, М. Арочка.

«МАЛАДОСЦЬ»

«І ўзгаралася полымя» — так называецца апавесць П. Ткачова.

А. Вярцінскі выступае з паэмай «Ульянавы і Раманавы».

Паэзія прадстаўлена таксама вершамі С. Басуматравай, А. Канапелькі, Т. Мельчанка, А. Бачылы.

Змешчаны «Нявядомыя гісторыі» А. Карпока, апавесць Л. Арабей «На крыжавых пуццінах».

У раздзеле «Публіцыстыка» публікуюцца фотарэпартаж В. Ждановіча і А. Гаўрона «Чыстыя гукі гуты», нарыс Э. Карніловіча «Рэвалюцыйныя акрылены», артыкул Т. Шамякінай «Шляхі пошуку» (маладая проза, год 1979), рэцэнзій І. Чароты на зборнік вершаў Н. Шнялявай «Міг і вечнасць».

«НЕМАН»

«Баладу зялёнага дуба» А. Вялюгіна пераклаў А. Дракаруст, верш А. Вярцінскага «Працяг песні» — Б. Спрычан.

ЛАД ЖЫЦЦЯ-САВЕЦКІ

ВУЛИЦА ЛЕНИНА — галоўная артыярыя майго тысячагадовага Віцебска. Б'юць куранты на старажытнай гарадской ратушы, і я выходжу з дому, які ўзняўся зусім нядаўна таксама тут, у самым цэнтры вуліцы.

Вядома, за многія гады яна так змянілася, што чалавеку, які прыедзе пасля доўгага расстання з горадам, яе ўжо нават і не пазнаць. І ўсё-такі яна тая ж і тое ж высокае веснавое неба Радзімы над ёю.

Дзень за днём — раніцай і на захадзе сонца — я праходжу па гэтай вуліцы. Я бачыў яе ціхай, пустыняй, шумнай, святочнай, у руінах і ў рыштаваннях. І кожны раз, хоць працягваецца гэта ўжо многа гадоў, яна выглядае для мяне па-новаму, я заўважаю тое, што не бачыў учора.

І маўклівую размову вядуць са мной дрэвы і будынкі, нават камяні, у якіх захаваліся рысы самога часу, рысы гісторыі.

І не трэба напружваць памяць, каб убачыць жывыя карціны рэвалюцыі і змагання, працы і барацьбы.

Але што гэта? Я чую галасы шматлюднага натоўпу. Я бачу твары тых, хто сабраўся на бальшавіцкі мітынг каля будынка акруговага суда, у якім цяпер абласны камітэт партыі.

Праходзяць дэманстранты з плакатамі і чыраонімі сцягамі. Гучаць прамовы. І вось ужо ў вялікай зале пачалося пасяджэнне віцебскіх бальшавікоў.

Я чую, як выносіцца пастава: перадаць уладу ў горадзе Рэвалюцыйнаму Савету.

Выбіраецца Ваенна-рэвалюцыйны камітэт.

Ноччу адзін з баявых атрадаў на чале з членамі ВРК зойме будынак афіцэрскага сходу, у якім сёння гарадскі Дом культуры.

А раніцай 28 кастрычніка 1917 года жыхары ўбачаць на яго балконе чырвоны сцяг — сімвал новага свету, сімвал Савецкай улады.

Іду і зноў чытаю мемарыяльныя шылды аб рэвалюцыі, аб першых днях новага свету.

«Тут 27 кастрычніка (9 лістапада) 1917 года адбылося пасяджэнне Віцебскага партыйнага камітэта сумесна з прадстаўнікамі часцей Віцебскага гарнізона, якое выбрала Ваенна-рэвалюцыйны камітэт, што ўзяў уладу ў свае рукі».

Так пачыналася новая эра на галоўнай вуліцы горада.

І яе першыя мужныя і суровыя крокі разам з рэкам рэвалюцыйных падзей праз дзесяцігоддзі далятаюць да нашчадкаў.

Нядаўна я глядзеў цудам захаваўся старэннікі кіназдымак першых кіналетпісцаў горада над Дзвіной. Перада мной уважліва глядзіць некалькі мінут з таго далёкага, але слаўнага часу: рэвалюцыйнае свята ў Віцебску.

З плакатамі і транспарантамі праходзяць перад імправізаванай трыбунай працоўныя. Парад чырвонаармейцаў прымае камісар Сямён Крылоў. Сёння вуліца яго імя, як прыток галоўнай артыярыі горада, напамінае пра слаўнага камуніста, аднаго з першых стваральнікаў новага ладу ў Віцебску.

Я іду па вуліцы Леніна.

Уладзімір Ільіч ніколі не быў у нашым горадзе, у нашым краі. Але колькі — тысячы! —

нябачных ніцей звязвалі і звязваюць яго з працоўнымі Віцебска.

11 лістапада 1917 года сход Віцебскага гарадскога Савета пастанаваў:

«Вітаць II з'езд Саветаў салдацкіх, рабочых і сялянскіх дэпутатаў і народных камісараў, усімі сіламі падтрымліваць новую народную ўладу як сапраўднага выразніка волі бяднейшага народа і выказаць надзею на поспех у яе барацьбе з прыгнятальнікамі народных мас».

Вітаць таварыша Леніна і іншых правадыроў рэвалюцыйнага руху!»

На Віцебшчыну за подпісам

Лёс галоўнай вуліцы — гэта лёс усяго горада, усяго нашага жыцця.

І таму ў магутнай плыні яе, у яе хвалях адбываюцца мірныя працоўныя будні і вогненныя гады.

Па ёй праходзілі, рапартуючы краіне, ударнікі першых пяцігодкаў, тыя, хто будаваў фабрыкі «Сцяг індустрыялізацыі» і «КІМ», стваральнікі цудоўных станкоў і дываноў, слаўныя воіны і студэнты.

Па ёй прайшлі скрозь палімя ваеннага ліхалецця легендарныя героі Вера Харужая і Мінай Шмыроў. І, здаецца мне, аднойчы суровай ноччу праляцеў у крылатай бурцы,

лоўную вуліцу вуснамі свайго героя Арсенева:

«У Віцебск я прыехаў пад вечар. Вечар быў марозны, светлы...»

Я ішоў як зачараваны ў гэтым натоўпе, у гэтым старажытным, як мне здалося, горадзе, ва ўсёй яго цудоўнай навізне для мяне».

Сакавіцкім днём 1927 года вялікія афішы паведамлі аб выступленні ў горадзе Уладзіміра Маякоўскага. І сотні чытачоў слухалі і бачылі пэста ў тэатры і на цэнтральнай вуліцы, якую мераў сваімі вялікімі крокамі пэст, а потым пазнаёміліся з яго вершам «Віцебскія думкі».

наскою. Але з Віцебскам здарылася менавіта так.

Мы прыехалі ў Віцебск у прыцемках. Захад дагараў за Дзвіной. У познім яго агні пагоркавы горад здаўся вельмі жывапісным.

У памяці засталіся яры сярод горада, каменныя масты над імі, старыя будынкі... калананды новых дамоў і асляпляльныя агні. Нідзе я не бачыў такіх яркіх і напружаных электрычных агнёў, як у Віцебску».

Свецца вокны.

Пэўна, так свяціліся яны і ў кватэры аднаго з першых двойчы герояў краіны Я. У. Смушкевіча, які пад імем генерала Дугласа змагаўся з фашыстамі ў Іспаніі. Амаль цэлае дзесяцігоддзе пражыў ён у Віцебску на гэтай вуліцы.

А вось льецца зусім іншае святло: ціхае, утульнае.

Тут сотні гараджан усіх узростаў схіліліся над старонкамі бессмяротных тамоў ленинскай спадчыны. І нездарма студэнты ласкава называюць гэты будынак, як і ў іншых гарадах, «наша Ленінка». Сапраўдным палацам кнігі стала яна — абласная бібліятэка імя Уладзіміра Ільіча.

І амаль побач — у Палацы піанераў — створаны народны музей У.І. Леніна.

Экспанаты яго прыбывалі з усёй краіны. Так Ленінская вуліца ў маім горадзе працягнулася на сотні і тысячы кіламетраў па неабсяжнай прасторы Радзімы.

І калі я быў ва Ульянаўску, у класе, дзе займаўся Валодзя Ульянаў, я быў на Ленінскай вуліцы.

І ў верасні мінулага года ў далёкім Шушанскім я зноў праходзіў па гэтай, галоўнай вуліцы краіны.

Мне здавалася, што я бачу праз аkenца, як схіляецца над рукапісам Уладзімір Ільіч, як напаўняюцца яго радкі рэвалюцыйным пафасам.

Ленінская вуліца праходзіць праз сэрца кожнага савецкага чалавека, светлая вуліца, незвычайная, бясконца.

І я вяртаюся па ёй у родны горад.

Тут свой пачатак яна бярэ з шырокай і прыгожай плошчы яго імя. У цэнтры плошчы ўзвышаецца помнік вялікаму правадыру. А ў помніка свая гісторыя. Ён быў адкрыты напярэдадні 13-й гадавіны Кастрычніка. У той святочны дзень працоўны Віцебск выйшаў на агульнагарадскі суботнік. Штаб па яго правядзенні паведамяў, што толькі на чыгуначным вузле ў ім прыняло ўдзел больш як 1600 чалавек. Па-ўдарнаму працавалі рабочыя завода «Чырвоны металіст», фабрыкі «Прафінтэрн», студэнты ветэрынарнага інстытута. На ніжняй частцы пастамента былі змешчаны словы: «За ўладу Саветаў!» Ільіч стаяў, злёгка падаючыся наперад, рука з кепкай у характэрным ленинскім жэсце.

У першыя ж дні акупацыі фашысты разбурылі помнік, а ўся вуліца, увесь горад былі ператвораны ў руіны.

20 кастрычніка 1956 года зноў узняўся над плошчай помнік правадыру. З бронзы адліта фігура Ільіча. На пастамента золатам акрэслена: Ленін.

Так і стаіць ён сёння на галоўнай вуліцы горада.

І тысячы людзей зноў і зноў прыходзяць да яго — таварыша, настаўніка, правадыра.

Давід СІМАНОВІЧ.
Віцебск.

«Вашым, таварыш, сэрцам і імем...»

ГАЛОЎНАЯ ВУЛІЦА

Ільіча ішлі тэлеграмы, у якіх — сведчанне яго клопатаў і зацікаўленасці ўсім тым, што адбываецца ў нашым краі.

«Аказвайце супраціўленне, дзе гэта магчыма... Не пакідайце ворагу нічога...» — раіць ён старшыні Савета горада Дрысы (Верхнядзвінска).

«Дзякую за пропуск 36 вагонаў у Германію...» — звяртаецца ён да камісара станцыі Орша.

Урачыста святкавалі працоўныя Віцебска 50-годдзе з дня нараджэння вялікага настаўніка ў красавіку 1920 года.

Работнікі камунальнай гаспадаркі горада залічылі Уладзіміра Ільіча 15 мая 1923 года ганаровым машыністам Віцебскай цэнтральнай электрастанцыі.

«Клянёмся застацца вернымі яго заповітам і ісці цвёрда да канца, да ўказанай мэты», — такую тэлеграму паслалі ў студзеньскія дні 1924 года рабочыя фабрыкі «Дзвіна» ў Цэнтральны Камітэт партыі.

Па галоўнай вуліцы горада ў далёкі сумны шлях адправілася дэлегацыя для ўдзелу ў пахаванні правадыра.

Віцебскія дэлегаты прывезлі ў Маскву зробленыя майстрамі вянкi. Адзін з іх быў ускладзены да труны правадыра ад імя губернскай арганізацыі РКП(б). Быццам жывое, ляжала лісце пальмы, ружы, рамонак, незабудкі. А побач былі ўскладзены і іншыя вянкi з горада на Заходняй Дзвіне.

наводзячы жах на ворагаў, адважныя лясны генерал, наш зямляк Леў Даватар.

Чытаю мемарыяльныя дошкі ў гонар герояў, у гонар мужнасці бессмяротных сыноў і дачок Віцебска. Многія імёны носяць вуліцы, што побач з галоўнай, яе працяг.

«У гэтым будынку з ліпеня 1941 па жнівень 1942 года знаходзілася асноўная яўка падпольнай групы медыцынскіх работнікаў г. Віцебска».

Ажываюць перад вачамі героі-падпольшчыкі, тыя, хто аддаў жыццё, каб наблізіць перамогу над лютым ворагам.

У вуліцы, як у чалавека, свая вялікая памяць.

Колькі слаўных дарагіх імён захоўвае яна.

Двойчы — у 1820 і 1824 — праехаў тут вялікі рускі пэст А. С. Пушкін. Хто пацвердзіць гэта? Можа, толькі старая віцебская ратуша, што маўкліва глядзіць праз стагоддзі. І, думаецца, што іменна на яе старажытнай сцяне будзе калі-небудзь (чым хутчэй, тым лепш) тут, на берэзе галоўнай вуліцы, увекавечана і гэтая падзея радкамі мемарыяльнай шылды.

Тут жыў першы рускі гістарычны раманіст І. І. Лажэчнікаў, неаднойчы любавіўся прыгажосцю горада, наязджаючы са Здраўнева, І. Я. Рэпіна, правёў ранні час свайго дзяцінства С. Я. Маршак.

А Іван Бунін сказаў пра га-

Мне здаецца, што на гэтай вуліцы ярка свеціцца сляды многіх і многіх выдатных пісьменнікаў (нядаўна на доме нумар 20 з'явілася мемарыяльная дошка, прысвечаная Глебу Успенскаму, які пражыў тут месяц, збіраючы матэрыялы для сваіх нарысаў), мастакоў (у краязнаўчым музеі, што тут жа, ёсць цудоўныя творы Івана Хруцкага), артыстаў, кампазітараў, спевакоў.

26 чэрвеня 1944 года тут, на галоўнай (тады ваеннай!) магiстралi стаяў побач з франтавымі сябрамі выдатны савецкі пэст Аляксандр Твардоўскі, які быў сярод тых, хто вызваляў горад.

У яго запіснай кніжцы я знайшоў пра гэты дзень такія радкі:

«Віцебск! У яго свая, асобная гісторыя вяртання ў сям'ю савецкіх гарадоў... І як бывае, што менавіта тое, чаго сэрца чакала доўга, напружана і нястомна, прыходзіць раптам, і радасць застае цябе як бы знянацку».

Ужо зусім у іншыя дні мірным надвясоркам пабываў тут Канстанцін Паустоўскі. Ён убачыў новы, узноўлены з руін горад і яго галоўную вуліцу:

«Даўно, яшчэ з дзяцінства, мне чамусьці вельмі хацелася трапіць у Віцебск... Рэдка бывае, што наша ўяўленне аб чым-небудзь супадае з рэчаі-

КНИГАПІС

А. САБАЛЕУСКІ. Жыццё тэатра. Артыкулы, рэцэнзіі. Мінск, «Мастацкая літаратура», 1980.

Есць у падборы матэрыялаў, што склалі гэтую кніжку А. Сабалеўскага, штосьці адметнае і для нашага тэатразнаўства новае. Аўтар сабраў свае выступленні ў друку, што з'яўляліся непасрэдна пасля прэм'ер, падастроўных сустрэч, падарожжаў, і таму на іх ляжыць адбітак непасрэдных уражанняў. Недаўгавечнасць сцэнічнага твора наогул (рэдка выпадак — «Паўлінка» ў купалаўцаў і «Несцерка» ў коласаўцаў) і вымагае ад крытыка, апрача ўсяго іншага, быць уважлівым і фіксаваць рэальна існуючыя наштоўнасці або выдаткі творчага працэсу. Такую непасрэднасць і такую уважлівасць мы і адчуваем у тым, што пісаў і цяпер у выглядзе кнігі прапанаваў нам А. Сабалеўскі. Кніга пабудавана так, што пэўныя тэндэнцыі развіцця і эвалюцыі сцэнічных прыёмаў адлюстраваны рэалістычна, уласціва беларускаму сучаснаму тэатру, параўноўваюцца з тым, што на працягу апошніх дзесяцігоддзяў адбывалася на сцэнах братніх народаў нашай краіны. Побач з адрывкамі мастацтва і адрывкамі нашай рэжысуры і акцёрскага мастацтва ў раскіданай драматургіі К. Крапіва, А. Манайкіна, І. Шамкіна, А. Петрашкевіча, А. Дзялендзіна, К. Губарэвіча, М. Матукоўскага разглядаюцца здабыткі МХАТ, тэатраў Прыбалтыкі і Украіны. Есць на старонках кнігі партрэты найбольш цікавых дзеячаў нашай сцэны, якія зберагаюць і перадаюць з пакалення ў пакаленне рэалістычныя традыцыі і неспойны дух пераадолення руціні і штампаў. Традыцыі ў руху — там можна вызначыць сутнасць размовы А. Сабалеўскага з чытачамі пра сённяшні тэатр.

Ц. ЛЯХАУ.

МІКОЛА ЛОБАН НА ПАРОЗЕ БУДУЧЫНІ ГАРАДОК УСТРОНЬ

М. ЛОБАН. На парозе будучыні. Гарадок Устронь. Раманы. Серыя «Беларускі раман». Мінск, «Мастацкая літаратура», 1980.

Есць творы, якія адразу ж пасля іх надрукавання стала прапавіваюцца ў літаратуры, уваходзяць у яе творчы набытак. Раманы вядомага беларускага празаіка М. Лобана «На парозе будучыні» і «Гарадок Устронь» — менавіта з такіх твораў, пазначаных важным сацыяльным і мастацкім зместам, напоўненых глыбокім роздумам аб жыцці. Пакаляўшы ў іх аснову лёс адной сям'і, лёс асновы панскага лесніка Шэмэта, пісьменнік паслядоўна, крон за кронам прасочвае шлях іх сацыяльнага і маральнага сталення, паказвае — праўдзіва, псіхалагічна — дакладна, — як у самым чалавеку нараджаецца чалавек. М. Лобан стварае сапраўды народны характары, паказвае людзей, лёсы якіх увабралі ў сябе ў многім лёс усёй краіны. Тым больш прыемліва папулярную серыю «Беларускі раман», і з імі могуць пазнаёміцца новыя чытачы.

І. ВІШНЕУСКІ.

КАЛІ ЗАЗІРНУЦЬ У ГІСТОРЫЮ, то акажацца, што ўпершыню прынцып рэактыўнага руху ў дачыненні да касмічных палётаў быў прапрацаваны ў мастацкай літаратуры. Пачытаем, напрыклад, урывак з твора, які датуецца 1657 годам: «...ракеты былі размешчаны ў шэсць радоў, па шасці ракет у кожным радзе, і змацаваны кручкамі, якія стрымлівалі кожны паўтузін, і полымя, паглынуўшы адзін рад ракет, перакідвалася на наступны і затым яшчэ на наступны...» Надзвычай сучаснае апісанне дзеяння шматступенчатай ракеты, ці не праўда? А ўзята яно з твора Сірано дэ Бержэрака «Іншы свет або дзяржавы і імперыі Месяца» і расказваецца ў ім аб падарожжы яго аўтара на Месяц з дапамогай васьмі такога спосабу...

Прайшло яшчэ два стагоддзі. Жуль Верн у сваіх раманах «З Зямлі на Месяц» (1865), «Вакон Месяца» (1869) апісаў першае падарожжа зямлян да другой планеты. Пасля палёту «Апалона-8» было заўважана, што многія факты, апісаныя Жулем Вернам, супадаюць з рэальнасцю. У друку нават жартам выказвалася думка, а ці не быў Жуль Верн прышэльцам з будучыні, які ў апошні час неаднаразова апісвала сучасная фантастыка.

Прайшло яшчэ каля паўсотні гадоў. Геніяльны вучоны К. Цыялкоўскі, які, дарэчы, захапляўся творами Ж. Верна, упершыню ў свеце навукова распрацаваў прынцыпы касманаўтыкі. Прычым многія з сваіх навукова абгрунтаваных ідэй ён выклаў зноў-такі ў навукова-фантастычных творах: «На Месяцы» (1887), «Летуценні аб Зямлі і небе» (1895), «Па-за Зямлэй» (1896—1920).

Фантастыка К. Цыялкоўскага ўжо не была утопіяй. Усяго некалькі дзесяцігоддзяў патрабавалася навуцы, каб ажыццявіць ідэі вучонага. І зноў сімвалічная згадка. Разбіраючы пошту, першы касманаўт планеты Юрыя Гагарына знайшоў пісьмо ад пляменніцы Жуля Верна Крысціны Амлот дэ ля Гюе: «Мсье! Вы ажыццявілі мару Жуля Верна. Калі б ён быў жывы, ён, вядома, знаходзіўся б зараз каля Вас, падзяляў бы радасць Вашай краіны».

Тут міжволі думкі ад літаратурных касмічных працотваў пераходзяць да сучаснай касмічнай рэальнасці. Літаратура і космас! Колькі зараз сведчанняў іх непарыўнай сувязі. Мастацкая літаратура, як улапамянаюць зараз самі касманаўты, іграла значную ролю нават у падборы кандыдатаў у атрад савецкіх першапраходцаў космасу. «Інтэлектуальны круггляд і фізічная вынослівасць» — вось два крытэрыі, якімі кіравалася камісія па адборы. Многіх за мяжой здзіўляла, што нашы першыя кас-

манаўты валодаюць такой рознабаковай эрудыцыяй, добра ведаюць сучасную і класічную літаратуру. Прыгадаем запіскі Юрыя Гагарына «Дарога ў космас». Сярод аўтараў мастацкіх твораў, якімі ён захапляўся, мы сустрэнем імёны Хемінгуэя і Сент-Экзюперы, Пушкіна і Лермантава, паэтаў мінулага і сучаснасці. Не менш характэрны для касманаўтаў і высокі ўзровень навуковай думкі: сярод іх ужо ёсць два дактары навук і больш чым дзесяць кандыдатаў, у кожным палёце касманаўты выконваюць

тую ж пушчу хадзілі з ім у грыбы, але, праўда, не былі знаёмыя. І назва «Нача» — родная. Гэта рачулка, якая цячэ непадалёк ад нас. Невялікая, але вельмі маляўнічая. Прыемны сюрпрыз. Я, калі пралятаю над Беларуссю, заўсёды ўзіраюся ў родныя мясціны, спрабаваў нават знайсці гэтую рачулку Начу. Лічаныя секунды ляцім, а ў думках адразу ўяўляеш яе дубровы, палі, лугі, нават узбалоткі згадваеш, дзе грыбы давялося збіраць...»

У адказ з борта станцыі

«ПАРУШЫЎШЫ ЗАКОНЫ ПРЫЦЯГНЕННЯ...» КОСМАС І ЛІТАРАТУРА. ЗГАДКІ НАПЯРЭДАДНІ ДНЯ КАСМАНАЎТЫКІ

вялікі аб'ём навуковых даследаванняў. (У апошнія гады і Акадэмія навук БССР як дарагіх гасцей прымала касманаўтаў-вучонах П. Клімука, Г. Грэчку, В. Жолабава, У. Кавалёнка, В. Руміна).

Але вернемся зноў да літаратуры. Кніга Ю. Гагарына «Дарога ў космас» была першай у «касічнай бібліятэцы», якая ствараецца самімі касманаўтамі. Пазней з'явіліся запіскі Г. Цігова, А. Нікалаева, В. Нікалаева-Церашковай, П. Паповіча — амаль усіх з ліку касманаўтаў «гагарынскага набору». А нядаўна з'явілася навінка ў гэтай бібліятэцы — кніга нашага земляка Пятра Клімука «Зоры побач», выдадзеная ў перакладзе на рускую мову. У напісанні кнігі вялікую дапамогу П. Клімуку аказаў пісьменнік Мікола Гіль. На старонках часопіса «Авіяцыя і касманаўтыка» раскажаў аб сваім 140-сутачным палёце з Аляксандрам Іванчэнкавым і другі касманаўт — беларус — Уладзімір Кавалёнак.

У гэтым палёце на борце касмічнай станцыі «Салют-6» ён чытаў свайму напарніку вершы на беларускай мове. Гэта былі вершы са зборніка земляка касманаўта, паэта Васіля Зуёнка «Нача», які разам з вершам «Зялёная Пушча», прысвечаным У. Кавалёнку, быў дастаўлены на борт станцыі касмічным грузавіком «Прагрэс-3».

У рэпартажы з арбіты Уладзімір Кавалёнак раскаваў: «Я атрымаў томік вершаў на «Прагрэсе» на роднай беларускай мове. Гэта вельмі для мяне прыемна, тым больш, што паэт Васіль Зуёнак мой земляк. Нашы вёскі побач, і мы ў лес у дзяцінстве ў адну і

было накіравана пісьмо з рэдактарам, незвычайным адрасам: «Зямля. г. Мінск. Рэдактару «Бярозкі» Васілю Зуёнку». У канверце — фотаздымак У. Кавалёнка з аўтографам і некалькі слоў, у якіх выказвалася спадзяванне на хуткую сустрэчу ў Зялёнай Пушчы. А сустрэліся паэт і касманаўт у дні святкавання 60-гадовага юбілею рэспублікі і Кампартыі Беларусі, пабывалі разам у родных мясцінах, успомілі дзяцінства. Васіль Зуёнак неўзабаве напісаў паэму «Агонь і сонца» («Дванаццаць сеансаў касмічнай радыёсувязі з неабходнымі адступленнямі»), прысвяціўшы яе Уладзіміру Кавалёнку.

На касмічнай вышыні некалькі раней пабывала яшчэ адна кніга на беларускай мове. Зборнік вершаў свайго любімага паэта Якуба Коласа браў з сабой у палёт на «Саюз-18» Пётр Клімука. Пасля вяртання з космасу ён пабываў у Мінску, наведаў Акадэмію навук БССР, Літаратурны музей Якуба Коласа, падараваў музею кнігу народнага паэта Беларусі. Зараз гэтая кніга з аўтографам касманаўта выстаўлена ў экспазіцыі музея.

Яшчэ адзін дарагі касмічны аўтограф як каштоўнейшую рэліквію захоўвае ў сваім архіве паэт Станіслаў Шушкевіч. Гэта пісьмо, атрыманае ў снежні 1961 года ад Юрыя Гагарына. Першы касманаўт свету выказаваў у ім падзяку за кніжку вершаў «Услед за марамі», прысланую яму ў падарунак ад паэта.

Ад памятнай даты першага палёту чалавека ў космас да сённяшніх дзён было напісана нямала вершаў і нават

паэм, прысвечаных касмічнай тэме, у тым ліку і беларускімі паэтамі. Можна прыгадаць, напрыклад, «Паэму расстання» Генадзя Бураўкіна, прысвечаную памяці Юрыя Гагарына, тую ж паэму Васіля Зуёнка «Агонь і сонца». Але, пачаўшы з успамінаў пра даўнія літаратурныя прадвеснітвы касмічнай будучыні чалавецтва, хочацца і скончыць іх напамінкам пра адзін верш, у якім з дзівосным пранікненнем у псіхалогію касмічных доўгажыхароў малююцца адчуванні касманаўтаў у палёце. Гэта верш Аркадзя Куляшова «Зямля», напісаны ў 1947 годзе. Цікава, што гэтае прадчуванне паэтам перажываннаў касманаўтаў вельмі ўразіла Пятра Клімука, які прачытаў верш пасля рэкорднага тады на працягласці касмічнага рэйса. Ён пісаў у сваёй кнізе: «У другой палове верша А. Куляшоў гаворыць аб тым, з якімі пацучымі будучы — пасля сарака гадоў касмічнага падарожжа — падлятаць да Зямлі ягоныя «астраномы». Ён піша: Мы для зямлі ўсёй, нібы

задалазы, аднак, аднак, аднак. Хочам цяпер мы, нлбесныя гасці, Там, на зямлі, пахаваць свае носці.

Хочам паветра глынуць Не з балону, Хочам на край свой зірнуць Па-былому, Чуць, як хістаюцца Хвойныя нетры, Як там купаюцца Дзравы ў паветры, Чуць, як калоціцца неба ад грому...

Мы з Віталіем Севасцяняным ляталі не сорок гадоў і нават не год, а ўсяго два месяцы, але і мы пранулі і «паветра глынуць не з балону», і пацучы, як хіліць вецер долу «хвойныя нетры», і ўбачылі Зямлю і ўсё на ёй так, як і раней, — «па-былому». Усё гэта, канечне, проста здорава.

Усе гэтыя факты прыведзены тут не больш як інфармацыя для роздуму аб цеснай еднасці літаратуры з жыццём, з навукай, у прыватнасці, аб здольнасці чалавека ўяўленні прадбачыць будучае. У інтэрв'ю выканаўцы ролі Цыялкоўскага ў фільме «Узлёт» паэта Яўгена Еўтушэнка ёсць такая фраза: «Для мяне Цыялкоўскі — чалавек, які псіхалагічна першы ўзяўся ў космас, убачыў і адчуў яго. Да Гагарына». Гэту заўвагу паэта можна разглядаць і шырэй — як цудоўную ўласцівасць людзей псіхалагічна ўздывацца на нябачаныя вышыні як пэтычнага, так і навуковага прадбачання. Цыялкоўскаму належыць вядомыя словы, якія раскрываюць дыялектыку развіцця чалавечай думкі: «Спачатку непазбежна ідуць: думка, фантазія, казка. За імі крочыць навуковы разлік...» Сучасныя дасягненні навукі, у тым ліку і касмічнай, як нельга лепей пацвярджаюць гэтую думку.

Міхась КЕНЬКА.

ПІСАЛІ БЕЛАРУСЫ ТАЛСТОМУ

Жыццё і творчасць Льва Мікалаевіча Талстога заўсёды прыцягвала і прыцягвае вялікую увагу як шырокага кола чытачоў, так і спецыялістаў-даследчыкаў, у тым ліку і беларускіх. Сведчаннем гэтаму кніга нарысаў Сямёна Букчына пра беларускіх карэспандэнтаў пісьменніка «Як жыць, Леў Мікалаевіч?».

Карпатліва, старанна, працаваў даследчык у архіве Л. Талстога, адбіраючы сярод шматлікай яго пошты пісьмы беларусаў і прасочваючы далейшы лёс гэтых лістоў. Цікава, што лепшы сябар і ўрач пісьменніка Д. Макавіцкі аўтарытэтная свярджанаў, быццам ніводнага пісьма не было на беларускай мове. Так думалі шмат гадоў. І вось С. Букчын сярод шматлікай карэспандэнцыі знайшоў больш як сто аўтографу з Бе-

ларусі, сярод якіх шмат напісана па-беларуску. Памылка Д. Макавіцкага вынікала тым, што слухна дазвавае С. Букчын, што некаторыя сялянскія непісьменныя лісты здаваліся яму далёкімі ад норм беларускай літаратурнай мовы, якая ў той час толькі складалася.

Акрамя таго, звяртаючыся да саміх дакументаў і матэрыялаў, звязаных з жыццём Льва Мікалаевіча, таксама абпіраючыся на цікавыя назіранні іншых даследчыкаў, у прыватнасці, А. Адамовіча, аўтар прыходзіць да вываду, што Л. Талстой меў уяўленне пра беларускую мову і цікавіўся гісторыяй краіны, такімі выдатнымі асобамі, як Франціск Скарына і Кастусь Каліноўскі.

А звяртацца людзей за пародай да Льва Мікалаевіча прымушаў панутлівы пошук свайго месца ў жыцці, пошук праўды. Як жыць? Навошта жыць? У чым сэнс жыцця? Менавіта такіх беларускіх карэспандэнтаў, з іх настойлівым жаданнем да маральнага самаўдасканалення, з іх гарачым пратэстам супраць існуючай сацыяльнай і

нацыянальнай несправядлівасці, вылучае С. Букчын.

Напрыклад, вялікую цікавасць выклікаюць пісьмы стралка 24-га Усходне-Сібірскага палка, сяляніна, родам з вёскі Малыя Алашкі, што на Віцебшчыне, Івана Сікоры, які пісаў пра надзвычай цяжкую ваенную службу, бесчалавечную муштру ў царскай арміі.

Аўтар кнігі прасочвае далейшы лёс Сікоры. Былы царскі салдат стаў вядомым на ўсю Беларусь селекцыянерам пладова-ягодных культур, таленавітым паслядоўнікам спраў Мічурына. У гады Вялікай Айчыннай вайны ён быў партызанскім сувязным. Выканаў Сіора абяцанне, дадзенае налісці Талстому: даром людзям адказаў на яго дзбро і кнігі — падарунак пісьменніка — збраюг.

Моцна ўсхвалявала Льва Мікалаевіча і горная споведзь сялянскай дзяўчыны Агаф'і Цішоўвай, і ён актыўна хадзіў, каб надрукаваць яе пісьмо ў «Русском слове». Другая маладая жанчына Кацяр'яна Ждан, расказваючы Льву Мікалаевічу «свае гісторыі», дакладна і ў той жа час усхвалявана перадае быт сям'і, дзе яна жыве, сям'і, якая імкнецца «нажываць і нажываць як мага больш».

У невялікіх пісьмах-адказах сваім карэспандэнтам, у словах, а яшчэ больш у тым, што за імі хавалася, быў усёвесь Талстой: з глыбокім спачуваннем сялянам, жаданнем дапамагчы іх цяжкаму лёсу і, у той жа час, неразумнем адзінага правільнага шляху пазбаўлення ад галечы і нястачы — шляху рэвалюцыі.

Многія бакі жыцця, светаўспрымання Талстога прыцягваюць пільную увагу сучаснікаў, але ёсць самае важнае — гнеўнае асуджэнне ім вайны, свярджэнне ідэй міру і дружбы. Яшчэ пры жыцці пісьменніка называлі прарокам добра і міру, лютым ворагам вайны. Сёння, калі над планетай вісіць пагроза тэрмадэрнай катастрофы, прынцыпова важна, што вось гэта вялікая заклапочанасць Талстога ўстанавленам усеагульнага міру на зямлі знайшла сваё месца ў кнізе С. Букчына.

Увогуле бесспрэчна вартасць і цікавасць даследавання С. Букчына ў тым, што яно адкрывае нам новыя старонкі непарыўнай сувязі Л. Талстога з народам, сувязі, якая ў роўнай меры ўзабагачала і пісьменніка, і яго карэспандэнтаў, у дадзеным выпадку — беларускіх.

Вера СМОЛЬСКАЯ.

НЕЗЛІЧНЫЯ СКАРБЫ тоіцца ў духоўных сховішчах беларускага народа. Крыніца гэтых скарбаў, назапашаных за шматвяковую гісторыю нашага народа, невычэрпная. Яшчэ з канца XVIII — пачатку XIX стагоддзя пачалося сістэматычнае збіранне і публікацыя мастацкіх здабыткаў беларусаў. Але яшчэ і сёння мы знаходзім у гущы працоўных мас высокамастацкія вуснапаэтычныя творы. Вельмі многа запісаў гэтых твораў захоўваецца ў архівах, у прыватнасці, у архіве кафедры беларускай літаратуры БДУ імя У. І. Леніна. Частку іх, на радасць шматлікім аматарам роднага слова, абнародаваў паэт і вучоны, прафесар БДУ імя У. І. Леніна Ніл Гілевіч, які склаў, адрэдагаваў, пракаменціраваў і выпусціў у свет чатыры зборнікі ашчадна адабраных твораў вуснай паэзіі ў сучасных запісах.

Ужо выйшлі чатыры кнігі Н. Гілевіча — вынік карпатлівай шматгадовай фалькларыстычнай дзейнасці вучонага, які здолеў прыцягнуць да важнай збіральніцкай работы вялікі калектыў студэнтаў універсітэта.

Першы зборнік Н. Гілевіча — «Песні сямі вёсак. Традыцыйная народная лірыка Міншчыны» — выйшаў у 1973 г. (выдавецтва «Вышэйшая школа»). Складальнік адабраў для яго 937 песень. Ужо гэта было немалым дасягненнем беларускай фалькларыстыкі. У прадмове складальнік слухна адзначае, што «ў Беларусі традыцыйная лірычная песня яшчэ жыве, яшчэ бытуе, хаця і бялітасна выцяняецца з ужытку сваёй магутнай саперніцай — сучаснай лірычнай песняй літаратурнага паходжання». Ён падкрэсліў, што лірычныя паэмаабрадавыя песні — любоўныя, пражаночную долю, бяседныя, жартоўныя — значна больш распаўсюджаны і папулярны, чым абрадавыя, па той прычыне, што яны больш адпавядаюць душэўнаму стану сучасніка, маюць больш шырокае функцыянальнае прызначэнне і свабоднае бытаванне. Аднак абрадавая лірыка ў сучасных запісах усё яшчэ пераважае: яна добра захавалася ў памяці народнай.

Складальнік справядліва папракнуў літаратараў і музыказнаўцаў за іх няўважлівае стаўленне да фальклору. «Што і казаць, — піша ён, — мы яшчэ нярэдка бязмыслна ідзем за каляровымі «мыльнымі бурбалкамі» мастацкай моды, якія заносіць да нас ветрам часу, даганяем і напаяем за гэтую расфарбаваную прыманку, як быццам не ведаючы, што ад бурбалкі застаецца ўрэшце толькі слата».

Такім чынам, Н. Гілевіч сваёй працай не толькі забяспечыў апублікаваным творам доўгае жыццё. Ён актыўна заклікае ўдумацца ў сэнс народных твораў, каб «убачыць вялікі чалавечы

змест песеннай паэзіі беларускага народа, яе выключна гуманна і высакародна накірунак», веліч і хараство душы «працоўнага чалавека, якая — праз крыўды і пакуты, праз кроў і пот, праз цемру і забабоны — вечна імкнулася да святла і праўды, прагла шчасця і згоды, добра і справядлівасці на зямлі».

За сем гадоў, якія прайшлі з таго часу, як пісаліся гэтыя словы, фалькларысты-славеснікі і музыказнаўцы шмат зрабілі ў публікацыі народных твораў, у вывучэнні іх ідэяна-мастацкага зместу і музычных асаблівасцей. Але і сёння заклік Н. Гілевіча з'яўляецца надзён-

Значнае месца займаюць у зборніку радзінныя песні, якія ў беларусаў у параўнанні з іншымі ўсходнеславянскімі народамі захаваліся лепш. Гэтыя песні адрасуюцца ў першую чаргу парадзісе, а многія і бацьку, бабулю-павітусе, куме і куму. З глыбокай павагай і асаблівай паэтычнай замілаванасцю ўшаноўвалася ў іх бабка («А бабулька, пахнючая мята»), жонка-парадзіха («жонка мая малая, радасць мая удалая»). Нямаюць у гэтым цыкле гумарыстычных твораў народнай паэзіі. Дасціпны, яскрава гумар ствараў радасны настрой па ўсіх удзельніках урачыстасці ў сувязі са

жартоўная «Служыў я ў пана першае лета...» — аб «шчодрасці» пана, і шматлікія іншыя, разнастайныя па змесце і адценнях гумару.

Гумарам праякнута таксама многія творы, змешчаныя ў раздзеле «Песні да танцаў. Прыпеўкі». Камічны эффект дасягаецца ў гэтых песнях парадзіраваннем традыцыйных песень і кантамінацыяй ранейшага тэксту з пародыяй, якая механічна або творча дастасоўваецца да класічнага тэксту. Напрыклад, танцавальная песня «А Лявоніку Лявон палюбіў» дапаўняецца гумарыстычнай пародыяй, у якой Лявоніха «дасталася злему духу—мужыку» і радуецца, калі «павен двор татароў забралі мужа ў палон», але баіцца, «што не моцна звязалі: ён, паганец, уцячэць, уцячэць, мне галоўку натаўчэць».

Асабліва шмат змешчана ў зборніку прыпевак да танцаў. Амаль усе яны жартоўнага характару. Спяваліся яны да «Мяцеліцы», «Казачка», «Шарлатана», «Барыні», «Гусачка» і іншых народных танцаў. У жартоўным змесце гэтых твораў даволі выразна адлюстраваны ідэалы працоўных: народ заўсёды высмейваў надбальства і гультайства, услаўляў умельства і працавітасць.

Урэшце чацвёртая кніга — «Лірыка беларускага выселля» (выд. «Вышэйшая школа», 1979), у якую ўвайшло каля 1750 тэкстаў песень. Гэта самая буйная публікацыя беларускай высельнай лірыкі. Такой колькасці высельных песень яшчэ не выдаваў ніхто.

Вясельная паэзія — адзін з багцейшых пластоў песеннай творчасці беларускага народа. (Дзесяткі тысяч тэкстаў песень падрыхтавалі да друку фалькларысты Акадэміі навук БССР і ў гэтым годзе пачнуць іх выдаваць). У прадмове да зборніка Н. Гілевіч тлумачыць, чаму беларускі фальклор аказаўся такім багатым на высельныя песні. Асноўная прычына, на яго думку, «тоіцца ў некаторых асаблівасцях гістарычнага быцця народа, у асаблівасцях яго жыццёвага лёсу, яго сацыяльнага і палітычнага становішча на працягу многіх стагоддзяў». Што ж гэта за асаблівасці? Яны вядомыя: на працягу многіх стагоддзяў — прыгон, сацыяльны і нацыянальны ўціск... Ледзь не адзінай магчымасцю для простага чалавека парадывацца, павесяліцца, раскрасці сваю душу заставалася — нерэгламентаваная афіцыйнымі ўладамі сямейная ўрачыстасць, якой было выселле, утварэнне новай сям'і. Таму столькі ўвагі надаецца яму ў паэтычнай творчасці народа. Вясельная паэзія багатая зместам, надзвычай эмацыянальна і выразная сваёй паэтычнай мовай. Усё гэта садзейнічае даўгавечнасці і папулярнасці высельнай лірыкі, значэнне яе не абмя-

ДУХОЎНЫЯ БАГАЦЦІ НАРОДА

ным: на жаль, яшчэ мала робіцца для збірання, ашчаднага захоўвання, навуковага даследавання, творчага выкарыстання фальклору.

Не менш важнай і каштоўнай была наступная кніга Н. Гілевіча «Песні народных свят і абрадаў» (выд. БДУ імя У. І. Леніна, 1974). У зборнік было адабрана каля 1150 песень каляндарна-абрадавага і сямейна-абрадавага цыклаў. Класіфікацыя іх зроблена ў адпаведнасці з жанрава-функцыянальна-тэматычным прыціпам. У асобныя раздзелы вылучаны каляндарныя і шчадроўскія, масленічныя, вясняныя, купальскія і пятроўскія песні, жніўныя, вясеньскія, талочныя, радзінныя, вясельныя. Кожнаму з раздзелаў у кнізе папярэдняе ўступнае прызначэнне песень, жанрава-абрадавыя прыкметы іх, асноўны змест, асаблівасці паэтыкі.

Глыбокім лірызмам і паэтычнай пранікнёнасцю вызначаюцца купальскія песні, змешчаныя ў тэме «Песень народных свят і абрадаў». Тэма кахання ў іх — адна з асноўных. Вобраз дзяўчыны, Купалачкі, яе духоўны свет, па словах Гілевіча, «раскрываецца ў эмацыянальнай атмасферы якойсьці першароднай чысціні, пяшчоты і замілавання. Светлыя і жыццярэдасныя па наступу, гэтыя песні гукаць як гімн несьмяротнаму пачуццю кахання, як гімн хараству жыцця і маладосці».

з'яўленнем у сям'і новага чалавека. Трэцяя кніга фальклору, якую падрыхтаваў Н. Гілевіч (укладанне, рэдакцыя, тэарэтычныя распрацоўкі да раздзелаў), — «Лірычныя песні» (выд. БДУ імя У. І. Леніна, 1976 г.). Складальнік уключыў у зборнік звыш 1100 тэкстаў, сабраных студэнтамі ў час фальклорнай практыкі ў 1961 — 1971 гг. (частку далі студэнты-завочнікі). Каб выбраць творы найбольш дасканалыя ў ідэйных і мастацкіх адносінах, складальніку давялося перачытаць не менш 10.000 запісаў! А колькі працы трэба было ўкласці, каб рэзюмэраваць велізарны па аб'ёме матэрыял у адпаведнасці з жанрава-тэматычным прыціпам класіфікацыі... Акрамя таго, Н. Гілевіч, застаючыся верным свайму абавязку вучонага і папулярнага народнай песні, піша разгорнутую прадмову, сціслыя абагульняючыя артыкулы да кожнага раздзела.

Асобна хочацца сказаць пра ўключаныя ў гэты зборнік жартоўныя і сатырычныя песні. Народ заўсёды любіў жартаваць, смяцца з уласных недахопаў, таму і творы гэтага жанру найбольш жыццяздольныя. Многія з іх жывуць у народзе і сёння. Гэта і шырока вядомая іранічная песня «Чаму ж мне не пець» — аб «узорным» парадкачу ў хаце; і гумарыстычная песня «Ой, хаце-ла ж мяне маць ды за першага аддаць...» — аб пераборлівай нявесце; і

лях — мае значкі. Іх потым лёгка і проста сцерці. Прачытаў усю кніжку. Перанёс (не ўсё) адзначанае ў дзённік. З дзённіка — гэтыя мае старонкі.

Так, так, Лукаш Калюга — «пісьменнік... і не аб'які пісьменнік... Богам дадзены талент». Успомніў гэтыя словы Кузьмы Чорнага — нашага сумлення — на пытанне: «Хто такі... Лукаш Калюга?» (Янка Скрыган. Выбраныя творы, том першы. Мінск, «Мастацкая літаратура», 1975, стар. 205).

Набралася пра Лукаша Калюгу і яго кнігу ў маім дзённіку старонак за дваццаць. Ужо хацеў аднесці, каб надрукаваць. Аж пачуў у адной рэдакцыі: Максім Лужанін піша пра мову літаратурных твораў, цешыцца з яе здабыткаў і набыткаў, неспакойна піша пра выпадкі малапісьменнасці або неахайнасці са словам. Дачуўся, што будучы надрукаваны Лужанінавы радкі пра мову Калюгавай прозы. То мне — пачакаць, не спяшацца адносіць сваіх старонак у рэдакцыю.

Зусім нядаўна выйшла з друку і дружна пайшла з кнігарань у людзі, на людзі кніга Максіма Лужаніна «З ранку да вечара». Прачытаў у ёй на 316—326 старонках пра мову Лукаша Калюгі. Успомніліся рускія пісьменнікі К. Паустоўскі, К. Чукоўскі, У. Салаўхін, Л. Успенскі, Б. Цімафееў... Успомніліся рускія філолагі А. Югаў, Л. Баравы, Б. Казанскі, М. Шанскі... З добраю зайздросцю ўспомніў гэтых і іншых аўтараў, іх кнігі; прыгадалася высакародная іх злосць і нераўнадушнасць да выпадкаў неахайнага абысходжання з рускім словам. Добра, правільна і па-гаспадарску. Якое гэта яркае сведчанне высокага ўзроўню братаў нацыянальнай культуры!

Лужанінавы старонкі пра мову Калюгі — цікавыя. Нібы старонкі арыгінальнага філалагічнага слоўніка. Лужанін чытаў і падказвае: глядзі і бач, чуй слова, знаходзь яго.

Прачытаўшы згаданыя і Скрыганова эсэ, і Лужанінавы старонкі пра Калюгу, я не затрывожыўся. Не стаў глядзець, што ж выправіць у маіх запісах або што дадаць: кожны з нас пісаў і напісаў па-свойму, сваё; пісалі мы ўтрох не толькі не ў адным месяцы, а ў розныя гады.

ЧЫТАЮЧЫ КАСТУСЯ ВАШЫНУ

Лукаш Калюга — Кастусь Вашына. Нават у шчасліва аспіранцкія, ужо і даўнія, гады (так багата было часу майго, на сябе!) я не прачытаў аднаго Кастусёва твора, і аднаго радка пра яго, аўтара. Не чытаў — то і не ведаў.

...У кнізе «Ні гасць ні гаспадар» ёсць партрэт Кастуся Вашыны. Убачыў партрэт і застыў. Думаў і аддаляўся ад партрэта. Вочы. Разумныя. Прыгожыя. Пільна глядзяць. Добра бачаць. І не супраць чалавека. Сціплы. Складзены на грудзях немалыя і неслабыя рукі. Кашуля... Яе шыла не краўчына-швачка. Шыла або маці, або цётка, свая ці чужая. Тая, у якой кожны круглы дзень і ўвесь кожны круглы год праца і клопаты, занятак і няўпраўка. У якой і наперадзе праца, праца, праца. Каўнер у кашулі не проста знаёмы, яго адчуваю на сваёй жа шы. Шво? Форма? Мода? Не, абы... трымалася на плячах.

Я пазваніў людзям, якія хоць раз бачыліся з Кастусём. Знайшоў такіх, што сустракаліся з ім, размаўлялі, памятаюць яго ўсмешку. Расказалі: у кнізе партрэт не хлапчука Кастуся Вашыны, а пісьменніка Лукаша Калюгі, калі ён ужо друкаваўся, жыў клопатамі, праблемамі, спрачаўся. Юнак.

...Атрымаў з Полацка кніжку, але ў той дзень не паспеў пагартаць, нават прабежы вачамі прадмову. Спяшаўся. Трэба было трапіць на нараду: будзе абмяркоўвацца, як быць са скланеннем два і дзве. Дзвух сталоў і дзвюх дошак, двух братоў і дзвюх гадзін. Тут усё і ўсім зразумелае. Свой род, свая «форма»: два сталы — двух сталоў, а дзве дошкі — дзвюх дошак. Далей жа пытанне: дзвюх ліній, але двухлінейная? Дзвюх гадзін, але двухгадзінная? Тое самае становіцца ўжо нібы... не тым самым.

Спрацацца тут як бы няма чаго, няма за што. Сама элементарная логіка магла спыніць спрэчку.

Еду, а перада мною Кастусь, яго вочы. Не ведаў, а толькі партрэт убачыў. Запаў у душу. Праўду кажуць: вочы — люстэрка душы. Падумаў: каб лёс прыслаў такога Кастуся да мяне на кафедру? Не грэх было б аддаць яму не адну скрынку выпісак-картачак, збіраных доўга і пераборліва, сабраных даўно і нядаўна. «Бяры, браток, пішы. З богам». І знайшлі б удвух з ім тэму, не якое там перасыпанне — з кубкаў у шклянкі — прэфіксаў ці канчаткаў.

...Чытаю «Талент, які многа абяцаў» — Лецкаву прадмову да кнігі. Прадмову сціслую, патрэбную, вартую. Не забудзем: мала хто з мінчукоў — толькі адзінкавыя адзінкі — памятаюць, бачылі аўтара Кастуся Вашыну, што ўзяў сабе псеўданім Лукаш Калюга. І запісаваю Лецку свой вялікі дзякуй, сваю падзяку.

Чытаў кніжку. Вяртаўся да «Таленту, які многа абяцаў...»

Аповесць «Ні гасць ні гаспадар». Пасля тэксту пазначана — «1928»: аўтар паставіў кропку ў канцы аповесці, калі ямушоў толькі дзевятнаццаты. А пачынаў і пісаў калі? Не проста шкада, што гэтага не ведаю. Пачытаў і аповесць «Нядоля Заблоцкіх». Аўтар закончыў пісаць, калі ямушоў дваццаць. Аналізаваць, ацэньваць ні першай, ні другой не буду. Не таму, што не маю чаго сказаць. А таму, што і без мяне ёсць каму гэта зрабіць: цэлы ж узвод крытыкаў, гісторыкаў літаратуры, літаратуразнаўцаў.

Аповесць «Нядоля Заблоцкіх» прачытаў з алоўкам, сэрца ў алоўку з графіту, мяккае, няломкае; на па-

ШТО МОЖНА УБАЧЫЦЬ У БІНОКЛЬ?

жоўваецца гісторыка-паэзія з назвамі рамкамі, што сьлупна падкрэсьлівае Н. Гілевіч. Ён робіць правільны вывад, што ў большасці выпадкаў паэзія вясецца, выяўленая ў песнях, не страціла сваёй здольнасці ўздзейнічаць на пачуцці людзей і сёння, застаючыся ўдзячным сродкам ідэяна-эстэтычнага выхавання.

Укладальнік размясціў творы народнай паэзіі ў адпаведнасці з асноўнымі этапамі вяселля па раздзелах: да сватання, сватанне і заручыны. Вянікі (зборныя, ці суборныя, субота, дзевочы, або паненскі, вечар). Каравай. У маладога, калі збіраюцца схаць па маладу. У маладой — да прыезду маладога. Прыезд маладога. Шлюбавіны. Вясельныя сіроцкія песні. Вясельце ў маладой. Развітанне маладой з бацькамі і раднёю. Ад'езд да маладога. Вясельце ў маладога. Перазовы (пярэзвы, «пірагі»).

Адступленне ад функцыянальна-тэматычнага прыняцця робіцца ўкладальнікам для сіроцкіх песень. І гэты апраўдана, таму што вясельныя сіроцкія песні адметныя сваім зместам і эстэтычна-мастацкай формай ад іншых песень шлюбнай урачыстасці, таму іх варта вылучыць і аб'яднаць.

Радасная падзея ўтварэння новай сям'і вымушала выканаць «вясельныя» песні амаль на ўсіх этапах шлюбнай абраднасці. Гэта стымулявала развіццё гумару, стварэнне жартоўных песень, прыпевак, прыгаворак, тостаў. Гумарыстычныя творы займаюць значнае месца ў вясельнай паэзіі. Добрымі і вясёлымі гумарам прасякнута, напрыклад, большасць каравайных песень. Ад караваю патрабуюць, каб ён рос «вышэй пачы муравай, вышэй слупа залатога, вышэй князя маладога». Спагадлівую замілананасць вобразамі стварае гумарыстычная персаніфікацыя самога караваю, які вядзе ў песнях размову як чалавек, спрачаецца, рухаецца, а таксама ўвабленне розных іншых жывых і нежывых прадметаў. У каравайных песнях усё адушаўляецца: печ «кэрае—кэраваю чакае, прыпекае рагоча—караваю жоча». Караваю загадваюць ісці з клеці, сядзець на покуце, браць чарачку і наліваць гарэлачку.

Добрымі і вясёлымі гумарам прасякнутыя песні ў гонар свата, сваці, дружкоў і іншых удзельнікаў вяселля. І ўсё гэта шырока бытуе ў народзе і сёння, а дзякуючы такім выданням, як звышчаны Н. Гілевічам зборнік «Лірыка беларускага вяселля», зрэшты, як і ўвесь 4-томны збор народных песень, якому ён аддаў нямала працы, атрымае новае жыццё.

Добра ведаючы родную паэзію свайго народа, дасканала валодаючы май-

стэрствам паэтычнай ацэнкі твораў, іх мастацкай і ідэянай каштоўнасці, Н. Гілевіч адабраў для зборніка ўсё самае лепшае, у навуковых адносінах бездакорна падрыхтаваў тэксты чэсны да друку і зрабіў вялікую пачэсную справу — выдаў іх для шырокага кола чытачоў.

Каштоўнасць кнігі Н. Гілевіча нельга пераацаніць. Стварэння геніем народна-мастака песні, яны захаваліся навечна і будуць з удзячнасцю вывучацца і выкарыстоўвацца нашчадкамі праз многія гады. А цяпер яны выходзяць у нашых сучаснікаў патрыятычную гордасць за наш таленавіты народ, гучаць у выкананні ўдзельнікаў мастацкай самадзейнасці, спяваюцца на ўрачыстых застольях, на калгасных і саўгасных палях. Само сабой, зборнікі Н. Гілевіча змяшчаюць багачэйшы матэрыял для навукова-тэарэтычных даследаванняў.

Трэба падкрэсліць, што вялікую навуковую каштоўнасць маюць уступныя артыкулы да зборнікаў песень, а таксама да іх паасобных жанраў і відаў. Калі разглядаць гэтыя тэарэтычныя артыкулы ў сукупнасці, можна прыйсці да вываду аб велізарнай шырыні ахопу ў іх мастацкіх аналізах самых розных песенных жанраў і відаў народнай творчасці, тонкім адчуванні аўтарам характэрна вуснай паэзіі, глыбокім разуменні яе ідэяна-эстэтычнага зместу. І гэта не выпадкова.

Ніл Сямёнавіч Гілевіч — аўтар чатырох манаграфій, у якіх ён даследаваў гісторыю збярання і вывучэння песеннай творчасці беларускага народа, раскрываў генезіс асноўных жанраў і відаў песень, ахарактарызаваў іх змест і мастацкія асаблівасці. Упершыню ў беларускай фалькларыстыцы ён грунтоўна даследаваў вобразна-выяўленчыя сродкі народных песень, асаблівасці інтанацыйна-сітаксічнай сістэмы і гукавую арганізацыю песеннай мовы, паказаў веліч і прыгажосць беларускай народнай лірыкі, раскрываў ле высокі мастацкія вартасці. Н. Гілевіч — першы даследчык паэтыкі народных загадак, якім ён прысвяціў асобную манаграфію, раскрываў іх мастацкую спецыфіку, спосабы і сродкі вобразатворчасці, рытмічную і гукавую арганізацыю. Манаграфія, брашуры і шматлікія артыкулы Н. С. Гілевіча ўносяць вялікі ўклад у савецкую навуку.

Я ўпэўнены: яшчэ не раз Ніл Сямёнавіч дакранецца да цудоўных жамчужын вуснай паэзіі і парадуе нас новымі тэарэтычнымі працамі, новымі зборнікамі фальклору.

Плёну яму ў гэтай пачэснай працы!

Анатоль ФЯДОСІК,
доктар філалагічных навук.

Маналог трэцікласніка Севы Саналова, героя апавесці Уладзіміра Машкова «Як я быў вундэркіндам», шмат чым нагадвае вядомую «Песню першакласніка», якую выконвае Ала Пугачова. Той жа «ігравы» план, той жа герой-ансэлерат, які адчуў на самім сабе вернін НТР: перагружанасць інфармацыі, недахоп часу. Ён можа з поўнай падставай паўтарыць словы песні: і што сёння трэці клас «накітал інстытута», і што цяперашні трэцікласнік рашае «з іксамі задачы», над якімі «кандыдат наву і той плача», і што ў яго гадзі Леў Талстой не пісаў такіх сачыненняў, і што на ўроку працы ён займаецца «з сінхразатронам». І мара ў іх адна: хутчэй стаць дарослым і «адпачыць ад дзяцінства».

Сацыяльная і маральная афарбоўка апавесці У. Машкова навідавоку: гэта пазнанне «маленькім грамадзянінам» рэальнага свету, яго непасрэднае сутыкненне з праблемамі сучаснага чалавечага быцця, імкненне быць патрэбным іншым людзям. У гэтых адносінах твор аднолькава цікавы і малодшым школьнікам, і дарослым. Калі дзіцяці малодшага школьнага ўзросту, якім адрасавана кніга, зацікавіць сама «роля», якую разыгрывае ў аднагодка, «вундэркінд» Сева Саналов, то, як глядзіць герой на свет дарослых і што бачыць, то саміх дарослых павіна захапіць галоўная праблема, пастаўленая ў апавесці, — што такое дзяцінства і якое месца яно займае ў жыцці чалавеча. Размова, якую вядзе аўтар, як таго і вымагае жанр, адначасова і сур'ёзная, і жартаўлівая. Бытавы план у ёй натуральна спалучаецца з гратэсчным і фантастычным, таму што імяна так бачаць свет самі дзеці: у іх свае крытэрыі харастава, сваё вымярэнне часу, калі дзень здаецца годам, а год — вечнасцю, свае маштабы трывог, крыўд, гаркоты, добра і зла.

Дзень Севы Саналова распісаны да хвіліны, як у прэзідэнта Анадэміі наву. Хлопчык прачынаецца тады, калі яго бацькі яшчэ спяць, і кладзецца адпачываць, калі яго бацькі ўжо спяць. «Прыгоды Рабіна Круза» ён чытае ў тралейбусе, едучы ў школу або на заняткі розных секцый і кружкоў. Яму няма калі выявіць сваю натуру, сваю волю, неспакой. Яму нестасе часу, каб паглядзець у бінокуляр, які ёсць у яго сябра, двоечніка Грышкі, і перанаканіцца, што з вышыні 20-павярховага дома, дзе яны жывуць, можна убачыць, як у праменьнях ранішняга сонца гараць штыкі на Кургане Славы. Па волі сваіх бацькоў, ён з дзесяцігадовага ўзросту «робіць сабе жыццё», прыстаўлены да «навівера» дарослых хлопатаў.

Жывая натура маленькага героя пратэстуе супраць такой жорсткай рэгламентаванасці жыцця, супраць адназначнасці і функцыянальнай зададзенасці. Бо, сапраўды, дзяцінства — гэта не толь-

У. Машкоў. Як я быў вундэркіндам. Апавесць. На рускай мове. Для малодшага школьнага ўзросту. Мінск, «Мастацкая літаратура», 1979.

кі адназначная пара падрыхтоўкі да будучага жыцця, але яно мае і сваю ўласную непаўторную каштоўнасць, якая выяўляецца ў незвычайнай паўнаце ўспрымання свету, у штодзённым шчасці адкрыцця чалавек і Радзіму. Ад таго, наколькі поўна і глыбока перажыта дзяцінства, наколькі поўна і ўсебакова спатолена прага пазнання, залежыць багацце і разнастайнасць чалавечай душы, здольнасць дарослага чалавек да ісціннага выяўлення сваіх сіл і магчымасцей, здольнасць быць шчаслівым.

«Чалавек, — пісаў В. А. Сухамлінскі, — вылучыўся са свету жывёл і стаў таленавітай істотай не толькі таму, што зрабіў сваімі рукамі першую прыладу працы, але і таму, што убачыў глыбіню сінга неба, мройлівае зіхценне зор, ружовыя разліў вачэрняй і ранішняй зары, барвовыя неба перад ветраным днём, бязмежную далечыню стэпу, жураўліны клін у нябесным блакіце, адлюстраванне сонца ў празрыстых кроплях ранішняй расы, шэрыя ніткі дажджу ў жмурны асенні дзень, кволюю сцяблінку і блакітную чашачку пралескі, — убачыў і здзівіўся і стаў ствараць новае харастава».

У апавесці У. Машкова ёсць трывалы жыццёвы грунт сённяшніх праблем і трывог, у ёй ёсць мастацкая, хоць і зямляная, логіка. Яе герой дамагаецца свайго і вымушае дарослых зірнуць на жыццё шырэ. У яго дзіцячых паводзінах і ўчынках выяўляецца пазітыўны маральны сэнс: імкненне быць самім сабой, займацца справай, якая захапляе, памагаць людзям у бядзе, чуць чужую бяду, спахучаць і не быць аб'якавым «функцыянерам». Можна, у такім крутым павароце сюжэта і адчуваецца пэўная «санструяванасць» і аўтарскі «гвалт», але ў цэлым ён апраўданы той «іграю», якую вядзе герой твора і ў якой прысутнічае неабходная доля экзэнтрычнасці і яркай займальнасці, гумару і выдумкі.

Дарослыя, як вядома, схільны або недаацэньваць або пераацэньваць здольнасць дзяцей да самастойнага мыслення. На цяжкай, рэальнай ацэнцы яны ўтрымліваюцца з цяжкасцю. Вобраз трэцікласніка Севы Саналова тансама вынікае думкі аб тым, што аўтар у пэўнай ступені пераацэняў інтэлектуальны магчымасці героя, для ўзросту якога, паводле высноваў псіхалогіі і педагогікі, больш уласціва «мысліць рэчамі», а не «ідэямі» (апошняе — хутчэй прывілея падлеткаў і юнакоў). Але ж і Ала Пугачова «падстаўляе» на месца першакласніка «маленькага дарослага чалавек», занадта сур'ёзна і разважлівага, іранічнага і стомленага! Мабыць, такое перабольшанне вымагаецца самім жанрам, у аснове якога знаходзіцца высель жарт, іранічная замалёўка, фантастычная буфаната. У «ігравой» упануючы тоіцца сур'ёзна змест, у іранічным маналогі — сталы роздум над важнымі праблемамі, якія стаяць перад сённяшнім малым пакаленнем, што выпрацоўвае сваю сістэму духоўных арыенціраў у навакольным свеце.

Міхась ТЫЧЫНА.

Багата з адзначанага мною ў тэксце знаёмае, вядомае, звычайнае беларускае. Хоць бы ў назвах-загаловаках: гаспадар, нядоля, швагер... Хоць бы ва ўрываках-адцінках, хоць бы самі гэтыя кавалачкі пісьменнікавага тэксту:

Калі вы, таварыш чытач, нікуды ні на які сход не спяшаецеся, ніякага дакладу, справаздачы, спрэчак не маеце на гэты час, давайце ад Заблоцкіх, ад Філончыкавых пойдзем далей у канец. Барнаўцы (вёска. Тут і далей каментары і заўвагі, запісаныя ў думках, мае. — Ф. Я.) паглядзім.

«Вы бачыце тую трэцюю ад канца хату. Старэнькая — ледзь у духу, ліпціць от, пакулі ветрам не знясе. Па-даўнейшаму з прычолнамі, без закатаў. На погляд добрага хлява не варта гэта хата, а жыве ў ёй... (с. 272).

«Меншы Юстапаў брат... заўваж... Вінцэсь... Дзе толькі чулі што пра нашы Барнаўцы, там і Вінцэсь зналі. Здалёк ездзілі па яго, каб на вясельлі ці на якой іншай вясельлі бяседзе пайграў. Не было над Вінцэся здатнейшага музыкі, ні лепшага чалавек».

«Надта ж мякі... на далікатнае слова. Не можа ён нічога чалавечу наперакон сказаць... Гатоў кінуць сенажаць няшошаную, сена нязгрэбанае, кінуць жыта нязвезенае, а ўіруціць цымбалы ў абрус, сесці чалавеку на воз, калі здалёк па яго прыехаў, ды і махнуць з Барнаўцоў (с. 229—230).

«Любіў наш музыка гэту работу (грыбы збіраць). Да самага змроку падаў ён па гушчарах, абыходзіў аднаму яму вядомыя грыбныя мясціны (а не месцы), дзе баравікі...»

Ва ўзятых, як кажуць, на хаду радках адчуваеш, бачыш, паўтару, вядомае, ужыванае і ўжывальнае. Толькі ж яно не ўсіхняе, а — Кастусёва, Калюгава. Належыць яму.

Яшчэ крыху тэксту:

«...абыходзіў (Вінцэсь)... грыбныя мясціны, дзе баравікі, як рэштатам накрывіць, і каралю сваіх шапак зняць не хочучы: смела і горда трымаюць іх, з густога моху (а не імху) наверх на віднейшае месца павылазіўшы. З аднымі толькі баравікамі нізімі панлонамі вітаўся... Усякімі варыстамі (!) грыбамі: суравежкам, зялёнкамі, лісіцамі, аленькамі — не паганіў свайго нашала і баравіковага таварыства. Не браў і назляноў, махавікоў, бабак, падасінавікаў. Да самага змроку забавіўся ў лесе музыка. Шараю гадзінаю выйшаў ён у шчыры бор з маладніку».

Убачым, як абыходзіцца Кастусь са словам, каб выказаць грамадскую думку, ацаніць падзеі. Нашто

тая японская вайна 1904—1905 гг. беларускаму цымбалісту, беларускаму селяніну?

Шараю гадзінаю выйшаў ён (Вінцэсь) у шчыры бор з маладніку. І НЕ ШУМ БАРАВЫ яму ў гэтым БАРЫ па ЯПОНСКАЕ ВАЙНЕ.

«Як пайшоў тады ў гарфчыну... дык там, у грыбах, ТРАХА ЯПОНСКАЕ ВАЙНЫ НЕ ПРАХАДЗІУ».

У вайну 1904—1905 гг. ажывіўся і, мабыць, як ніколі, «загаварыў» вядомы і гаваркі фразеалагізм закідаць шапкам (пра выхваленне, пра беспадстаўную ўпэўненасць пры адсутнасці рэальных магчымасцей для яе): рускі ўрад спадзяваўся лёгка і хутка перамагчы (закідаць шапкам!) невялікую Японию, да вайны не падрыхтаваўся. І паражэнне.

Валасны старшыня прачытаў загад «людзей браць у войска японцаў біць... Самае ж галоўнае — пра шапкі».

«...цару, — як пісар казаў, — хацелася японцаў шапкам закідаць, а то яму перад другімі царамі будзе не гонар... Ці тыя шапкі будучы казённым у войску даваць, ці свае з дому браць трэба — не ведалі».

«Ажко тут і па вайне было. Не сабраў рускі цар шапак, колькі яму трэба было. Паглядзеў на японцаў — шмат падлаў сабралася... Не дапамаглі краўцы... шапачнікам і не нашылі шапак, колькі на вайну трэба было».

«Вярыце, — кажа тады рускі цар на японцаў, — што вам трэба, ды сядзіце на сваіх выспах сціхаючы... Ужы ўжо ДОМА ў МЯНЕ САМОГА ПАПОРВАЦЬ ПАЧАЛІ (с. 238).

Дакладна разумеем, бо дакладна разумей гэты дасведчаны аўтар: антынародны характар вайны з Японіяй, паражэнне рускага імперыялізму ў гэтай вайне спрыялі развіццю рэвалюцыйных падзей у 1905—1907 гг.

Вернемся да фразеалагізма закідаць шапкам. Аўтар апавесці сутыкае гэты фразеалагізм (у ім кампанент «шапка» не мае значэння асобнай лексемы) са словам шапка з яго прадметным значэннем — галаўны ўбор. У выніку — каламбур, іронія.

Адчуваў і чуў Кастусь роднае слова. Вось ён бярэ за эпіграф гатовы маленькі дыялог. Даўні і сённяшні, беларускі:

— ТАКІ Ж нешта робім?
— Каб не ведалі, што мы робім, дык мы б і не рабілі (з даўнейшых казаў).

Падумаў пра пачатковае такі ж. Пашукаў адпаведнікаў у рускай, балгарскай, славацкай мовах. Проста і няпроста...

Чытаеш апавесць — і ўвесь час эпіграф з табою. Эпіграф ідзе з пісьменнікам, з героямі апавесці, з малюнкамі, падзеямі, з хронікаю багатырскай сям'і Заблоцкіх (дарэчы, багатыр і ў Кастуся Вашыны — багаты чалавек; рускаму багатыр адпавядае асілак, беларускаму багатыр — рускае богач, богаты чело-век).

Не адзінаковыя ў кнізе прыклады: звычайнае, вядомае слова становіцца гаваркім, характарыстычным; не толькі нешта называе, абазначае, а і стварае вобраз, малюе, само гаворыць. Усім зразумелае слова палягчыць — стаць лягчэйшым. У Кастуся: палягчыць на язык (с. 106) — смялей і вальней загаварыць, развязаць язык, знаходзіць словы, выказаць думку, меркаванне.

За Кастусёвымі кшышаногі язык і лёгкія ногі прыгадваюцца Бураўкінава акуратненка маўчаў (калі маўчаць не меў права і нельга было маўчаць) і Брылёвы бязлобая галава, пераспелы жаніх, пыляваная праўда, сцюдзёная праўда, прычасаная ралля, малады смех, нішчыменная паўза, нахабны пах...

Словы!

Нібы пытаецца Кастусь Вашына: «Можна забыць словы зарасіцца (каб не зарасіцца, мусілі падкасаць крыху калосы (с. 113), падсабрычы (с. 178), прычынец (с. 239, 261), загоджаны (падкуплены абыходжаннем, паслугамі, хабарам) (с. 221), строі (шыць, выштукаваць) (с. 259)?»

Крыху пра апошняе з толькі што пералічаных слоў.

Энергічны і руплівы кандыдат мастацтвазнаўства з нашага тэатральна-мастацкага інстытута Міхась Раманюк не раз чытаў лекцыі студэнтам-філолагам Мінскага педагагічнага інстытута. Называў і раз-другі паўтараў слова строі, ён паказваў адлюстраваную (Працяг на стар. 8).

Жаваранак

Спарша залупцаваў золкі, не вельмі буйны, але пры ветры хвосткі дождж. Затым пайшоў дождж са снегам. А пасля паваліў снег; падаў, укрываў чорную свежую раллю, запарушаў дзябелую рунь, аблепліваў вербалоз ускрай балотца, бярозкі; садзіўся на пухнатыя коцікі, на клейкія, днямі вылупленыя лісткі. Наваколле хутка паяблела. Зноў дыхнула зімой. Усё жывое пахавалася, разгублена стаілася. Звінеў і звінеў нябачны сярод снежнай мітусні толькі жаваранак, упэўнены, што вясна не сёння, дык заўтра вернецца, славіў яе.

Ледзь адспяваў адыходзячому дню, ён, змакрэлы да апошняга пёрка, абясцілены, апусціўся ля ўзмежка ў пабытаную леташнюю траву.

Сграваючыся, жаваранак доўга варушыўся, уладкоўваўся. З балотца чулася неспакойнае краканне качак. Яны ці то сварыліся паміж сабой і вінавацілі адна адну, маўляў, прыляцелі рана, ці то на-ракалі на вясну, на нечаканы холад і панікавалі: во, не будзе чаго есці, пагінем, памерзнем.

Успароўся жаваранак першым, калі заднела, і як ні ў чым не бывала зацурчэў.

З полымя, якое шугала з-за зямлі, чырвонае выкацілася сонца. Распальваючыся, яно плаўна падалося ўгору. Можна, крыху пазней, чым звычайна, з'явіліся кнігаўкі, без асаблівага імпэту закуляліся над балотам.

Жаваранак узвіўся вышэй і зазвінеў званочкам.

Раскісаў, прападаў снег. Цяплела. Абаваліся качкі, ажыўлена загергеталі: ага, цяпер не прападзём, цяпер будзем жыць!

Гадзіны праз дзве снег знік. Запаравала ўгрэтая зямля. Свежа зазеленела рунь. Запырхалі матылькі. Дзесьці высока, быццам выліваў хто з бутэльні ваду, заблекатаў балотны баран.

Жаваранак быў пад самым сонцам ужо і спяваў там ва ўсю моц.

Леанід КАЛОДЗЕЖНЫ

АБРАЗКІ

Лугавы водар

У паркалёвай цеснавай суценцы і бясаножах, павязаная пад бараду касын-кай, яна, лёгка ўскідваючы падсмужаныя карычневым загарам рукі, выграбала з прагалін, даставала з-за кустоў быліністае сена, а ён, голы да пояса, чорны, што жук, абцярушаны трухой, капнаваў: накідваў ладную гару, ямчэй перахопліваў вышмальцаванае далонямі, блішчэстае дзяржальнае, размашыста ўтыкаў вільы, прысядаў, кркаў, затым, аж выпіналіся мускулы, узнімаў над галавой бухматую кучу і нёс яе і заадно нізкае калматае сонца. Ім памагаў васьмігадовы басаногі сыноч.

Пасля неўгамоннага дня, быццам прытамліся, змоўклі конікі. Не абзываючыся, яны порстка скакалі па калочай пакошы.

— Сонца садзіцца. Скура статак прыгоняць, — прытрымалася маці. — Бяжы, сыноч, дамоў. Без цябе ўправімся. Карову загані ды скажы бабулі, няхай падоць, не чакае мяне.

Хлапчук насупіўся — ай, буду з вамі! — Што я чую?! — удзёўбнуў бацька вільы. — Гіш, неслух!

Ён падхапіў сына, загушкаў. — О-ёй-ёй! — завісчэў, заліўся той смехам. — Хопіць, хопіць!

— То-та ж! — задрыжэлі бацькавы губы. — А цяпер скачы, заяц, куды загадана.

Хаваючы задавальненне, малы павярнуўся, нехаця, як бы раздумваў, ісці-не ісці, паклыпаў у бок дарогі, потым, пэўна, змірыўся, падаў кроку і пацехаў шпарчэй.

Супакоўся, прапаў ветрык, які дасюль зухаваў над паплавамі. Ачысцілася ад хмарак, заружавела бяздоннае неба. Гусцей, здавалася, во-во па жылах запульсую хмель, заводарыла лугавымі зёлкамі. Апошнюю копку паклалі, калі сонца абцёрнула свае промні, калі яно, халоднае, прызямлілася.

— Не грэх бы асвяжыцца, — спыніўся муж перад завінай. — Пакупаем, га?

Ён скінуў чаравікі, зняў нямногую апратку і нырцануў.

— Ну, як? — пацікавілася жонка.

— О! — усяго толькі адказаў той і спытаў: — А ты чаго стаіш?

— Я — зараз.

З аглядаю, ці няма каго пablізу, маладзіца распранулася і, сарамліва прыкрываючыся, рослая, статная пакрочыла ў раку.

З-за небасхілу блішчатым жучком выслізгнуў самалёт. Следам пагналася яшчэ два. Наперарэз ім заспяшалася другая тройка. І за тымі і за гэтымі адзаду, шырачыся, пацягнуліся асветленыя нябачным сонцам шлейфы.

— Зірні! — паказаў муж.

Ледзь жоўка ўзняла галаву, ён схпіў яе, пацягнуў глыбей.

— Ой, ой! — завойкала маладзіца. На бераг жонку ён вынес. Самалёты крэслілі неба ўжо над імі, над самымі галавамі.

Ясней заход

З-за нерухомах, быццам бы застылых хмар, якія ўвесь дзень закрывалі неба і якія толькі зараз адарваліся ад гарызонту, выліснула сонца. Густой чырванню яно абдало вяршаліны ліп, дахі хат, пышныя, пабранзавелья дубнякі на звільстым грэбні пагорка ды без таго барво-выя асіны і бярозкі, што там-сям агнём гарэлі пад схілам.

— Выясняецца заход, — пераняла з рукі ў руку раздзьмутую, коптурам напханую тугімі антонаўкамі, сумку і прыжмурылася ружавашчокая маладзіца.

— К раницы, глядзі, марозіка прычакаем, — трымаючы авоську бурых груздоў і паўноткае капронавае вядзерца чорных пераспелых сліў, няпэўнена прагаварыла другая.

— Для бульбы — не страшна, — заўважыла першая.

— Не ўкрытая можа азалець.

— Мы сваю дык выкапалі і капец зрабілі.

— Мой тата забуртаваў таксама. Сёлетая рана, да абеду ўправілася. Адно — мама ўвесь тыдзень шчыравала, не разгіналася, другое — сеялі нямнога. Я нават палазіла па дубнячку і грыбоў паспела сабраць.

— А мяне Міходзька аднарукі папрасіў пасабіць. Не адкажаш. Тры баразны выбрала. Хто яму паможа?

Побач гаманіў, смяючыся цэлы гурт такіх ці трохі старэйшых маладзіц і дзечкоўкаў, а ўбаку тоўпіўся, гучна гагатаў ладны круг патлатых, пры вусіках або толькі пры намёку на вусікі хлапцоў-гарэзаў. Кожнага нядзельнага адвядчорка тут, ускрай вёскі, дзе разварочваўся аўтобус, людна, тлумна. Сюды, едучы да бацькоў, абцяжараныя рэчмашкамі, сумкамі, сакважамі, клункамі, авоськамі, сцякаліся і берасценаўцы, і стражаўцы, і якубаўцы — адразу з некалькіх вёсак; збіраліся тыя, хто калісьці таптаў босымі нагамі шоўк гэтых мятных траў, хто не ўяўляў адзін без другога ні дзіцячых забаў, ні школьных званкоў, а пасля счужэў і цяпер нярэдка нават не прызнаваў самага блізкага дружка.

ЧЫТАЮЧЫ КАСТУСЯ ВАШЫНУ

(Працяг. Пачатак на стар. 6).

на слайдах сваю багатую цудоўную калекцыю народнага ўмельства: вытканае, вышытае, звязанае... Зробленае сялянкамі пад Туравам, Ляхавічамі, Клецкам, Слуцкам, Вілейкаю... Слова **строі** гаварылася, як прывычнае. Як і хустка, стужка, ручнік. Я памятаў гэтыя слова, хоць ні разу не напісаў яго.

Пачуў на Раманюковай лекцыі слова строі мой сусед — за адным сталом сядзеў. Шапнуў: «Строі — запазычанае? Трэба? Ці, можа, прыдуманнае мастаком?»

Не тое, што здзівілі пытанні, але размовы не былі тады.

Запазычанае... Прыдуманнае... Калі я пачую беларускі выраз, слова, якое ведае мой калега-філолаг, а я не ведаю, — мне на часіну стане ніякавата і будзе не на адзін дзень мілы клопат. Падумаць, пашукаць — дадумацца, знайсці: што яно такое — незнаёмае мне слова, незнаёмы выраз? А ці ёсць хоць адна са славянскіх, хоць адна з цюркскіх, хоць адна з раманскіх моў без запазычаных слоў і выразоў? А што сказаў бы мне мой сусед, каб падумаў ці пачуў, што ў беларускай мове ёсць запазычаныя іншамоўныя словы хлеб і плуг, касцюм і маска, армія і музыка, літаратура і хор, што польскаю моваю запазычаныя прозвішчы на -іч? (параўнаем: беларускае Хадкевіч, польскае Chodkiewicz, Ходкевіц).

Ці не знявага, калі, не ведаючы, скажам... «прыдуманнае»?

Праседзеў некалькі вечароў. Знайшоў у сваіх запісках з Любаншчыны, Глушчыны, Бабруйшчыны: **строілася** (маладзіца) — прыбіралася, прычэсвалася, умывалася; **выстраілася** — прыбралася лепей, чым звычайна, гэта хораша (харашы) апранулася і дагледзела сябе; знайшоў яшчэ некалькі слоў ад таго самага караня.

«Нешто вашы дзевачкі **СТРОІЦА** ўзяліся. Куды ёто так **СТРОІЦЕСЯ**? Ці не на вечарынку? А мо на вяселле?» (1951, вёска Прусы Старадарожскага раёна). Куды-то так **ВЫСТРАІЛАСЯ**? Дальбог, не пазнаць!

Я й не бачыла на табе такога. Хораша, й як хораша! (1946, пасёлак Янкі Купалы Глушкага раёна).

Пазваніў Міколу Лобану — знаўцу беларускай лексікі, грунтоўнаму пісьменніку. Не толькі пацвердзіў, што ён сустракаў слова **строі** ў народнай мове, а нават назваў, дзе — у якіх раёнах — ведаюць гэтыя слова. Міхась Раманюк, як і Лукаш Калюга — з Дзяржыншчыны, Койданаўшчыны. Год назад я спаткаў двух чалавек — Міхасёвых землякоў, што казалі (праўда, кожны па-свойму) такое: «з даўняй даўніны шылі **строі**», «рабілі **строі**», «люблілі прыгожыя (харашыя, лоўкія, далікатныя, самаробныя, не нагледзецца) **строі**». Ні Лукаш Калюга, ні Міхась Раманюк, ні хто іншы да іх слову **строі** ў народную мову пачэўкі не выпісаў.

То што ж? Няхай багацеюць і прыгажэюць беларускія **строі**.

Чытаем у Лукаша Калюгі: ёмкае ў саломе, ядранае ў коласе жыта (с. 126), няскладны, клышаногі язык (с. 233) (непаваротлівы язык; пра няўмелага «на слова» чалавека), **варыстыя** грыбы...

А сустракаў я ў друку і выпісаў: «прыгодныя да ўжывання ў якасці ежы», «прыгодныя да ежы», «ужывальныя ў страву», «грыбы, якія можна ўжываць у ежу», «грыбы, якія можна спажываць, як ежу», «не атрутныя, а прыгодныя да ежы» і інш. Варыстыя грыбы — як і **добрыя** грыбы (так кажуць не толькі на Слуцчыне).

...Ішлі хлопцы дамоў на лёгкіх нагах. Гаманілі. Смяяліся (с. 168). Ніякіх тлумачэнняў і разважанняў да «на лёгкіх нагах» не трэба...

Яшчэ пра слова, гучанне яго. У адной тоўстай кнізе, здаецца, даражэйшай за пазалочаную, чытаў такое: «многага гаспадар сам не бачыў...» Прадыктуў на ўроку вучням такое «гага-га» (і нават не з трох, а толькі з двух «га» — многага), пачуеш сам, пачуеў дзеці і ўбачыш па дзеях: «негоже эдакое». У Лукаша Калюгі (і не толькі, зразумела, у яго) — без «гага-га».

Тады і пачуць і ўбачыць можна будзе шмат чаго.

Бачыш у тэксце: (звыклі) павекі... позна **плюшчыца** і рана **расплюшчвацца** (с. 224), грэчка... буйная, ядраная. А чыстая ж! Як вока (с. 222), не абы-які той пояс быў: **зялёнымі завушніцамі па белым полі** **вытканы ён** (с. 225) — бачыш беларускае, роднае, вядомае, бачыш, што яно адначасова — толькі яго, пісьменнікава, Кастусева.

Зноў прыгадаўся Кастусёў партрэт. Яго вочы. Здаецца, пырсне і ляжа на паперу яго гумар: ...языком бліны мазаць (с. 261), украсці сабе дня ў раницы (с. 258), вялікі пан у сваіх людзях (с. 264)...

Аўтарскія словы-настворы — даўно на ўвазе ў пісьменнікаў, лінгвістаў, літаратуразнаўцаў, стылістаў, адукаваных чытачоў. Нямаю слоў твораўца, **небагата прыжываецца**. Кепска гэта? Не, натуральна. Прыжыванне (знікненне) наватвораў залежыць ад іх вартасці, ад іх адпаведнасці або неадпаведнасці самой мове, ад іх «мацунку» ў кантэксце, ад таго, як яно, новае слова, успрымваецца тымі, хто чытае, слухае.

Старонка пра валачобнікаў, пра велікодны вечар у Баркаўцах. Там і страфа за песні:

— Ды ляцела пава ды павістая. Вясна-красна на дварэ... — Пагубляла пер'я залацістыя. Вясна-красна на дварэ.

А далей — не пра песню. Дармо, што тая пава, — піша аўтар, — ніколі не лятала тут, што толькі ў гэтай песні і чулі ПРА ЯЕ (не аб ёй).

А можа, і ляцела калі праз Баркаўцы, але за сном бачыць яе не давалося. Ды, такі, пляюць, так смела пляюць... Чуваць у голасе надзея: а ну, можа!.. Можна, калі і на наш гразкі, **СКАПІТАВАНЫ** двор згубіць пава залацістае пярэ.

Чытачу ўбачацца, пачуюцца аўтаравы адносінны да нашага двара, аўтаравы надзеі: не згасла ясная зараначка, будзе і ў нас наша залацістае пярэ нябачанай і нязнанай тут Павы. Пра другое ў згаданым ўрыўку. Слова **скапываваны** я не сустракаў (а можа — прапусціў?) ні ў кога з нашых пісьменнікаў. Незразумелае, невыразнае слова? Ці не «тырбулшчы»? Не. Аўтарова знаходка. Тая аўтарова нібы дробненькая ўдача, без якой (без якіх) не развіваецца, не багацее літаратурная мова.

Дзесяцігоддзі стараюся не абыходзіць фразеалагізмаў, прычым з галоўнаю ўвагаю — фразеалагізмам беларускім; пра ахілесаву пята або казла адпущэння, пра ману нябесную або трыццаць сэрбранікаў, пра адстаўную казы барабанчыка або трапіць у тон, пра кудыкіну ці растудыкіну гару і

— Павінен бы аўтобус быць, — зірнула ўдалечыны маладзіца з сумкай яблыч.
 — Ранавата, — запярэчыла другая, са слівамі і грыбамі. — Мінут праз дзесяць заявіцца.
 Хмару непрыкметна адцягнула яшчэ вышэй ад зямлі, і сонца выглядала не краднем ужо — яно зіхацела адкрыта, не тоячыся. Азораная промнямі белая, навізаная сярод атаўной лугавіны, каза, якая, мабыць, маркоцячыся па хлёўчуку, часта мэкала, выдавала амаль чырвонай.
 Сцежкаю, што вяла са Стражава, падспела гурма жанок, мужчын, дзяцей. На аўтобусным прыпынку адразу пашумела. Пачуліся воклічы:
 — Надзя!
 — Зіна!
 — З дому дамоў едзеш?
 — Ага.
 — Бульбу капала?
 — Не. Тату паміналі.
 — Памёр?! Ну?! Даўно?
 — Летась такой парой якраз.
 — А я і не чула. Цяпер нікога не сталася?
 — Апусцела хата.
 — Прадаваць будзеце?
 — Што за яе возьмеш — старая. Ды і не рашылі пакуль. Няхай пастаіць. Там — паглядзім.
 Па адным, па двое падбаўляліся і падбаўляліся людзі.
 Чародкай падышлі здаравяка-дзяцюк з трох-чатырохгадовым пухнаценькім хлапчуком, стройная танклівая дзяўчына і сівая бабуля ў фуфайцы, з-пад якой выглядаў даўгі, сабраны буйнымі фалдамі, клятчасты фартур.
 — Калі ж, дзеткі, яшчэ прыедзеце? — ледзь яны спыніліся, ціха, нібыта баялася, каб хто не пачуў, спытала старая і смутлівымі вачамі акінула дзяўчыну, хлапца.
 — Лора — не ведаю. Хоць праз тыдзень няхай. Я то дык, прамі скажу — няскора, — азваўся дзяцюк. — Відаць, прыкачу, як парсюка сабярзэшся калоць.
 — Так доўга не будзеш?
 — Што ж рабіць тут? Здаецца, усё папарадчана, убрана. Капуста ды буракі засталіся.
 — Гэта мне самой пад сілу. А во можа б ты, сыноч, аleshніку воз насек? Баюся, не хопіць дроў.
 — Ладна. Выхраю час — падскочу.
 Паказаўся аўтобус. Людзей ахаліў не спакой. Узнялася мітусня.
 — Дзякуй, мае саколкі, за помач, — развітваючыся, сказала старая. — Не вы,

не ваши ручкі залатыя—закукавалася б адна.
 Яна абняла дзяўчыну, пацягнулася да хлапчука.
 — Дай, унучак, пацалую цябе! Не забывай сваю бабулю. Не забудзеш? Не? О, разумнік!
 Пад апошнімі промнямі аўтобус мігнуў вокнамі, набраў разгон і шпарка памчаў, каб дзесьці яшчэ і яшчэ забраць пасажыраў. Наўздагон яму, сашчаперыўшы перад сабой кашчавыя, нямоглыя рукі, пазірала здранцвела старая і няўцяма гледзела забытая гаспадаром, ахрыпляя ад крыку каза.

Баравік

Чырванню і яркай сінечай сляпіў вочы ранак. На палянках над шызаі ад расы травой кволымі аблачынкамі слаўся туман. То далей, то бліжэй, то зусім побач чуліся воклічы, трэск сухіх галінак.
 Баравікі трапляліся па адным, па два. І толькі зрэдзь страчаліся цэлыя сямейкі.
 Неадступна вакол грыбніка ўвіваліся сын і жонка.
 Сярод гушчэчы высветлілася маленькая прыветная прагаліна. На ёй між высокага метлюжку танулі дзве нягглыя лілікі, а побач — рэдзенькі куцік лазняку.
 Яшчэ зводдаль ягонае вока змеціла ладнага камлюкаватага смуглявага баравіка. Ногі ўраз падкасіліся перад ім. Міжволі пацягнулася рука. Але тут жа апусцілася — дужа ж прыгожы грыб: шкада. Няхай жонка і сын палюбуюцца.
 Ён адышоўся, схвааўся, пачаў цярдліва чакаць — павінны во-во сюды заглянуць. І сапраўды, неўзабаве з палянкі далацьцеў крык:
 — Мамачка, тататка!.. Ай-яй, які баравік! Ай, які вялікі!
 — Стой, сыноч! Дай паглядзець! — данёсся жончын голас. — Ага! От гэта грыб!
 На палянцы ўзняўся гоман, смех. Сын расказваў, як ён ішоў, як заўважыў баравіка, як спярша не паверыў вачам і толькі, калі наблізіўся, убачыў, што гэта не зман. Маці па-ранейшаму войкала, дзівалася. Радаваўся і бацька, радаваўся не столькі грыбу, колькі сынаваму і жончынаму шчасцю.

Яшчэ

Дзень здоўжыўся: цягнуўся марудна і нудліва.
 «Хутчэй бы вечар», — уздыхнула Волька.
 Яна ўзняла галаву, засланіла рукой вочы: ці высока сонца? Яно, як і раней, зіхацела між бярозак, быццам забыталася сярод гнуткага голя.
 Старая задумалася: чым забавіцца б? Падацца ў градзі? Хадзіла. І не раз. Морква, гуркі, боб, буракі — усё выпалана. Ні травінкі.
 З-за частакольчыка яна акінула позіркам Сахоніна селішча, павяла вачамі туды, дзе пад вішаннікам марнела тоўстае бервяно і дзе кожнага адвячорка збіраліся жанчыны, каб мінут колькі, пакуль не пакажацца статак, пагаманіць, а заадно перавесці дух пасля ўтомнага дня.
 Памалу Волька пасунулася прызбаю вакол хаты. Пратупала ўздоўж глухой сцяны, абганула вугал. Наблізілася да кустоў парэчак. Урадзілі яны селета. Вунь гронак! Спынілася, убачыла, што парэчкі зачырванелі і што іх ад нізу абдзёўваюць куры. Трэба ратаваць!
 Знайшла вярвачак, шпагату. Падвязала абвіслыя сцяблы.
 Схавалася сонца. Павяяла прахалодай. Запахла адсырэлай зямлёй, маладым бульбоўнікам.
 Волька схамянулася: доўга ж клапата-ла!

Яна рушыла да веснічак.
 Жанчыны ўжо сабраліся пад вішаннікам. Адны сядзелі на бервяне, другія, каму не хапіла месца, стаялі перад ім.
 Апіраючыся на кіек, старая, колькі дазалаў спрыт, пашлэмала па муражку. Той-сёй павярнуўся — нямая ідзе.
 Гаварыла хударлявая Сахоня. Нічым не напамінаючы пра сябе, Волька з-за плячэй зацікавала за ёй, не спускала вачэй з яе. Маршчыкаватыя Вольчыны шчокі паружавелі, перасмыкнуліся губы.
 Нехта заўважыў воблака пылу, паказаў пальцам — кароў гоняць.
 Кампанія адразу распалася. Жанчыны падаліся насустрэч статку.
 Апошняя патэпала Волька. Ішла, спакваля перастаўляла босыя ў сініх струпаватых пісягах ногі і дакарала сябе, што запанілася дужа сёння, што не разабрала, аб чым была гамонка.

Яна пераняла белую, з вузлаватым ашэйнікам, які цяляўся няведама для чаго, казу, дала ёй скарыначку хлеба, накінула на рогі матузок і павяла дадому.
 Перад тым, як заснуць, Волька доўга і старанна плякала губамі. У цемраве хаты чулася даголі выразлівае:
 — М-ма-ма!
 Старая вучылася гаварыць.

Знічка

Крочылі памалу. Шэптам размаўлялі, звонка, не асцерагаючыся, смяліся.
 Выбраліся за асёліцу, куды ледзь даяталася ад клуба музыка, дзе панавалі спакой і цішыня.
 — Хораша тут!
 — Ага.
 — Пастаім?
 — Давай.
 З паплавой, заімжоных мяккім прыхмуркам, данёсся перапёлчын крык: шыць-палоць, шыць-палоць!
 — Падкрадземся бліжэй, — схамянулася яна.
 Ён запярэчыў: росна, вымакнем. Яна заўпарцілася, выслабаніла руку, зняла туфлі-лодачкі.
 — За мной!
 Ступала нячутна, што цень.
 На пакошы спынілася, войкнула — нагу параніла — і затанцавала — бальці!
 — Вельмі! — прысеў ён. — Пакажы.
 Праз усё неба размашыста чыркнула зорка і над зямлёй згасла. У тое лета іх падала многа. Кожную ноч выпаліся яны. Здаралася, адразу дзве зрываліся.
 — От гэта метэарыт!
 — А можа, не метэарыт.
 — Што ж тады?
 — Можа — частка планеты, узарванай тымі, хто жыў на ёй, — зазначыў ён.
 — Няпраўда!
 — Хто ведае. Можа — чужы карабель, які нёсся з нейкай Вегі. Яго пасажыры шукалі блізкіх, падобных да сябе. Заўважылі нашу Зямлю і скіравалі да нас. Але здарылася непрадбачанае, і яны... і іх не стала.
 — Шкада! Столькі ляцелі, каб страцьца. Былі побач — і няўдана. Не, не! Дамоў вярталіся маўклівыя.

шмат іншых багата разоў пісалася і напісанае не раз надрукавана, прычым не на адной мове.
 Здзівіў Кастусь Вашына. Вылушчыў бы нехта фразеалагізмы з яго твораў — быў бы дарагі слоўнічак. І з якой бы цікавасцю разгарнула гэты слоўнічак не адна тысяча чалавек.
 Не прыгадаць з кнігі нейкі дзесятка фразеалагізмаў — проста грэх. Хоць бы:
ЖАДУНКА БЯРУЦЬ (с. 81), **БЯДУ БЕДАВАЦЬ** (с. 168), **КРУТАМ-МУТАМ, АД ТЫХ ДАТ** (Ад тых дат стаў на яго просьбы і бацька увагу браць — с. 157). Наняў муляра, зрабіў печ і пачаў ад тых дат у варывенчы жыць... Заблоці, пачаў хатаю сваю будну зваць — с. 229), **ВІДАЦЬ БАЛЫ** (сінонім да фразеалагізма **ДАЦЬ ЛАЗНЮ**) (с. 246), **МОДУ ПАНЯЦЬ** (зрабіць нешта прывычным, звычайным, заўсёдным) (с. 243), **РАСПУСЦІЦЬ ГАЛЫ** (с. 244), **АДБЫЦЬ РАТУ** (с. 241), **ВЯРЗЦІ ЛУХТУ** (с. 81) (параўнаем з іншымі беларускімі варыянтамі: **вярзці вяру, малочу лухту, плесці лухту, лухту лухціць і інш. і інш.**), **сесці куціцё** (с. 81), **Холладу задаць** (с. 135), **трацца носіць** (с. 135), **пусціць дзейкі** (с. 140), **павесці лады** (с. 155) (Толькі давядзецца яму з шклянчым богам павесці лады, дык... мянчэй пакачанай аначы робіцца), **зубы па-з'ядаць** (с. 253), **у зямлю пайсці** (с. 273)...

Варыянт перыфразы **рагатае войска** (статак) не раз прыпісваўся то аднаму, то другому аўтару. Чытаем яе ў апавесці «Нядоля Заблоцікі»: І выйшла ў Юстына, што... над сваім рагатым войскам ён палкоўнік (пастух). Параўнаем: рагаты сыты полк у Янкі Купалы («Пры скаціне»), рагатая парафія ў Якуба Коласа («На ростанях»), рагаты транспарт у Рамана Сабаленкі («Іду ў жыццё») (апошнія тры прыклады з калекцыі дацэнта Г. Малажай).

Літаратурная мова і норма. Клопаты і спрэчкі. Іншы раз нечакана і беспадстаўна, але нібы афіцыйна сцвярджаецца не тое (тыпу «аба ўсім»), што трэба. Радзіё і тэлебачанне, газеты (з назіранняў 1977—1978 гг.) падаюць у аб'явах: «прымаем па серадах і па пятніцах», «пункт працуе па панядзелках і па пятніцах», «у кожны аўторак», «у кожны чацвер».

А былі і ёсць у беларускай мове: штодзень (штодня), штотыдзень, штотраз (лепей), штотыднёвік, і толькі ў аўторак, толькі ў панядзелак і пятніцу...
 Прэзаік Лукаш Калюга не прыдумляў, калі пісаў: штосерады, штонядзелі... (с. 192 і інш.).
 Хіба ж па-беларуску — «па нядзелях прыезджае»? Чытаем непрыдуманнае: глядзець гаспадаркі (гэтак кажуць і ў вёсцы Калюга на Глушчыне, у Рудабелчы, Капаткевічах, Старобіне, Любчы, Турцы, Ракаве... Не пералічыць), (прыехаць) па нядзелі (значыць пасля нядзелі); параўнаем: па абедзе госьць

едзе, па гэтай тармасе мы разыдземся ўсе), «па чым (а не «па чаму») вы пазналі?» — «А па ўсім» (не «па ўсяму») пазналі, **па ўсім відаць** (а не па ўсяму відаць), зваўся дзед... Савэрын (с. 218), зваўся — Пархім (а не Пархімам) (с. 218), Юстапаў брат... зваўся Вінцэсць (с. 231). Грыбныя мясіны (не месцы) (с. 232), моху (не імху) (с. 232)...

Кастусь Вашына чуў і адчуваў слова, ведаў мову не ад якіх там падгалоскаў. Ён чуў і ведаў мову роднай вёскі, родных вёсак, мову Я. Коласа, Ядвігіна Ш. — А. Лявіцкага, Ц. Гартнага, К. Чорнага, мову казак-запісаў А. Сержпатоўскага, М. Федароўскага...

З радзіё- і тэлеперадач, з перыядычных выданняў, з прозы апошняга часу (у 1976—1978 гг.) у мяне сабралася больш за дзесяць прыкладаў тыпу «карысна і прыемна праводжу выхадны нядзельны дзень», «папраблю па-святончому арганізаваць свой выхадны (і выхадны) дзень нядзелю», «добра выкарыстаць выхадны нядзельны дзень», «добра правялі ўвесь дзень нядзелю — выхадны».

Няма патрэбы ацэньваць, «разбіраць» такія моўныя звароты. Прыгадаю пачутае і запісанае нядоўна, пасля вайны, з народнай мовы:
 — Нядоўна пайшоў, дзе ўсе (у калгас). А сёння **НЯДЗЕЛЬКУЮ**. Як і ўсе (1951 год, Баншты Маладзечанскага раёна).
 — Стары казаў: у нядзельку трэба **НЯДЗЕЛЬКАВАЦЬ**, рукамі спачыну знайсці. А разважыла і наважыла: Не. Што там **НЯДЗЕЛЬКАВАЦЬ**? Ехаць. Даедзем да Слоніма, а там і да Мінска, да дзяцей, нешта і дапамагчы (1968 год, Шчара, Дзятлаўскі раён).

І зноў жа. Хіба трэба расхваляваць слова **нядзелькаваць**? Чалавек, пазбаўлены «языковай глухоты», пачуе, засвоіць яго. І неадгорне гэтага слова, як адгортваюць ад сябе шаркункі растушчаных арэхаў. Параўнаецца — само сабою, без задання — з гэтым **нядзелькаваць** такое: «карысна і прыемна я праводжу выхадны нядзельны дзень», «я папраблю па-святончому арганізаваць свой чарговы выхадны дзень нядзелю...» Такім зваротам можа быць і ёсць месца ў мове, але не ва ўсякім творы, не ў любым кавалку мастацкага творы.

Кастусь Вашына ўжывае роднае народнае **нядзелькаваць**. Было і ёсць у народнай мове на радзіме не аднаго нашага прэзаіка, драматурга, паэта, літаратуразнаўца і крытыка **нядзелькаваць, паднядзельніца**...
 Цурацца іх не трэба.
 Шкодна бяднець.

Тым больш: ёсць цэлае гняздо слоў ад нядзелі. Чытаем у Калюгавым тэксце:
 Там, у другім пакоі... сядзеў, крыху **ПАДНЯДЗЕЛІУ**. ШЫСЯ... настаўнік (с. 168). ...ездзіў Савоста (вучань гарадскога вучылішча) **НЯДЗЕЛЕВАЦЬ** у Барнаўцы (у родную вёску).
 У вёсцы Калюга (не на Койданаўшчыне, адкуль родам Кастусь Вашына — Лукаш Калюга, а на Глушчыне) у 1950 годзе я запісаў:
 — Ну во! **Панядзеліла**, называецца. У каго нядзелі, а я клопаты клапаціла. Бяду, як дзень цэлы, бедавала. Хай яго няхай...
 У Кастуся Вашыны, дарчы, таксама ёсць **бяду бедавец** (с. 168): Так і так скардзяцца хлопцы. Дапамагай, значыцца, ім бяду бедавец. Просіць рады якой. Паперы паказваюць.
 Нячутна і нечаканае ці вядомае, але асвежанае параўнанне залацінка ў тэксце. Яно не толькі ажыўляе тэкст, нешта абмалёўвае, малюе, характарызуе...
 Як прыйдзецца за стол садзіцца, дык **ГАЛОУ, ЯК КАЧАНОУ НА КАПУСНАЙ ГРАДЗЕ**.
 І **РАССЫПАЛІСЯ**, яны, як **ГАРОХ НА СТО ДАРОГ** — хто куды віда (с. 220).
 Чутыя і прывычныя беларускія выслоўі са словам гарох. А тут — нечаканае. Кожная гарошынка коціцца...свайёй дарожкаю.
 У кнізе Л. Калюгі неадзінакавы мясіны, з якіх бачу аўтара — стваральніка характарыстычнага каламбуру.
 Што за гаспадарок — **Дзірванок!** Нізенькі ён такі, шэранькі, як верас, што на **дзірванах** расце. Не шавец, не кравец ён; а **закройшчык**: кроіць хлеб на лусты, калі ёсць на стале (с. 234).
 На старонцы 271 — гатовая, без дапраўцоўкі сатырычная замалёўка; завучы і, калі ўмееш, чытай са сцэнны пра тое, як зіму пааціраўся вясковы хлопец каля «мудрэйшых вяшчэй» у мястэчку Хлюпск, прыехаў дадому, надзеў сінія акуллары і, бачачы каровак, пытаецца што яны... «за звяры такія»?
 ...Чытаю «Нядоля Заблоцікі», іншыя творы. Гэта добра засеянае поле. Яно не такое, як тое, што «маўчыць, бы з волава вылітае ці намалыванае на паперы» (с. 118).
 Не скажу, што мова ў Лукаша Калюгі — толькі ўзорная, што ўсё ім напісанае — бездакорнае. Але я ўбачыў: ведаў ён родную лексіку, фразеалогію, ведаў спалучальнасць слоў у роднай мове. Ведаў Вашына-Калюга мову.
 Фёдар ЯНКОЎСкі.

Спрэчкі пра тое, «тэатральная» ці не, «кінагенічная» ці не проза Васіля Быкава, будзем лічыць, аціхлі. Заваўваюць месца на драматычнай сцэне і на экране творы паводле апошніх «Сотнікаў», «Альпійскай балада», «Пайсіці і не вярнуцца», «Трэцяя ракета», «Дажыць да світаньня», «Воўчай зграя»...

Спрэчкі пра «музычнасць» быкаўскай прозы, будзем лічыць, пачаліся. Датычаць яны не балета Яўгена Глебава «Альпійская балада», які ўжо больш за дзесяць гадоў у актыве беларускага харэаграфічнага мастацтва, які ставіўся і за межамі нашай рэспублікі. У сёняшніх спрэчках заваўвае сабе права на жыццё першая опера, створаная паводле аповесці Быкава.

Дазнаўшыся, што Дзяржаўны тэатр оперы і балета Беларусі рыхтуе спектакль на аснове сюжэта «Воўчай зграі», мы зацікавіліся гэтай работай як творчым эксперымантам. І пачалі сачыць. Давялося пазнаёміцца з першымі кампазітарскімі намідамі Генрыха Вагнера; леташняй вясною — прачытаць лібрэта, напісанае рэжысёрам-пастаноўшчыкам Сямёнам Штэйнам і пазтам Анатолем Вярцінскім (пераклад вершаў Георгія Куранёва), а пазней пабачыць і макет, зроблены Юрыем Турам. Гэтага ўжо дастаткова, каб з'явіліся палемічныя пытанні, накіраваныя: ці не падменіцца быкаў-

скі псіхалагізм унутраных маналагаў сентэнцыямі і дэкларацыйнасцю? Ці магчыма ўвасабіць сроднамі опернага тэатра літаратурнае апісанне душэўнага стану Леўчука, які, загнаны ў балота, абараняе дзіця ад шалёных фашысцкіх куляў? А перастраўна з карнікамі і пажар?

Адназаў трэба было шукаць у самім відовішчы. Доўжыліся

яны — імітацыя партызанскага бору; сімвалічны вобраз спаленай вёскі — масавая харавая мізансцэна; Грыбаед запявае з народнага: «Вол бушуе — вясну чую»...

Неўзабаве — прэм'ера оперы «Сцяжына жыцця», прысвечаная 35-годдзю з Дня Перамогі. У час падрыхтоўкі спектакля мы гутарылі з С. Штэйнам, чый багаты і плённы рэжысёр-

першае, «Альпійская балада», дзе побач з трагічным дзівосна тонка гучыць матыў каханьня. Але паколькі ў рэпертуары нашага тэатра ёсць аднайменны харэаграфічны спектакль, я паспрабаваў прадаваць над «Воўчай зграяй».

Своеасаблівае, непрывычнае

стэрэтыпе культуры, заручыліся падтрымкай у сваім эксперыменце і, нарэшце, «адважыліся» ўзяцца за работу.

Працуючы над лібрэта, я імкнуўся адказаць на пытанне: аб чым павінен быць твор, каб застаўся быкаўскім, перайсці ў новую, оперную якасць?

ОПЕРА: «ЗА» ЦІ «СУПРАЦЬ»... БЫКАВА?

мае назіранні: на сцэнічных рэпетыцыях, на прагонах. Прымячалася ўсё: сённяшняе моладзь удзельнічае ў рэтраспектыве ваенных падзен, выяўленчы ацэнт вокалігненна пераносіцца з зялёна-блакітнага майскага каларыту гарадскога двора на таямнічы паўзмрон спушчаных з каласнікоў «лі-

сні вопыт дазволіў яму параважаць пра асабліваці прычынова новай у яго прантыцы работы.

Вось яго расказ:

— Наўрад ці рэжысёр, нават улюбёны ў класіку або захоплены ідэяй распрацоўкі гістарычных тэм у сённяшняй опернай творчасці, не шукае матэрыял, непасрэдна звернуты да сучаснасці, напоўнены непасрэдна нашымі хваляваннямі і роздумам. І ў такім пошуку мастацкая рызыка асабліва вялікая. Як ніколі раней пераконваюся ў гэтым. Доўгі час нават сам перад сабой страшыўся думкі, што аснову для опернага спектакля можна знайсці ў прозе Васіля Быкава. Яна па-мастакіўску была бліжэй мне, вабіла, захапляла яркасцю пісьменніцкага таленту. Але па сваёй неаддзельнасці ад зямлі, ад побыту, са сваёй якойсьці востра натуральнай праўдай яна падавалася мне не сумяшчальнай з жанрам оперы, які прадугледжвае пэўную долю рамантыкі, прыўзнятасці. Я перачытваў Быкава. І нарэшце вырашыў, што прыдатным для музычнай сцэны можа быць дзве аповесці. Па-

рамантыка ўбачылася ў аптымістычнасці, у перспектывінасці вольна гэтага факта: у неверагодных умовах нараджаецца новае жыццё. У чэрве лютай вайны, навідавоку ў самай смерці з'яўляецца гэтая маленькая светлая часцінка жыцця — як сімвал бессмяротнасці чалавека. Потым узнікла думка пра калыханку як пра абагульняючы матыў у драматургіі твора, як вобраз мацярынства і вечнага аднаўлення жыцця. Не выпадкова тую ж калыханку, што спявала нованароджанаму сыну радэстка Клава, спявае сваёму дзіцяці і наша сучасніца — суседка Віктара Платонава.

Усведамляючы, што задума наша па-творчы дзёрзкая, мы з кампазітарам Вагнерам вырашылі параіцца з Васілём Быкавым, які тады яшчэ жыў у Гродне. У адзін з яго прыездзе сустрэліся ў гасцініцы «Мінск». Пісьменнік, выслушаўшы, сказаў: «Ну што, спрабуйце». Рэкамендаваў наконт вершаў звярнуцца да Вярцінскага — як да знаўцы ягонай прозы, а не толькі як да добрага паэта. Затым пабывалі мы ў Міні-

у памяці занатаваліся словы Брэжнева пра гераізм бачны і незаўважаны. Тое, што адбываецца ў «Воўчай зграі», вызначыў для сябе як «будзённы гераізм». Быкаў даследуе чалавека, для якога абавязак салдата і абавязак чалавечы непадзельны, які жыве і дзейнічае па законах сумлення. Ён заканчвае вайну без высокіх званняў і ўзнагарод. Ён не толькі не разумее, што ў суровую часіну здзейсніў учынак сапраўды гераічна, а нават пакутуе ад своеасаблівай маральнай дылемы: быццам усё рабіў, каб уберачы таварышаў, ды непаглядзеў... Вінаваты...

Дарэчы, падобнага характару ў оперы дасюль не было. І на выканаўцаў ускладаюцца ўсе цяжкія перапаходы. Неверагодна цяжка іграць «негероя», жыць на сцэне з адчуваннем віны, але так, каб у глядача складалася адваротнае ўражанне: воль — герой, вольны, гэтыя радывалы людзі, і выйграў вайну! Праўда, усе трыццаць пасляваенных гадоў яго, Леўчука, жыцьцё надзея, што адзін добры учынак ён усё-такі зрабіў — выратаваў

У час рэпетыцыі: заслужаны дзеячы мастацтваў БССР Ю. Тур і Г. Вагнер і народны артыст рэспублікі С. Штэйн.
Фота Р. МАЛЯШКЕВІЧА.

ПРАВА АДКРЫВАЦЬ ЗАСЛОНУ — АДКАЗНАЕ

З ВЯЯЗНОГА ПАСЯДЖЭННЯ ПРЭЗІДЫУМА ПРАУЛЕННЯ БЕЛАРУСКАГА ТЭАТРАЛЬНАГА АБ'ЯДНАННЯ У БРЭСЦЕ

На працягу тыдня ўдзельнікі гэтага пасяджэння знаёміліся з рэпертуарнымі спектаклямі Брэсцкага абласнога драматычнага тэатра імя Ленінскага камсамола Беларусі. Калектыў паказаў тое, што складае яго творчы актыў сёння, з чым ён выступае перад глядачом абласнога горада і вобласці.

У часе абмеркавання творчых здабыткаў і тых выдаткаў, што адчувае патрабавальны наведвальнік тэатра, падкрэслівалася наступная асаблівасць. Сёння мастацкае кіраўніцтва калектыву ўзначальвае новы галоўны рэжысёр — заслужаны артыст БССР Сяргей Еўдашэнка. Зразумела, ідзе працэс перабудовы, штосць перайначваецца, штосць захоўваецца, адбываюцца змены ў рэпертуары, у творчым настрэй рэпетыцыі і спектакляў, у арыентацыі акцёраў на пэўныя амплуа. Так бывае заўсёды, калі «каманда сустракаецца з новым трэнерам», кажучы па-спартыўнаму. Праўда, ёсць і яшчэ адна адметнасць, не лічыцца з якой нельга: С. Еўдашэнка — не новы чалавек у трупце, ён дваццаць пяць гадоў працуе тут акцёрам і дзесяць гадоў сумяшчае выступленні на сцэне з рэжысурай, прай-

шоў стажыроўку ў народнага артыста СССР Андрэя Ганчарова. Ён добра ведае патэнцыяльныя сілы і творчыя магчымасці кожнага акцёра трупы і ўсяго калектыву наогул. У сваю чаргу, калектыў ведае густы, метадыку, мастакіўскі тэмперамент новага галоўнага рэжысёра. Такім чынам, у тым, што адбываецца цяпер на брэсцкай сцэне, адчуваеш і безумоўную навізну, і працяг нечага знаёмага і звыклага па ранейшых сезонах. Перабудова ў такіх умовах дае плён не адразу і не ў першых жа новых прэм'ерах.

Пра гэта гаварылі амаль усе прамоўцы на пасяджэнні, сярод якіх былі дактары мастацтвазнаўства У. Няфёд і А. Сабалеўскі, кандыдаты мастацтвазнаўства К. Кузняцова, А. Лабовіч, С. Пятровіч, Ю. Сохар, кандыдат філалагічных навук А. Саннікаў, крытыкі Р. Смольскі і Г. Забела, намеснік начальніка Упраўлення па справах мастацтваў Міністэрства культуры БССР К. Белавусяў, заслужаны артыст БССР С. Еўдашэнка і К. Перапяліца, першы намеснік старшыні прэзідыума праўлення БА С. Косцін. Яны спыняліся на асобных спектаклях, вызначалі

вядучыя тэндэнцыі ў рэпертуары, называлі найбольш яркія акцёрскія работы, аналізавалі рэжысуру і ідэйна-мастакіўскую трактоўку драматургічных твораў на падставе непасрэдных уражанняў ад толькі што прагледжаных пастановак.

Спасылаючыся на ўбачаныя цяпер спектаклі, прамоўцы гаварылі, што камедыі «Хто смяецца апошнім» К. Крапівы і «Верачка» А. Макаёнка папоўнілі афішу назвамі надзённых і дзейных драматургічных твораў, але, на жаль, не пазначылі сабой чаканага этапу загляблення калектыву ў жанравую акрэсленасць відовішча. Распывістасць рэжысёрскай задумкі, што асабліва адчуваецца ў эклектычных сувязях, вобразных абагульненняў з імкненнем да дробнага жыццёвага праўдападабенства, яшчэ адбываецца на агульным гучанні гэтых спектакляў. Рэцыдывы мінулага тут асабліва кідаюцца ў вочы тады, калі сцэна ідзе за не вельмі пераборлівай часткай залы і патурае таннаму смеху ў адказ на адкрыты анекдатычныя сітуацыі і двухсэнсоўныя жарты. Наогул, заўважаецца, што брастаўчане набылі навык у перакладзе камедыйных сюжэтаў на мову сцэнічнага вадзівля, а гэта, бывае, і непрыкметна для выканаўцаў ролі вучыць іх карыстацца гатовымі прыёмамі, маскамі, замест раскрыцця пэўнага характару ў пэўных сцэнічных сітуацыях. Гэта адчувальна пашкодзіла, напрыклад, той жа «Вераццы», якую А. Саннікаў глядзеў на прэм'еры, радуючыся за многіх выканаўцаў — роляў на чале з юнай дэбютанткай А. Сідаравай, а цяпер не пазнаваў іх жа ў тым знарок «смешным» і

падкрэслена «пацешным» відовішчы, у якое ператварылася камедыя А. Макаёнка за кароткі тэрмін жыцця на падмостках у Брэсце.

Удзельнікі пасяджэння заўважылі, што трупце абышла бокам так званая актыўная рэжысура (яе называюць яшчэ і «агрэсіўнай рэжысурай»), якая адсоўвала на другі план творчую індывідуальнасць акцёра і сцвярджала свой прыват дэманстрацыйна эфектыўнымі прыёмамі (мізансцэніроўка, сцэнаграфія, святло, музыка). Ці не таму і сёння рэжысёры ў Брэсце часам задавальняюцца тым, што прадугледжана камедыёграфам «кватэра» і на падмостках выглядае зусім звычайнай каатэрай у стандартным панельным доме? Ці не таму глядач не можа зразумець, да якога перыяду жыцця нашай краіны адносіць тэатр час дзеяння ў камедыі «Хто смяецца апошнім», дзе адны персанажы яўна апрануты ў касцюмы даваеннай моды, а другія чытаюць літаральна сёняшні нумар газеты? Камедыйнасць у такіх выпадках робіцца самаэтнай, і тады нават такія вопытныя акцёры, як А. Логінаў або Р. Беладаркоўскі, усяляк «націскаюць», каб абавязкова любімымі сродкамі выклікаць смех залы.

Прыкметным зрухам наперад — да маштабнасці творчай задумкі і яе сцэнічнага ўвасаблення — сталі нядаўнія прэм'еры тэатра імя Ленінскага камсамола Беларусі: «Варвары» М. Горкага і «Жаніцьба Фігара» Бамаршэ. Пастаноўшчыкі гэтых спектакляў С. Еўдашэнка і Т. Белічэнка прапанавалі выканаўцам самастойную рэжысёрскую канцэпцыю

і адметную форму ўвасаблення даўно вядомых п'ес, якія маюць традыцыйныя трактоўкі і хрэстаматычныя інтэрпрэтацыі. Удзельнікі пасяджэння адзначылі, што ў гэтых работах аўтарытэт аўтараў не стаў «шырмай», за якой раней тут, здаралася, мірыліся і з пасрэдным сцэнічным вытлумачэннем тэмы, праблематыкі і вобразаў, а мабілізаваў калектыву на пошук арыгінальнага, па-творчы смелага «прытаня» класічнай спадчыны. Ва-яўнічы гуманізм, сацыяльная вастрыня жыццёвых калізій, акрэслены мастацкі стыль, што прэцінае ўсе кампаненты відовішча (сцэнаграфія, музыка, касцюмы, пластыку), — вось рысы спектакляў «Варвары» і «Жаніцьба Фігара», якія даюць падставы гаварыць пра адчувальны зрух і пра разуменне калектывам сваіх задач і сваіх магчымасцей. Тэатразнавец А. Лабовіч назваў гэтыя работы «парасткамі новага», якія трупце можа і павінна дбайна і свядома захоўваць і развіваць, выпрацоўваючы якасці і аблічча сучаснага тэатра. Дадатна з'ява ў дзейнасці рэжысёры і выканаўцаў роляў — поліфанічнае багацце спектакляў «Варвары» і «Жаніцьба Фігара», калі глядача аднолькава пераконвае выкананне артыстамі канкрэтных сцэнічных задач у дадзеным кавалку жыцця ў вобразе і адчуванні абагульненых падтэкстаў. У процілегласці іншым работам у гэтых пастаноўках наладжваецца сапраўдны ансамбль, узаемаразуменне і духоўны кантакт паміж партнёрамі.

Вядома, ёсць спрэчныя моманты і тут. Мабыць, тэатр

САРАКАГАДОВЫ ТВОРЧЫ ШЛЯХ — шлях немалы. І, як ва ўсякага мастака, ён у Раісы Уладзіміраўны Кудрэвіч, заслужанага дзеяча мастацтваў БССР, быў складаны, поўны ўпартай працы і пошукаў, удач і спадзяванняў, сапраўдных радасцей.

На працягу ўсёй яе творчасці можна прасачыць дзве выразна акрэсленыя тэмы — гісторыка-рэвалюцыйную і сучасную. Яны цесна ўзаемазвязаны, як узаемазвязаны розныя этапы з жыцця нашай краіны, як звязаны падзвігі народа ў гады Вялікай Айчыннай вайны з сённяшняй яго стваральнай працай.

Звярнуўшыся да гісторыі Беларусі, Кудрэвіч піша палатно «Кастусь Каліноўскі», у якім расказвае пра падзеі, звязаныя з першымі правамі рэвалюцыйнай свядомасці ў Беларусі. Вобраз Каліноўскага ахутаны арэолам народных паданняў. Загадкаваасцю і значнасцю вабіць ён многіх. Мастачка ў сваім палатне раскрывае яго шляхам праўдзівага, жывапіснага апавядання, кампазіцыя вырашана канкрэтна, псіхалагічна пераканаўча. Тут добра адчуваецца асноўная тэндэнцыя савецкага мастацтва 50-х гадоў — імкненне да жывапіснай апавядальнасці, дакладнай перадачы таго, што адбываецца.

Паступова, ад карціны да карціны, расце яе майстэрства. Усё больш увагі надаецца ролі пластычных элементаў жывапісу, каларыту, дэкаратыўнасці кампазіцыі, што дапамагае абагульніць жыццёвы матэрыял.

Асэнсаванне падзей Кастрычніцкай рэвалюцыі, жаданне

выказаць уласныя адносіны да іх прыводзіць мастачку да стварэння вялікага жывапіснага трыпціха «Сімфонія рэвалюцыі». У левай частцы яго ў вобразе жанчыны — мінулае Расіі — адыходзячая кайданавая Русь. «Да новага жыцця» — так называецца правая частка кампазіцыі, якая нібыта сцвярджае новую эру ў гісторыі. У цэнтральнай частцы — Ленін, ён слухае музыку...

Кудрэвіч імкнецца раскрыць тыя рысы Ільіча, якія робяць яго асабліва зразумелым і бліжкім людзям. Ленін і музыка — так можна вызначыць кірунак, на якім мастачка распрацоўвае вобраз правадзюра. І ў «Сімфоніі рэвалюцыі», і ў партрэце «Апасіяната» яна выяўляе глыбокую чалавечнасць, адухоўленасць яго.

Рэвалюцыю разумее Р. Кудрэвіч — і гаворыць пра гэта

мелі баі грамадзянскай вайны — у занятым, халодным клубе сабралася моладзь. Ідзе першае прачытанне п'есы. Ва ўсім адчуваецца энтузіязм маладых, іх імкненне да ведаў, да мастацтва. Цікава параўнаць гэта палатно з другім, сугучным яму па тэме, — «Перад канцэртам». Новы клуб, прыгожыя касцюмы, ішчаслівыя твары дзяўчат — ва ўсім адчуваецца рытм новага часу. Аўтар нібыта любуюцца прыгажосцю і жыццярадаснасцю сваіх гераінь...

Лірычную афарбоўку атрымала ў творах Кудрэвіч тэма Вялікай Айчыннай вайны. Дзяўчаты, якіх мы бачым на карціне «Дочкам Айчыны прысвячаецца», якія ўмелі любіць і плакаць, пісаць вершы, па начах вылятала на крылатых машынах бамбіць фашыстаў. І палатно гучыць гімнам славы гэтым слабым, пяхотным і ў той жа час мужным і бясконца адданым Радзіме гераіням.

Р. Кудрэвіч. Лепельскія азёры.

любуюцца імі ў мірныя ішчаслівыя будні.

Многія яе палотны прысвечаны жыццю беларускай вёскі, яе працаўнікам, лепш ска-

больш удалы — нядаўна скончаны, які яна назвала «У майстэрні». Партрэт вызначаецца цэласнасцю кампазіцыйнага і колеравага рашэння. Напісаныя сябе на фоне акна, за якім разгортваецца панарама горада, мастачка нібыта падкрэсліла гэтым непадзельную сувязь з тым шматоблічным светам, які знаходзіць сваё адлюстраванне ў яе творах.

Доўгі час пейзаж у творчасці Раісы Уладзіміраўны выконваў функцыю дапаможнага матэрыялу для стварэння вялікіх палотнаў. І толькі шматпазней ён набыў самакаштоўнасць. Гэта тлумачыцца асаблівасцю фарміравання творчай індывідуальнасці мастачкі. Сярод яе пейзажаў няма складаных надуманых кампазіцый. Гэта — напісаныя непасрэдна з натуры ландшафты роднай Беларусі ці ўбачаныя ёю розныя краіны і гарады. Шмат якія з работ выкананы ў тэхніцы манатыпіі.

Нашорморты ж для мастачкі — своеасаблівы творчы адпачынак. Складаючы іх са звычайных прадметаў, кветак і садавіны, яна шукае прыгажосць агульнага ладу палатна і арганічна ўключае прадметы ў навакольную прастору.

Р. Кудрэвіч — мастачка, улюбёная ў жыццё. Глыбокая чалавечнасць маральнай пазіцыі, адкрытая эмацыянальнасць вобразаў — вось што вабіць у яе творчасці. І гэта пацвярджае яе персанальная выстаўка, якая была разгорнута ў залах Палаца мастацтваў.

Л. БОРТНІК.

мовай жывапісу — не толькі як сацыяльна зменны ў жыцці народа, але і як зменны ў духоўным абліччы людзей. Рэвалюцыя — гэта духоўнае адраджэнне. «Першая рэпетыцыя»... Здаецца, зусім нядаўна адгры-

Герані карціны «Вясна. 1946 год» — санітаркі, што прайшлі ўсю вайну і сустрэкаюць вясну апошняга ваеннага года. Зямля стаптана, знявечана. На прырэднім плане — маладая зеляніна, на тонкіх дрэўцах распускаюцца пупышкі, здаецца, у самім паветры адчуваецца прыход вясны. Фігуры дзяўчат рытмічна звязаны з пейзажам. Нібыта насуперак вайне, пакутам аўтар падкрэслівае адзінства чалавека і прыроды. Адна з дзяўчат нібыта цягнецца да сонца, радуецца новаму стану прыроды; другая, пяхотна прыціскаючы да грудзей букетік пралесак, заду-малася. Адчуваецца, што мастачка паланілі дзявочыя вобразы: яе герані ў агні баёў захавалі і жаночасць, і пяхоту, і здольнасць марыць, любіць.

На працягу ўсёй сваёй творчасці Раіса Уладзіміраўна звяртаецца да вобразаў маладых дзяўчат. З павагай і гордасцю паказвае яна іх у тры-вожны ваенны час, адкрыта

заць — працаўніцам. Глыбока шчырыя карціны «Майскі дожджык», «Беларуская антонаўка», «Калі цвітуць сады», «Пара сенакосная»...

Працуючы ў жанры кампазіцыйнага партрэта, які займае ў творчасці Кудрэвіч асобнае месца, мастачка піша цэлы шэраг сур'ёзных твораў. «Мікалай Астроўскі» — першая сумесная работа Р. Кудрэвіч і А. Гугеля — таксама сцвярджае актыўную жыццёвую пазіцыю мастачкі. Письменнік паказаны ў той момант, калі, прыкаваны цяжкай хваробай да ложка, піша сваю кнігу, кнігу, героі якой з'яўляюцца прыкладам для маладога пакалення.

Кудрэвіч заўсёды вельмі добра разумее душэўны стан сваёй мадэлі, ёй напісана некалькі псіхалагічна тонкіх жаночых партрэтаў. Цікавыя і яе аўтапартрэты, напісаныя ў розныя гады. Сярод іх най-

Р. Кудрэвіч. Палеская маладзіца.

ГЭТЫЯ ЯРКІЯ ДОБРЫЯ КНІЖКІ

Калі яшчэ нядаўна, лічаныя гады назад, можна было гаварыць пра пераважна дэкаратыўны характар беларускай дзіцячай кнігі і ў той жа час (зусім супрацьлеглая тэндэнцыя!) — пра падрабязную дэталізацыю ў малюнках, калі дэкаратыўна кіднасць ледзь не адмаўлялася, то сёння аблічча дзіцячай кнігі пачынае вызначацца больш выразна.

Доказ таму — яркая шмат-стайнасць кніг, выдадзеных у 1979 годзе выдавецтвам «Мастацкая літаратура». Кнігі, якія пераканалі ў тым, што ў іх афармленні няма як шчодрай і «бяздумнай» дэкаратыўнасці мінулых гадоў, так і сухога, «інфармацыйна-сюжэтнага» пераказу зместу кнігі ілюстрацыямі.

Немалы арсенал мастацкіх сродкаў ножны графік прымя-

няе па-свойму, шукае сваю вобразную мову. Нягледзячы на розніцы, напрыклад, работы Н. Паплаўскай па асаблівай тактоўнасці і ўраўнаважанасці дэкаратыўнага вырашэння ад работ А. Лось, якая ўмела карыстаецца і сціплым сродкам чорна-белай штрыховой графікі, і чыста дэкаратыўнымі прыёмамі з уласцівай ёй сакавітай арнаментальнай пластыкай. Творчай індывідуальнасцю вызначаюцца і некаторыя маладыя мастакі: Л. Зіневіч, В. Славун, Я. Зельская. Надзвычай цікавы творчы пошукі А. Шэверава. Ён больш супярэчлівы, чым пошукі Н. Паплаўскай або А. Лось. Гэта мастак вострых, нечаканых рашэнняў. У яго апошняй рабоце «Назікі дзядзечкі Рымуса» (Даніэля Харыса) не ведаеш, якой будзе наступная старонка — чорна-белая з прыгожым ажуром арнаменту або на белым фоне ўбачыш цікавыя стылізаваныя фігуры герояў казак, выкананыя лаканічнымі

плямамі зялёнага, чырвонага колераў. Лаканізм, ледзь не планатны, тут жыве побач з любоўю да выразнай дэталі. Увесь выяўленчы лад кнігі накіраваны на паказ незвычайнасці, забавнасці негрыянскага фальклору. Ці ёсць пры гэтым адзінства стылю? Можна быць кантраст прыёмаў і перамагае ў нейкай ступені гармонія цэласнага арганізма кнігі, але смеласць творчага, наватарскага падыходу, вядома, гаворыць у карысць аўтара і яго твора.

Калі А. Шэвераў ставіць перад сабой задачы гранічнай складанасці, то маладая мастачка Т. Берзанская з поспехам вырашае задачу больш простую і ясную. Старонкі яе кніжкі — малюнак «Сядзіць мядзведзь на калодзе» адна тыпны: у арнаментальным абрамленні фігуры ачалавечаных звероў і птушак. Апрача жыўёл — даўні прыём мастакоў-казачнікаў. Т. Берзанская выкарыстоўвае яго з некаторай арыгінальнасцю, дамагаецца дастаткова данкладнай інтэрпрэтацыі характару мядзведзя, лісы надзвычай насычанай, фактурнай перапрацоўкай адзення — хустак, фартухоў, спад-

ніц, боцікаў. Удала выкарыстаны ў рашэнні вонкадні з дакладнасцю адноўлены тэмы ўзор беларускай пошцілкі. «Дабротная» фантурная зробленасць падкупляе. Хацелася б толькі бачыць у далейшым больш кампазіцыйных і вобразных знаходак...

Сумяшчэнне двух светаў — рэальнага і казачнага мурашынага — робіць змястоўным і насычаным афармленне кнігі М. Танка «Быліна пра касмічнае падарожжа Мураша Бадзіні». Яго аўтар — М. Гуціёў. Рытм сакавітых, яркіх калюровых карцінак, замкнутых па кампазіцыі, стварае эмацыянальны тонус зборніка П. Мясью «Навасёлы», аформленага У. Пашчасцевым. Тактоўна, творча карыстаецца І. Лобан прыёмам дзіцячага малюнка ў лірычным афармленні кніжкі В. Шварца «Узоры». Праявіў фантазію ў дэкаратыўнай арнаментцы зборніка вершаў А. Пысіна «Колькі сонца» мастак Я. Жылін (праўда, ён не здолеў узгадніць паміж сабой шматобразнасць дэкаратыўных знаходак, таму кніга не вылучаецца цэласнасцю). Трэба адзначыць удалае афармленне кнігі «Мы будзем метром» (мастак Ю. Герасіменка), апавесці Ю. Смуула «Мурка маран» (мастак В. Стасевіч),

кнігі «Белавежская пушча» (тэст У. Караткевіча, мастак П. Драчоў).

Мастакі працуюць самааддана, творча, з любоўю паказваючы тое, што дае ім літаратурны матэрыял, сур'ёзны або жартоўны, забавны або захваляльны, хоць, жэ, занадта часта, — бесіафлінтны.

І ў той жа час — нельга не сказаць пра гэтай — сярод мноства дзіцячых кніг не з'явілася якойсьці адной, але «лідзіруючай», фундаментальнай. Няма казачнай кнігі, якая б магла захапіць сэрца дзіцяці на многія гады і запомніцца, як бывае, на ўсё жыццё. Вельмі ўжо роўны, ірыху аднастайны іх шэраг.

А за гэтым жа шэрагам кніг стаіць калентны таленавіты графікаў, які за гады сабраў, выхавалі супрацоўнікі выдавецтва «Мастацкая літаратура». Відаць, трэба смялей шукаць, асабліва маладым мастакам, новыя рашэнні, новыя кампазіцыі, новыя прыёмы. У гэтым — гарантыя будучых поспехаў, будучых знаходак.

Э. ПУГАЧОВА.

М. Манізер. Помнік У. І. Леніну ля Дома ўрада.

Ленінская тэма ў савецкім мастацтве — адна з самых складаных, глыбокіх і прыцягальных для сапраўднага майстра. Яна нібы экзаменуе яго на ступень майстэрства, глыбіню ведаў і ўменне заглябіцца ў пафас падзей, каб перадаць вялікія справы і ідэі, неад'емныя ад вобраза Ільіча.

Да ленінскай тэмы звярталіся і многія беларускія мастакі, створаны дзесяткі твораў. Не ўсе з іх вытрымалі праверку часам. І гэта натуральна, таму што, як гаварыў у 30-я гады А. В. Луначарскі, «лісаць рэальнага вялікага пралетарскага правадыра — гэта гіганцкая задача, для якой патрэбны вельмі высокі ўзровень светапогляду і вялізны талент».

Выводчына, гэтая адказнасць мастака вызначаецца тым, што з імем Леніна звязана ўсё лепшае, гераічнае ў нашай рэвалюцыі, будаўніцтве, грандыёзных перспектывах, барацьбе працоўных усяго свету за сацыялізм. Уладзімір Ільіч уваваў у сабе тыя рысы новага чалавека, рэвалюцыянера, мысліцеля, гуманіста — той ідэал, які быў і будзе прыкладам грамадству на яго шляху да прагрэсу, міру і справядлівасці. Таму вобразны расказ пра правадыра заўсёды сучасны. Таму такое вялікае пазнаваўчае, выхаваўчае, эстэтычнае значэнне лепшых твораў, прысвечаных Уладзіміру Ільічу.

І, азіраючыся назад, у нашу слаўную гераічную гісторыю і ў дзень учарашні, каб глыбей зразумець заўтрашні, мы зноў і зноў будзем звяртацца да таго першага вопыту манументальнай прапаганды, ля вытокаў якога стаяў Ленін, да легендарнага юнацтва нашага савецкага мастацтва, азоранага геніем правадыра.

Першы праект манумента Ільічу — апрамадную высотную вежу над Нявой супраць Петрапаўлаўскай крэпасці — прапанаваў акадэмік У. Шчучко. На пастамента — фігура правадыра з жалеза і сталёвай брані, кляпаная рукамі рабочых усіх заводаў Расіі. У вежы п'едэстале павінен быў размясціцца пульт кіравання Волхаўбуда. «Такім чынам, — указвалася ў тлумачальнай запісцы, — сіла Волхаўбуда выходзіла б ад фігуры Леніна».

Кожны ведае першы помнік Уладзіміру Ільічу ў горадзе яго імя — правадыр звяртаецца да народа з браневіка. Гэта канчатковы варыянт таго самага праекта У. Шчучко, створаны

ім у садружнасці з С. Яўсеевым і В. Гельфрэйхам.

Для мастацтва гэта былі легендарныя гады. Па ўсёй краіне ўвасабляліся ідэі ленінскага плана манументальнай прапаганды. З'явіліся першыя значныя творы, прысвечаныя Леніну. Мы ўдзячны тым мастакам, якія пакінулі нам жывыя рысы жыцця Ільіча. На пасяджэннях, у кабінце ў час работы малявалі Леніна Н. Альтман, І. Бродскі, Г. Вярэйскі, І. Пархоменка, Б. Кустодзьеў, Л. Пастэрнак, Г. Аляксееў, Ф. Малаявін.

Асаблівую каштоўнасць уяўляе скульптурная Ленініяна М. Андрэева: некалькі дзесяткаў выдатных скульптурных і больш за 200 графічных адлюстраванняў Уладзіміра Ільіча. Да Андрэеўскай спадчыны і да сённяшняга часу звяртаюцца «па дапамогу» ўсе вядучыя савецкія майстры...

лена задача: перадаць вобраз Леніна — правадыра сусветнага пралетарыяту. Цікавым у сваёй грандыёзнасці быў праект А. Грубэ, які ўяўляў складаную групавую прасторавую кампазіцыю без п'едэстала, у якой пяць скульптурных груп выяўлялі ідэю: Ленін — правадыр сусветнага рэвалюцыйнага руху. У час абмеркавання спрэчкі вяліся, у асноўным, вакол праектаў М. Манізера і А. Грубэ.

М. Манізер прадставіў тры праекты, якія лепш за іншыя адпавядалі ўмовам конкурсу і вылучаліся высокім узроўнем прафесійнага майстэрства. Найбольш удалай журы палічыла статуу, якая паказвала Ільіча на трыбуне: правадыр выступае з прамовай перад часцямі Чырвонай Арміі, якія накіроўваліся ў 1920 годзе на Заходні фронт. Гэты велічны помнік і сёння адзін з лепшых у краіне. Створаны М. Манізе-

ў гіпс. Захаваўся фотаздымак гэтага партрэта — незвычайна жывога, экспрэсіўнага, з цудоўным разуменнем пластычнай формы.

Наступным этапам з'явіўся створаны А. Бембелем у 1935 годзе помнік правадыру ў Полацку, дзе скульптар паказаў сябе сапраўдным майстрам, які валодае немалым практычным вопытам і глыбока разумее складаныя задачы пластыкі і сінтэзу мастацтваў.

Манумент У. І. Леніну ў Слуцку і праект помніка правадыру для Бабруйска былі апошнімі даваеннымі работамі А. Бембеля ў гэтай галіне.

Адразу ж пасля Перамогі скульптар стварае для будынка ЦК КПБ выразны і натхнёны рэльеф «Ленін», а крыху пазней для Дзяржаўнай бібліятэкі БССР выконвае вельмі

жыта, перадумана, спазнана створаны сотні твораў, сярод якіх вобраз вялікага сына чалавечтва — Леніна — займае галоўнае месца. Помнік Ільічу ля сцен Астраханскага Крамля і ў Падольску, на фоне горных вяршынь у Махачкале і Пушкіне, у Арджанікідзе і Кашыне, напоўненая чалавечнай целыняй і пяшчотай кампазіцыя «Ленін з дзяўчынкай» і шматлікія бюсты і статуі правадыра ў розных дзяржаўных і грамадскіх установах — у кожным з гэтых твораў мы бачым нейкую адну, але вельмі істотную грань вобраза ў яго гістарычнай праўдзівасці. Углядзіцеся ў родныя, знаёмыя для ўсіх рысы ў гэтых работах. Такім мы і ўяўляем сабе таго, хто геніем думкі, як сказаў паэт, «взвешивал мир в течение ночи» і быў «самы чалавечны чалавек».

110-я гадавіне з дня нараджэння правадыра рэвалюцыі З. Азгур прысвяціў сваю новую манументальную работу: помнікі-бюсты Маркса і Леніна хутка мы ўбачым ля будынка ЦК КП Беларусі (архітэктар Ю. Казакоў).

У 50-я гады над вобразам Ільіча шмат працаваў вядомы беларускі скульптар А. Глебаў. Правадыр і мысліцель — такі Ленін у барэльефе, які выканаў А. Глебаў у 1955 годзе. Тады ж скульптар стварыў строга пераканальны па партрэтнай характарыстыцы помнік У. І. Леніна ў Горках Магілёўскай вобласці. Вялікую цікавасць уяўляе і шматфігурная група А. Глебава «Сустрэча У. І. Леніна на Фінляндскім вакзале ў красавіку 1917 года», якая расказвае аб непарыўнай сувязі правадыра з народнымі масамі.

Над вобразам Леніна шмат працавалі ў станковай і манументальнай пластыцы С. Селіханаў, А. Анікейчык, В. Палічук, М. Кандрасьеў, І. Глебаў, В. Папоў. А вось яшчэ адзін твор. Манументальная, велічная фігура Ільіча, якая канцэнтруе ў сабе велізарнае напружанне думкі і волі, вырастае з гранітнага п'едэстала на фоне сцягоў, якія «чытаюцца» з усіх бакоў манумента. Такі помнік У. І. Леніну, не так даўно пастаўлены ў горадзе Пружаны Брэсцкай вобласці па праекце скульптара Л. Гумілеўскага і архітэктара М. Ткачука як увавабленне бессмяротнай ідэі: Ленін — сцяг рэвалюцыі, сцяг міру, сцяг сацыялізму.

У апошнія гады манументы Ільічу з'явіліся ў Бабруйску, Лепелі, Пінску, завяршаецца стварэнне помнікаў для Століна, Нароўлі і Маларыты. Не ўсе яны выкананы на належным прафесійным узроўні. Аднак жа ў апошнія гады вобразная і кампазіцыйна-пластычная мова помнікаў Леніну становіцца ўсё больш докладнай, асэнсаванай, эмацыянальнай. І менш заштампаванай і схематычнай.

В. І. Мухіна ў свой час пісала, што ў нас няма яшчэ вялікага, абагульненага вобраза правадыра, тым больш няма яго гераічнага партрэта. Гэтыя словы мы ўспрымаем не як недацэнку дасягнутага, а як заклік да новых, невядомых дасюль творчых памкненняў. Цяжка прадбачыць, у якіх накірунках пойдзюць яны і ў якіх формы выльюцца. Але мы ўпэўнены, што сутнасць найбольш плённых з іх заўсёды будзе высока рэалістычнай.

Барыс КРЭПАК.

ВОБРАЗ У. І. ЛЕНИНА Ў БЕЛАРУСКАЙ ПЛАСТЫЦЫ

Калі акінуць вокам беларускую Ленініяну, то звяртае на сябе ўвагу незвычайная тэматычная і сюжэтная шматвобразнасць твораў. Гэта звязана перш за ўсё з агульным працэсам вобразна-пластычнага паглыблення тэмы «Ленін і народ», «Ленін і партыя», «Ленін-правадыр», «Ленін-чалавек».

Першыя творы, прысвечаныя Уладзіміру Ільічу, з'явіліся ў Беларусі на заранку Савецкай улады. Вядома, што ў 1918 годзе мулярам Іванам Барысевічам на адной з вуліц Койданава (цяпер Дзяржынскі) быў устаноўлены бюст Леніна. Скульптурныя партрэты правадыра, выкананыя ў цэментах, уставаўляліся і ў іншых населеных пунктах Беларусі ў сувязі са святкаваннем першай гадавіны Кастрычніка. Яны былі вельмі сціплыя, гэтыя бюсты, — у той час не хапала сродкаў на стварэнне помнікаў у камені і бронзе.

Першымі з прафесійных беларускіх скульптараў да работы над вобразам Ільіча прыступілі А. Грубэ, А. Бразер, М. Керзін, А. Бембель, З. Азгур.

Статуя Леніна, зробленая ў 1925 годзе А. Грубэ, была ўстаноўлена ў будынку Мінскага камвуза, размешчанага на вуліцы Кірава. У 30-я гады А. Грубэ па парадзе І. Шадрэ зноў звяртаецца да вобраза Леніна. Спачатку ён робіць вялікую статуу правадыра, устаноўленую ў жніўні 1930 года ля ўваходу на І Усебеларускую сельскагаспадарчую і прамысловую выстаўку. Затым удзельнічае ў конкурсе на праект помніка У. І. Леніну перад Домам урада. Дастаткова назваць імя ўдзельнікаў гэтага конкурсу — С. Яўсеева, М. Манізера, В. Сінайскага, Г. Няроды, А. Бразера і іншых, каб пераканацца ў яго прадстаўнічасці. Перад удзельнікамі конкурсу была пастаў-

рам і І. Лангбардам, ён узвышаецца на плошчы Леніна. Агульнае ўспрыняцце цудоўна знойдзенай дынамічнай фігуры Ільіча ўзмацняецца карпатліва распрацаванымі гарэльефамі, якія з чатырох бакоў абрамяляць п'едэстал-трыбуну і прысвечаны асноўным перыядам станаўлення Савецкай улады — Кастрычніку, абароне Радзімы, індустрыялізацыі краіны, калектывізацыі сельскай гаспадаркі. Новая плошча перад Домам урада, створаная пасля рэканструкцыі старой вуліцы, пашырыла прастору перад будынкам, зрабіла больш свабодным успрыманне помніка з усіх бакоў.

Нягледзячы на няўдачу ў конкурсе, А. Грубэ працягваў напружана працаваць над вобразам Леніна, і ў 1935 годзе па яго праекце помнік правадыру быў пастаўлены ў Барысаве. Перад самай вайной скульптар выканаў кампазіцыю «Ленін на трыбуне», у якой здолеў у тонка прадуманай паўфігурнай кампазіцыі ярка і пераканальна ўзнавіць вобраз правадыра-прамоўцы, трыбуна, чалавека велізарнай сілы пераканальнасці.

З 1924 года пачынаецца Ленініяна А. Бембеля. На трэці дзень пасля смерці правадыра ён вылепіў з велізкай гліны аднанатурны партрэт Леніна, які некаторы час стаяў у Веліжскай школе-дзевяцігодцы, дзе ў той час вучыўся будучы скульптар.

Потым, ужо ў Віцебску, А. Бембель аформіў ленінскі пакой у клубе прафсаюзаў; на сцяне напісаў тэмперай трохметровую фігуру Ільіча на вядомым фотаздымку. Гэта быў кадр з кінахронікі, знятай на тэрыторыі Крамля ў 1918 годзе.

У 1931 годзе А. Бембель, закончыўшы Ленінградскую акадэмію мастацтваў, прыехаў у Гомель. І тут да Усебеларускай выстаўкі ён вылепіў з гліны бюст Леніна. Потым, ужо ў Мінску, ён перавёў яго

лаканічную, але ўнутрана экспрэсіўную статуу правадыра. Шырока вядома кампазіцыя «Ленін на трыбуне» — узвышаная, прыўзнятая, урачыстая. Можна прыгадаць і іншыя творы А. Бембеля, прысвечаныя Ільічу: дакладны па мадэляроўцы і псіхалагічнай выразнасці барэльеф-профіль Леніна для залы пасяджэнняў Вярхоўнага Савета БССР у ДOME ўрада («Калі я бачу гэты партрэт, то не магу адарвацца ад яго — настолькі ён дасканальны», — гаворыць З. Азгур), партрэты Уладзіміра Ільіча, якія экспанаваліся на рэспубліканскіх выстаўках апошніх гадоў. Правадыр паказаны мудрым і празорлівым, страсным і чалавечным. І ў апошняй сваёй рабоце — помніку Леніну ў г. Салігорску — А. Бембель дае свасааблівую трактовку вобраза народнага правадыра і палымянага трыбуна, азоранага глыбокім унутраным ззнаннем, якое накіравана ў будучыню.

Ленініяна другога вялікага беларускага майстра З. Азгура таксама пачалася ў 20-я гады. «Першы раз я ўзяўся ствараць скульптурны партрэт Леніна ў далёкім дваццаці пятым, — успамінае Заір Ісакавіч. — Да гэтага часу здзіўлюся сваёй тагачаснай смеласці: «зялёны» студэнт віцебскага мастацкага тэхнікума, ні майстэрства, ні ведаў не хапала!.. Але так усхвалявала мяне смерць правадыра і так моцна, разам з горам, жыла вера: ён бессмяротны, што я проста не мог не ўзяцца за работу, імкнучыся перадаць па меры сіл пачуцці, якія мяне апапавалі. Ленін — сцяг эпохі, надзея ўсіх прыгнечаных і светач будучыні, хацелася мне сказаць той сваёй работай, і я ўклаў у яе ўвесь жар маладой душы».

Больш за паўстагоддзя прайшло з таго часу. Многае пера-

У СВАІМ КЛУБЕ яна ведае ўсіх. І ведае не фармальна — імя, прозвішча, пасаду, пры якім калектыве займаецца, а па сапраўдному, па чалавечы: хто ён, адкуль родам, як працуе...

Мы сядзім у доўгім вузенькім пакойчыку, адгароджаным ад асноўнай залы — такія бываюць у спортзалах: гардэроб ды стол для трэнера. Слухаю яе і думаю: тут, у клубе за вода імя Леніна быццам усё, як і ў іншых клубах. Ды толькі ў іншы клуб народ, бывае, сілай не зацягнуць, а тутэйшая загадчыца Настасся Міхайлаўна Рункевіч усіх жадаючых прыняць не можа — памішканне малое. Пры клубе і танцавальны ансамбль, і народная агітбрыгада «Імпульс», і духавы аркестр, і студыя выяўленчага мастацтва, і вакальна-інструментальны ансамблі амаль у кожным цэху, і яшчэ шмат іншага. І народ тут рознага ўзросту — ад 18 да 70, ад грузчыкаў да інжынераў, — і ўсім цікава.

Можа, людзі на заводзе нейкія асаблівія, таленавітыя? Не, людзі як людзі. Можа, умовы для працы ў Рункевіч ідэальныя? Таксама не, такія ж, як усюды. А можа, Настасся Міхайлаўна сакрэты нейкія надае ў сваёй працы?

На стол кладзецца ваякі альбом з надпісам золатам па чырвонай вокладцы: «Таварыства аматараў кнігі «Крыніца». Гартаю. Фотаздымкі. Малюнкi. Вясьляныя подпісы. Конкурс экслібрысаў. Вечары, прысвечаныя творчасці пісьменнікаў. Дыспуты. Сустрэчы. Выстаўкі старадаўніх кніг з калекцый. Рэпартажы аб паездцы па Пушкінскіх мясцінах, у Ясеню Паліну.

— Калі «Крыніца» толькі заснавалася, а было гэта ў 1976 годзе, — раскажае Настасся Міхайлаўна, — было вырашана правесці вечар, прысвечаны Пушкіну. Праз нейкі час прыносяць мне сцэнарый. Перагартала яго. Сцэнарый быў кепскі, вельмі кепскі. Шэрая, суконная мова, нецікавыя факты. «Не, — сказала я, — так не пойдзе». Саджуся папраўляць. Выкрэсліваю, дапісваю, перапісваю, перастаўляю — і раптам заўважаю, што аматары мае засумавалі. Пагаджаюцца, галочамі квітуюць, а самі на гадзіннікі пазіраюць. І тут я зразумела: не ацаніла іх ініцыятывы, а ўскімі разе — ім так падалося. Праўда ж, людзі стараюцца, а я... Тактоўнасць, тактоўнасць і яшчэ раз тактоўнасць. Твая справа прапанаваць, пераканаць, але толькі не загадваць.

Калі ўдумацца, дык жа са-

мо слова «самадзейнасць» складаецца са слоў «сам» і «дзеініца». Тварыць самому — вось што перш за ўсё патрэбна людзям, якія прыйшлі ў клуб танцаваць, спяваць, іграць на сцэне. А ўменне прыйдзе. Вось у нас пры кожным амаль цэху ёсць свой вакальна-інструментальны ансамбль. Мода ёсць мода — колькі ні кажу моладзі, што хор — гэта цудоўна, што мастацкае чытанне ўзбагачае чалавека —

шы, потым чытаць Вазнясенскага... У праграмах «Імпульса» арганічна ўжываюцца самыя розныя жанры: газетныя паведамленні, песні Пугачовай, вершы Еўтушэнкі.

Людміла Іосіфаўна расказвала, як нараджаецца праграма. Спачатку ў спецыяльнай папцы збіраецца матэрыял. Збірае яна сама, збіраюць імпульсаўцы. Потым пачынаецца абмеркаванне. Спрачаюцца гораха, да хрыпаты, пакуль не

ле якой стаў той жа Бяляеў. Зараз у студыі на спецыяльнай трохгадовай праграме займаюцца 62 чалавекі. Яшчэ 30 вучацца на арганізаваных пры ёй курсах мастакоў-афарміцеляў.

Рэгулярныя выстаўкі ў клубе, у падшэфнай школе, у кінатэатры «Кастрычнік» (іх абмеркаванне заўсёды праходзіць цікава і весела: дзіва што — героі карцін і іх аўтары — сябры па цэху, даўно і добра знаё-

Адным словам, трэці прынцып Рункевіч — моцны сувязі паміж прафесійным мастацтвам і самадзейным.

НЕЯК ЗАЙШЛА У НАС з Настассяй Міхайлаўнай гаворка аб формах работы клуба. І тут я пачуў:

— На мой погляд, — сказала яна, — традыцыйныя формы работы клуба пачынаюць старэць, бо яны не вырашаюць праблемы вольнага часу. Дыскатэкі? Часцей за ўсё яны ператвараюцца ў звычайныя танцпляцоўкі, — адчуваецца недахоп вопыту, кваліфікаваных кадраў.

З кім праводзіць малады чалавек большую частку свайго вольнага часу? — працягвае яна. — З сябрамі. А як збіраюцца такія кампаніі сяброў? У адпаведнасці з агульным узроўнем, з агульным інтарэсамі. Там любяць музыку, там пазію, там сабраліся мотаматары. Вось і збіраюцца не дзе на кватэры, у двары, у скверы, яшчэ бог ведае дзе... А могуць жа збірацца і ў клубе. Звярніце ўвагу — у выско-вых клубах усё часцей ужываецца такія формы работы, як арганізацыя вясчэрка. Збіраюцца ўсёй вёскай і спяваюць. У горадзе такія вясчэркі выглядалі б, мякка кажучы, дзіўна. Але тут ёсць свае, гадзімі складзеныя, інтарэсы, звячкі. На іх і трэба абапірацца. І вось, калі пры клубе збіраецца некалькі кампаній, напрыклад, аматараў сучаснай музыкі і не толькі заводскіх, а з усяго горада — што атрымліваецца? Перастаюць існаваць разрозненыя кампаніі, а ўзнікае аматарскае аб'яднанне. Адзін узрост, адны інтарэсы. Амерыкі тут мы не адкрываем. У Рызе і ў Таліне такія гарадскія аматарскія аб'яднанні ўжо існуюць. Ды і ў нас яны ёсць — гарадскі клуб аматараў самадзейнай творчэсці «Купалінка», турыцкі клуб і г. д. Што гэта, як не тыя ж гарадскія аматарскія аб'яднанні? Проста іх з часам стане яшчэ больш, і паступова, мне здаецца, гэтая форма стане асноўнай у рабоце клубаў.

Дзеля чаго я прывёў гэты маналог? Дзеля таго, каб сказаць аб чацвёртым прынцыпе Рункевіч: увесь час шукаць новыя метады і формы работы, шукаць і знаходзіць.

«Ніколі не думаў, што сярод нашых завадчан ёсць столькі талентаў» — напісана ў кнізе водгукў выяўленчай студыі. Гэтыя словы можна аднесці да ўсіх самадзейных калектываў завода. І заслуга Настасі Міхайлаўны ў тым, што яна дапамагла людзям адкрыць у сабе гэтыя таленты.

С. НЯХАМКІН.

КЛУБ: эфектыўнасць, якасць

ЧАТЫРЫ ПРЫНЦЫПЫ РУНКЕВІЧ

многім усё роўна падабаюцца ВІА: давай ім гітары, ударнікі, апаратуру. І вось некалькі хлопцаў бяруць у рукі гітары, мікрафоны і спяваюць. Спачатку гэта было жахліва. Але пасгутова прэстая зацікаўленасць перарасла ў захопленне, з'явіўся густ, жаданне працаваць, а з ім і ўменне. Зараз нашы ансамблі запрашаюць на вечары, танцы...

Павага і давер — вось першы прынцып Рункевіч.

ЦІШЭІ! ЗОЙДЗЕМ У ЗАЛУ на дыбачках і асцярожна сядзем дзе-небудзь ззаду. На сцэне рэпетыруе народная агітбрыгада «Імпульс», артысты захоплены і перашкаджаць ім зараз нельга...

Пра Людмілу Іосіфаўну Ярмак, кіраўніка «Імпульса», я чуў даўно, яшчэ калі яна ўзна-чалывала агітбрыгаду «Эскулапы» Мінскага медыцынскага інстытута. Такія дэталы: студэнты, народ, як вядома, не надта дысцыплінаваны, на рэпетыцыі прыходзілі за паўгадзіны да пачатку!

— Ярмак? — газарылі яны. — У яе па рэпетыцыі выкладаешся да рэшты. Цяжка, затое цікава.

Людміла Іосіфаўна сядзіць на сцэне напружаная. Перад ёй фрэзероўшчык Ігар Вайніловіч, апрануты ў генеральскі мундзір. Рыхтуецца праграма «Мір дому твайму». Зараз Ігар — генерал з апавядання балгарскага пісьменніка Іярдына Радывчака «Спякотны поўдзень». Ён павінен заняцца ня звычайнай справай: трапіў у бяду хлопчык, і каб яго выра-таваць, дывізія, якой камандуе генерал, павінна перакрыць раку... Праз пяцінаццаць «вілін Ігар будзе спяваць у масоў-

прыдуць да агульнай думкі. І гэта пасля васьмі гадзін работы, цяжкай хаця б фізічна, — усё імпульсаўцы рабочыя: слесары, токары, мантажнікі. А праграм пастаўлена ўжо ня мала. Сярод іх — «Свет вачамі акселерата» і «Этыкет не для графінь», якія прынеслі першае месца на конкурсе агітбрыгад, поспех у час гастрольных паездак па БАМЕ і на ІнгурыГЭС, стое грамат і дыпламаў.

Рункевіч цвёрда ўпэўнена: добры кіраўнік — рэдкасць, яго трэба берагчы, другога такога можна і не знайсці. Такому кіраўніку трэба стварыць усё ўмовы для работы, для творчасці.

Гэта другі прынцып Рункевіч.

У ТОЙ ДЗЕНЬ НАСТАССЯ МІХАЙЛАЎНА зайшла ў выяўленчую студыю і нагада-ла:

— Не забудзьцеся, сёння да вас прыйдзе Георгій Лойка.

Г. Лойка — прафесійны мастак, выкладчык тэатральна-мастацкага інстытута, які вядзе заняткі з заводскімі мастакамі-аматарамі. Аб студыі выяўленчага мастацтва завода імя Леніна можна раскаваць шмат, хаця б таму, што больш падобных заводскіх аб'яднанняў мастакоў-аматараў у горадзе практычна няма. Узнікла студыя нечакана. Калі самадзейныя мастакі арганізавалі ў клубе сваю першую выстаўку, да іх зараз жа пацягнуліся тыя, хто маляваць не ўмеў, але навучыцца хацеў бы. І вось па ініцыятыве інжынера Іларыёна Рыгоровіча Бяляева ў 1976 годзе была арганізавана студыя выяўленчага мастацтва, на ча-

мья); партрэты перадавікоў у заводскай шматгыр а ж цы, афармленне «маланак» і «камсамольскіх пражэктараў» — усё гэта работа студыі.

У загадзе дырэктара аб арганізацыі студыі былі і такія словы: «У адпаведнасці з дагаворам аб сацыялістычнай садружнасці паміж Мінскім вытворчым аб'яднаннем імя У. І. Леніна і Саюзам мастакоў БССР...». У тым, што заводская студыя выяўленчага мастацтва набрала такую моц, немалая заслуга Саюза мастакоў. Як толькі яна была заснавана, саюз адразу вылучыў у дапамогу студыі дасведчаных, вопытных педагогаў. Выстаўкі самадзейных мастакоў пачалі змяняцца выстаўкамі мастакоў прафесійных. Праводзіцца тут сустрэчы з жывапісцамі, скульптарамі, лекцыі мастацтвазнаўцаў.

У прафкоме завода захоўваецца яшчэ адзін дакумент: «Дагавор аб сацыялістычнай садружнасці паміж МВА імя Леніна і Беларускай дзяржаўнай філармоніяй». Настасся Міхайлаўна вельмі цэніць гэты сувязі. Адносіны паміж заводам і філармоніяй — гэта ўжо не садружнасць нават, а дружба. Новая праграма ў філармоніі — першымі запрашаюцца заводчане. У абанемнеце, які распаўсюджваецца на заводзе, улічваецца ўсе пажаданні рабочых. Хочучы канцэрт «Песняроў» — будучы «Песняры», хочучы сустрэчу з «Верасамі» — уключаюцца «Верасы». Гастралююць Штокалаў, Караба — месцы забяспечаны. Прыязджаюць часта артысты філармоніі і ў заводскі клуб. Сумесныя канцэрты, сустрэчы — усё гэта на заводзе, як свята.

ПАДЗЕІ І ДАТЫ

НА НІВЕ ФАЛЬКЛАРЫСТЫКІ

М. Грынблату — 75 гадоў

Ясны красавічні ранак 1945 года. На прывакзальнай плошчы ў Баранавічах ля паўразбуранай станцыі вялікае ажыўленне, святочны настрой. Толькі што перадалі па радыё аб паспяховым наступленні на Берлін.

Раптам заўважаю групу дзяўчат, якія, як ластаўкі, паселі на плошчу ў сярэчку. Перад імі стаў мужчына і нешта запісваў у бланкот. Хацелася падзісці, паслухаць, але падганяў час...

У радыёкамітэце, дзе я тады працаваў, сіказалі, што учора пра мяне тут распытваў «Сім-патычны супрацоўнік АН БССР», узяў мой хатні адрас і

абяцаў наведаць сёння вечарам.

Пасля заканчэння рабочага дня сяджу дома, чакаю. І вось ён уваходзіць, сапраўды сімпатычны, нучаравы... Дык гэта ж той, каго я бачыў раніцай у прывакзальным сярэчку!

Звяртаецца да мяне на сакавітай беларускай мове. Называе сваё імя і прозвішча: Міхась Грынблат...

Аказваецца, што ён мой заводны знаёмы. І зараз у мяне на стале ляжыць яго даваенная кніга — «Песні беларускага народа», — першае ў рэспубліцы навуковае выданне нашага музычнага фальклору.

Дазнаюся, што Міхал Якаў-левіч ужо наторы дзень выву-

чае тут побыт і фальклор беларускіх паланянак, якія вярталіся з фашысцкай няволі і ад-сюль, з вузлавой станцыі, спяшаліся па розных напрамках у родныя мясціны.

Так 35 гадоў таму назад адбылося наша вочнае знаёмства і столькі ж часу трывае між намі чалавечая і творчая дружба, якая вельмі многа дала мне, як фалькларысту.

Улетку таго ж пераможнага года, па прапанове Міхася Якаўлевіча, я ўдзельнічаў у экспедыцыі АН БССР. Вандравалі з ім па партызанскіх сценках, якія яшчэ не паспелі зарасці, вывучаючы народную творчасць лясных салдат і насельніцтва. Такія сумесныя падарожжы адбываліся потым некалькі гадоў запар. Нейкім асаблівым унутраным чутцём, інтуіцыяй Міхал Якаўлевіч знаходзіў фальклорныя азасы і адаронных носьбітаў народнай творчасці, ад якіх мы запісалі нямала песень, і сярод іх такія, як «Пінская партызанская», «Аб партызанцы Галіне», «Хачела маці мяне замуж аддаць», «Як пагнала бабуленька куранятак пасвіць...» Гэтыя песні ведае сёння ўся Беларусь.

Я заўсёды захапляўся са-ліднай навуковай эрудыцыяй М. Грынблата. У яго за пляча-

мі лінгваграфічная школа, вучоба ў такіх выдатных савецкіх этнаграфуаў, як У. Багараз, Д. Язленін, Л. Штэрнберг.

Больш за 50 гадоў свайго жыцця ён аддаў вывучэнню матэрыяльнай і духоўнай культуры беларускага народа, яго гісторыі. (Першая навуковая праца М. Я. Грынблата убачыла свет у 1928 г.). Маршруты навуковых падарожжаў этнограф ахапілі ўсю Беларусь.

На творчым рахунку Міхала Якаўлевіча больш за 300 навуковых прац: кніг, нарысаў, артыкулаў, з якіх неабходна адзначыць змястоўную манаграфію «Беларусь» (1968), прысвечаную праблемам паходжання і развіцця беларускай народнасці; бібліяграфічны ўказальнік за 1945—1970 гг. — «Беларуская этнаграфія і фалькларыстыка» (1972). Гэты каталог з яго 5373 пазіцыямі стаў настольнай кнігай этнографуаў, фалькларыстаў, гісторыкаў, краязнаўцаў, мастацтвазнаўцаў...

Вялікае значэнне для развіцця нашай этнаграфічнай наву-кі і фалькларыстыкі мела вык-ладчыца дзейнасць М. Грын-блата ў БДУ імя У. І. Леніна,

дзе ён вёў курсы агульнай этнаграфіі і беларускага фаль-клору, — і праца з аспірантамі ў Інстытуце мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору АН БССР. З асяроддзя яго былых слухачоў і аспірантаў выйшлі дактары і кандыдаты наву-кі, якія сёння плённа працуюць на ніве беларускай навукі.

Фактычна Міхал Якаўлевіч стварыў этнаграфічную школу, да якой маю гонар залічыць і сябе.

У апошні час М. Грынблат працягвае працу над другой кнігай бібліяграфічнага ўказальніка; выйшлі з друку падрыхтаваныя ім два тамы беларускіх прыказак і прымавак (1976).

Толькі што з цікавасцю пра-чытаў яго унікальны том «Выслоўяў» (1979) і, віншуючы Міхала Якаўлевіча са саўным 75-годдзем, хачу выказаць свае зычлівыя радзімы, узятымі з гэтай кнігі: «Будзь жа весел, як сват на вяселлі, здароў, як ва-да, багаты (перш за ўсё — яс-нымі думкамі), як зямля!»

Г. ЦІТОВІЧ, народны артыст ССРСР.

УРОКІ КРЫТЫКА

Да 50-годдзя з дня нараджэння Сяргея ГУСАКА

«Зорка-знічкаю прайшло жыццё Сяргея Гусака па беларускім літаратурным небасхіле» — такімі словамі пачыналася па-чалавечы працула прамова У. Калесніна і Ю. Пшыркова да зборніка крытычных артыкулаў «Пафас праўды», выдадзенага пасля смерці аўтара, які пражыў на роткае, але багатае, асвечанае высакародзім імкненнем служыць Радзіме і роднай літаратуры жыццё.

Сяргей Адамавіч Гусак памёр, не дажыўшы да сарака гадоў, завяршыўшы свой жыццёвы шлях на пасадзе рэктара Брэсцкага педінстытута. Яго імя да таго часу ўжо трывала ўпісана ў літаратурны працэс — рулівай і сумленнай працай С. Гусака здабыў сабе аўтарытэт прынцыповага крытыка. Вось якую характарыстыку даў Гусак пры прыёме ў члены Саюза пісьменнікаў Іван Паўлавіч Мележ: «Сяргей Гусак належыць да ліку сур'ёзных, удумлівых нашых крытыкаў. Яго працы... сведчаць пра самастойнасць даследчыцкага падыходу, пра здольнасць крытыка аналізаваць літаратурныя з'явы, праявляць іх жыццёвы, рэальныя жыццёвымі абставінамі».

Шчылівай гордасцю заходзіцца сэрца, калі падумаеш, што чалавек гэты толькі пачынаў па-сапраўднаму ўпэўнена набіраць творчы разгон, што няўмоўная смерць напаткала і так нечакана перанасіла ўсе планы, не даўшы на ўсю сілу раскрыцца жыццёвым магчымасцям.

Сёння, азіраючы спадчыну крытыка, мы маем нагоду не проста гаварыць пра напісанае і адзначаць выпадкі ўдалага асэнсавання літаратурных з'яў, — мы бачым перад сабою пракладзены па няздзяжых мясцінах шлях даследчыка, асэнсуюаемае ўрокі, пакінутыя нам.

Значная частка зробленага С. Гусаком сніла дзве кнігі — «Аляксей Кулакоўскі» і «Пафас праўды». Першая з іх узнікла на аснове кандыдацкай дысертацыі, якая пісалася ў пераломны для беларускай крытыкі час, на мяжы 50-х і 60-х гадоў, і ў ёй яшчэ адчуваецца інерцыя ранейшых поглядаў на літаратуру. Кніга «Пафас праўды» прываблівае нас сёння багаццем думак, выразным імкненнем аўтара не проста гаварыць пра літаратуру, а адкрываць новае ў леішматлучных сувязях з жыццём, удзямаць праблемы, недастаткова распрацаваныя альбо і зусім не кранутыя беларускай крытыкай і літаратурнааствам. Гэта і праблема традыцый і наватарства, і псіхалагічнага аналізу, і гісторыі жанру апавядання, і разгляд не раскрытых, перш за ўсё сацыяльных, граней у творчасці такіх пісьменнікаў, як М. Лобан і І. Шамякін. «Грунтоўнасць сацыяльнага аналізу менавіта мастацкіх з'яў — адзін з самых моцных бакоў крытычнай пазіцыі Сяргея Гусака», — слухна пісаў С. Андранюк. Ад слэб давамі — гэта тое, чаго, на жаль, часам нестас і сённяшняй беларускай крытыцы...

Адааючы даніну пашаны светлай памяці Сяргея Адамавіча Гусака, азіраючыся на зробленае і не даробленае да канца гэтым шчырым працаўніком на ніве роднай літаратуры, мы вастраі бачым і адчуваем тое, што трэба здзейсніць самім. У актывізацыі сваіх намаганняў на карысць роднай культуры і ёсць адно з выўленняў павагі да тых, хто шмат зрабіў дзеля яе росквіту і наго, на вялікі жаль, сёння няма сярод нас.

Яўген ЛЕЦКА.

фільма, і ўжо ў ім павінны быць закладзены прыкметы тэлевізійнасці, пэколькі гутарка ідзе пра тэлебачанне. Гэта тая самая надзённасць тэмы, яе публіцыстычнае асэнсаванне, дыялагічнасць (бо ігравы тэлефільм — частка тэлепраграмы і выхадзіць яго з канкрэтнага кантэксту немагчыма) і, нарэшце, камернасць, шчырасць інтанацыі, словам, усё, што абуджае ў глядача актыўнае ўспрыняцце, наводзіць на роздум ля малага экрана.

Менавіта гэтымі якасцямі вызначаецца, на мой погляд, апошняя работа В. Басавы «Госць», пастаўленая лаводле апавядання Я. Сіпакова. Гэта трэцяя работа рэжысёра, у якой ён звяртаецца зноў да маральнай тэмы, якая па-сапраўднаму хвалое яго не толькі як мастака, але і як чалавека.

...У цякае, спакойнае жыццё сельскай настаўніцы — герані карціны, у якой ёсць сям'я, маленькая дачка, нечакана ўрываецца мінулае (у абліччы маладога рэспектабельнага навуковага супрацоўніка). Нахлынулі ўспаміны, мінулае застаніла сённяшняе. І спатрэбілася ўся мудрасць жанчыны, каб зразумець простую і непрыхісную ісціну: яе шчасце, яе радасць, яе будучыня — у дачцы, у цёплых вачух мужа, які ўсё разумее. Дарэчы, у яго ролі зняўся А. Дударэў, аўтар сцэнарыяў «Дэбюту» і «Кола».

Праз нескладаны, проты сюжэт праглядвае псіхалагічная праўдзівасць, жыццёвая мудрасць. Напэўная інтанацыя, пранікнёная лірычная мелодыя гучаць у гэтым тэлефільме.

«Тэлефільм у большай ступені суб'ядседнік, чым кінафільм», — гэтыя словы М. Хуцывева, рэжысёра, які прайшоў школу і кіно, і тэлебачання, вельмі стасуюцца да названых фільмаў.

Некалькі слоў хочацца сказаць пра буйны план, які называюць азбучнай прыкметай тэлефільма.

Сцвярджаць, што буйны план — перавага толькі тэлебачання, няправільна. Ён з поспехам выкарыстоўваецца і выкарыстоўваецца ў кінематографіі. Але паколькі экран тэлевізара называюць «лабараторным мікраскопам», які дазваляе мастаку, а разам з ім і глядачу зазірнуць у самыя патаемныя глыбіні чалавечай душы, буйны план будзе заставацца на тэлебачанні, у тэлефільме, у прыватнасці, адным з самых дзейсных выяўленчых сродкаў.

Пацвярджаюць гэта і фільмы, пра якія ідзе гаворка. Самыя тонкія зрухі думак і зачухаў на тварах галоўных герояў фільмаў «Дэбют», «Кола», «Госць» назіраем мы на экране.

Гэтыя кароткаметражныя навелы аб'ядноўваюць агульным тэрмінам «тэлевізійныя» не толькі фармальныя прыкметы, не толькі іх стылістыка, выяўленчыя сродкі. Іх аб'ядноўвае ўсхваляванасць, зачараванасць і адкрытае аўтарскае любаванне, душэўнасць і сапраўды народная інтанацыя. Яны падобныя аўтарскім падыходам да жыцця, да маральных праблем, якія паўстаюць перад іх героямі. Чысціня і непасрэднасць, душэўнасць герояў, уважлівае, неназойлівае ўзіранне ў навакольную прыроду, любаванне роднай зямлёй, добрыя адносіны да людзей — вось рысы, якія родзяць усе тры фільмы. Думаецца, менавіта ў гэтым накірунку і трэба шукаць нашаму тэлефільму свой шлях, сваё аблічча. І, магчыма, на гэтым шляху яму суджана заваяваць сваю аўдыторыю, як робіць гэта сваімі карцінамі грузінскае тэлебачанне.

В. МЯДЗВЕДЗЕВА.

якому вельмі хочацца зняцца ў кіно. Але калі прыходзіць разуменне, што ад яго патрабуюць немагчымага, ён знаходзіць у сабе сілы расставіцца з гэтай прыемнай марай і пайсці са здымачнай пляцоўкі. Нават не пайсці, а ўцячы, уцячы на злом галавы, адчуўшы ўсю асалоду свабоды.

Гэтую сцэну сцвярджэння сябе (калі можна так яе назваць) аўтары фільма знялі рапідам. Такі кінематографічны прыём, які перадае пластычнасць акцёра і радасць душы яго героя, пра многае мо-

і не пазбаўлены драматызму. Гэтыя якасці пералічаны ў ім арганічна. І ў той жа час гэтая карціна вясёлая, напоўненая і гумарам, і крыху хітраватай усмешкай. Адчуваецца, што фільм зроблены добрымі людзьмі, яго глядзіць з пачуццём эмацыянальнай усхваляванасці.

...Жыве ў нас даўня птушка, якая «прыносіць» у хату чалавека шчасце. І сёння людзі шануюць бусла, і чакаюць: а можа, і іхнюю хату не абміне радасць? З такім пачуццём майструе хату для

«АЛЕЙНЫ ЖЫВАПІС», «АКВАРЭЛЬ» І... ПОШУКІ

жа сказаць на вялікім экране. На тэлебачанні ж ён наўрад ці апраўданы. І далёка не ўсе прыёмы, якія прымяняюцца ў кінематографіі, прыдатныя маламу экрану. Калі параўнаць у самым агульным выглядзе магчымасці і ўласцівасці кіно і тэлебачання, то кіно, па выказванні даследчыка Р. Ільіна, — гэта алейны, яркі жывапіс, а тэлебачанне — акварэль, паўтон, дакументальнасць ва ўсіх аспектах яе праяўлення.

Дык вось, тонкі, псіхалагічны малюнак ролі В. Носіка, засяроджаная ўвага аўтараў

бусла на старой таполі галоўны герой гэтай тэлевізійнай навелы.

Пранікнёнасць, шчырасць аўтарскай інтанацыі характэрна для гэтых двух фільмаў. І знятыя яны ханя і рознымі рэжысёрамі, але ў падобнай манеры — з душэўнай цеплынёй, сумам і ўсмешкай. Па сваёй экраннай форме гэтыя карціны паўтараюць форму і структуру кароткаметражных кінафільмаў. Тэлевізійнасць жа іх — у драматургіі, якая дазволіла зрабіць фільмы камерныя, што, увогуле, і ўяўляець-

У НАШЫ ДНІ УЖО НІКОГА не трэба пераконваць, што малы экран не толькі сродак інфармацыі, але і крыніца культуры, якая стварае каштоўнасці, уласцівыя толькі яму. Адначасова ўдасканальваюцца, эксперыментуючы, маючы ўжо бясспрэчны дасягненні, тэлебачанне аказвае ўплыў на больш «сталае» мастацтва — кінематограф. І калі раней многія даследчыкі не бачылі ніякай перспектывы ад прамога збліжэння тэлебачання і кінематографа, адорвалі наблажлівымі кампліментарамі «адзінаццатую музу», называючы яе «малаэраным кіно», потым, палемізуючы з сабою ж, сцвярджалі, што будучыня кіно — у тэлебачанні, то сёння ўжо відавочна, што адбываецца ўзаемапраанікненне і ўзаемаўплыў двух экранных мастацтваў. Як вынік іх узаемадзеяння і з'явіўся тэлевізійны кінематограф.

Тэлевізійны фільм, акрамя таго, што гэта дзецішча і кіно, і тэлебачання, — адзінка тэлепраграмы, неад'емная частка сістэмы тэлебачання. І вось у апошні час з'явілася думка (і яна знаходзіць усё больш прыхільнікаў), што тэлефільм з'яўляецца творам асаблівага роду.

З гэтага пункту гледжання мы і паспрабуем чагладзецца на ігравыя фільмы Беларускага тэлебачання, створаныя за апошні час, зразумець, ці ёсць у іх рысы і прыкметы таго, што называецца «творам асаблівага роду». Амаль пра ўсе работы беларускага «Тэлефільма» ўжо гаварылася ў друку. Тым не менш, хочацца яшчэ раз вярнуцца да іх і зірнуць на іх, як кажуць кінематографісты, з другога ракурсу.

...Жыве ў невялікай беларускай вёсцы хлопца, раман-

Кадр з фільма «Госць».

Кадр з фільма «Кола».

тык і летуценнік, бясконца ўлюбены ў родную прыроду. Ён непаседлівы і гаваркі, у яго вобліку ёсць штосьці кранальнае, наіўнае і нястрымна вясёлае. Магчыма, яго нават і нельга ўспрымаць сур'ёзна на першым часе.

Галоўнага героя кароткаметражнага фільма «Дэбют» (сцэнарыі А. Дударэва, рэжысёр В. Панамароў) выдатна сыграў В. Носік. Фільм расказвае пра вясковага хлопца цёпла і кранальна. Спачатку ў яго характары аўтар ўгледжае толькі рысы хлапачай гарэзлівасці, і толькі потым, дзесьці ў сярэдзіне фільма, апавяданне набывае іншую інтанацыю: спакойную і мудрую. У вёску прыехалі кінематографісты здымаць фільм пра вайну, і наш герой па волі лёсу павінен сыграць эпизадную ролю эсэсаўца, які бязлітасна толча сваімі ботамі і дзіцячыя цацкі, і хлеб. Менавіта ў гэтым эпизодзе раскрываецца характар героя карціны. Ён не можа тапаць нагамі свежаспечаны бохан, які так беражліва прынесла на здымкі бабуля з ягонай вёскі.

Праблема маральнага выбару паўстае перад хлопцам,

фільма на характары галоўнага героя — пераканзучы аргумент у абарону гак званай тэлевізійнасці. Менавіта гэтыя якасці былі закладзены ў сцэнарыі А. Дударэва, і рэжысёру, думаецца, голькі перашкаджалі кінематографічныя стэрэатыпы, каб найпаўней рэалізаваць магчымасці тэлевізійнага па сваёй сутнасці сцэнарыя.

Фільм «Кола» В. Басавы блізка па стылістыцы карціне «Дэбют». І, відаць, не толькі таму, што сцэнарыі яго напісаў той жа А. Дударэў. Рэжысёр не скупіцца ў выбары выяўленчых сродкаў. Камера аператара В. Васінеўскага рухомая, часам суб'ектыўная, з любоўю малое любяць сэрцу вясковых пейзажаў. Яна ўважліва ўглядаецца ў дэталі побыту, любяцца дарамі зямлі, ствараючы своеасаблівы тэлевізійны нацюрморт, цяка і непрыкметна назірае за героем. Прыгадайце эпизод, дзе галоўны герой фільма Сцяпан (артыст М. Пятроў) кранальна і пяшчотна замазвае свежай зямлёй надпілаваную старую таполю.

Сюжэт фільма «Кола» — дасціпны, тонкі, лірычны, але

ца адной з вартасцей тэлевізійнага кіно, разлічанага на асабліваасці ўспрыняцця глядачом.

Калі прыгадаць яшчэ адну работу В. Басавы «Наваселле», то міжволі пераконваецца ў справядлівасці слоў многіх тэарэтыкаў і практыкаў: пошукі новых эстэтычных магчымасцей ігравога тэлефільма будуць ісці менавіта ад тэлебачання. Тэлебачанне ад прыроды надзелена здольнасцю, якую называюць «камунікатывунай непасрэднасцю». Думаецца, што менавіта гэтыя якасці ўласціва фільму «Наваселле». У ім зроблена спроба гаварыць з глядачом пра надзённыя маральныя праблемы. Цікавыя акцёрскія работы А. Зіміной, В. Філатава, Н. Піскаровай. І ўсё ж, нягледзячы на назіральнасць рэжысёра, жывапіснасць многіх дэталей побыту, знятых тым жа аператарам В. Васінеўскім, фільму нестас глыбокага, абагульненага даследавання жыцця. «Наваселле» псуе прамалінейнасць, прадвызначанасць, адназначнасць вывадаў. Гэтыя прэтэнзіі можна аднесці да сцэнарыя А. Паловай. Сцэнарыі жа — першааснова

ДЗІВАК-ЧАЛАВЕК...

Малюнкi М. ШЫШЛОВА.

Пятро РАБРО

АПРАУДАУСЯ

З рэдакцый сталічных, лічыце, дзень кожны прыходзіць мне ліст, дзе пішуць звычайна: «Няма іскры божай». Дык я ж — атэіст!

ТРЫУМФ ГУМАРЫСТА

Кулакамі б'е ў грудзі, слёзы радасці льюцца: — Стаў я кіліскамі Людзі з мяне ўжо смяюцца.

МЕТАМАРФОЗА

— Заганарыўся Зэт! Што за прыкмета? Магчыма, твор выдатны напісаў?

— Не, пераклаў вядомага паэта і думае, што сам славутым стаў.

Пераклаў з украінскай Цімох ДЗЕРАЗА.

Сцяпан КРЫВАЛЬ

ВЯРНІ МАЕ ВЫДАТКІ

...Я рады, ведаеш, цяпер, што мне на вуха не нашэпча ніякі злыдзень пра цябе.

Іван ЛЕТКА.

Сядзеў я ўвечары ў чацвер пад шумнаю бярозай і першы, першы раз, павер, не сыпаліся слёзы: Навошта плакаць і рыдаць, Калі ты не нахала? Але павінна ты аддаць Кавалак таго сала,

Што на заручынах тады мы з'елі са сватамі, Яшчэ тры пляшкі «газ»-вады і гладышок смятаны. Не вернеш — сам па іх прыйдзеш.

Я не такі багаты! Вярні гарэлку і ваду — Паўдзю другую сватаць...

Кансультацыі

— Як бы ты назваў «фактотроп»?
— Выбрыкі.
— А «шэйк»?
— Шаленства.
— Тады ўвесь сказ будзе: «Пачалі з выбрыкаў, а скончылі шаленствам».

— Колькі важыць зямля?
— Зрабі вагі — паважым. Я. ЯДЛОВЕЦ.

Марат БАСКІН

СЯМЕЙНЫ РАМАН

Прасцей за ўсё напісаць сямейны раман, думаў пачынаючы раманіст Юзін Піскулька, сядзячы перад чыстымі старонкамі будучага твора. Апісвай сваё жыццё і кропка. Якіякі пішучы пра сябе, я буду паказваць нашага сучасніка!

І, маючышы пяро ў чарнілку — падарунак вядомага празаіка, — Юзін засеў за першую частку.

— Чытачы любяць сямейны раман, — сказаў рэдактар, прачытаўшы пачатак твора. — У вас нядрэнна атрымаліся старонкі аб дзяцінстве героя, але яго каханне мяне насцярожвае.

Юзін успомніў сваю нявесту Галю Кулік і збянтэжана паглядзеў на рэдактара.

— Чаму? Няўжо Галю не падыходзіць для Юніна? — імя героя свайго рамана Юзін узлў блізкае да свайго.

— Не падыходзіць, — кінула рэдактар і растлумачыў. — Паверце мне, ялі прачытаў не адзін тузін сучасных раманаў, вашаму Юніку патрэбна іншая жанчына. Яна павінна быць старэйшай за яго. Гадоў гэтак на шэсць. Цяпер гэта вельмі модна! Пачытайце апошнія часопісы, паглядзіце фільмы.

— А калі ён кахае Галю? — паспрабаваў змяніць думку рэдактара Піскулька, але рэдактар толькі ўздыхнуў і катэгарычна

адмовіўся благаслаўляць шлюб Юніна і Галі.

У той жа вечар Юзін Піскулька не пайшоў да Галі, а, перабраўшы ў думках з дзесятка кандыдатур на ролю герані рамана, зразумеў, што яго жанка можа быць толькі Люба Амелька. Па-першае, яна старэйшая за яго гадоў на пяць, а па-другое, мае кватэру, дзе ёсць магчымасць працягваць працу над раманам.

Пра другую частку рамана рэдактар сказаў, што ў ёй не хапае канфлікту.

— Няўжо Юнік не можа завесці палюбоўніцу? Ці Люба закахалася ў свайго начальніка? Дарэчы, падыход да гэтай тэмы ўжо ў вас бачны! — намагаўся ён дапамагчы маладому аўтару.

— Дзе бачны? — здзівіўся Піскулька.

— У вашым рамане, — растлумачыў рэдактар. — У першы месяц сямейнага жыцця Люба толькі і гаворыць аб каханні, а потым адчуваецца рэзкая змена ў яе размовах: усё болей мільгае імя Лявона Кропелкі, яе новага начальніка.

Юзін міжволі здрыгануўся і, прыхапіўшы рукапіс, памчаў-

ся дадому, каб распачаць сямейную сварку.

Трэцяя кніга рамана пісалася доўга і цяжка.

Калі рэдактар зноў убачыў Піскульку, то ледзьве пазнаў яго: твар асунуўся і сведчыў аб творчых пакутах Юніна.

— Ну, як? — асцярожна спытаў рэдактар і з насцярогай зірнуў у сумныя вочы раманіста.

— Канфлікт ёсць, — сказаў Піскулька і дадаў: — Люба пакінула Юніна.

— Пайшла да Лявона Кропелкі? — выказаў здагадку рэдактар.

— Не, — адмоўна пахістаў галавой Юзін. — Паехала да маці. Сказала, што ніколі не вернецца.

— Там, пэўна, пачынаецца вялікая будоўля, — задумлена сказаў рэдактар — і там яна сустрэне сваё шчасце.

— А Юнік? — узрушана спытаў Піскулька.

— Пры чым тут Юнік, — здзівіўся рэдактар. — Ён не зразумеў яе і, наогул, гэта памылка яе душы. Сямейныя раманы трымаюцца на лёсах жанчыні! Вось так і дарабляецца раман.

Прышоўшы дамоў, Юзін Піскулька рашуча разарваў на дробныя шматкі рукапіс свайго сямейнага рамана і сеў пісаць фантастычную аповесць.

НЕЦЯРПЕННЕ

Павел САКОВІЧ

Я спазняўся на поезд. Злавіў таксі, прымчаўся на ванзал. Здаецца, паспеў: да адпраўлення яшчэ тры минуты. Бягу на перон. Саджуся ў вагон, займаю сваё месца. Прайшло дзесяць, дваццаць мінут, а поезд не адпраўляецца. Хіба не здзен? Цярпенне скончылася. Выскочыў з вагона, пайшоў па шпалах. Адышоў крыху — даганяе цягнік. Спыніўся, чакаю, пакуль пройдзе. Стаю, стаю, цярпенне скончылася. Ускочыў на падножку свайго вагона, забраўся ў тамбур. Зноў заняў сваё месца. Нарэшце поезд пачаў сцішаць ход перад станцыяй. Устаў, чакаю, калі ж ён спыніцца. Мінуту чакаю, другую, трэцюю... Нервы напружваюцца. Адчуваю, што цярпенню канец. Рука цягнецца да стоп-крана. Поезд спыніўся. За паўкіламетра да ванзала. Правадніца пачала крычаць, пабегла па міліцыянера. Стаю, чакаю, а яе няма і няма. Надакнула чакаць, пайшоў насуст-

рач. Знайшоў на ванзале шылду «Міліцыя». Адчыніў дзверы. За сталом сядзіць капітан, а да яго чарга. Бачу, стаяць дзевяццаць доўга. Некаторыя паспелі ўжо гэтак стаміцца — ажно хістаюцца. Не, думаю, цярпення майго не хопіць. Што рабіць? Паспрабаваў праціснуцца да стала. Тыл, што хістаюцца, не даюць прайсці. Толькі сабраўся растлумачыць ім, што да чаго, аднак яны апырэдзілі. Спачатку вельмі настойліва даваў свае тлумачэнні здаровы дзцюк. Праўда, язык яго ўжо не слухаўся і ён больш тлумачыў рукамі. Затое другі ахвотна дапаўняў яго жэсты красамоўнымі заўвагамі. Потым я пачаў ім нешта тлумачыць. Яны захісталіся ледзь больш. Тут мяне спынілі і капітан прыняў нас траіх без чаргі... Я дабіўся свайго, аднак цяпер мяне мучыць іншая праблема: яні выседзець... 15 сутак.

ФРАЗЫ

Не выратуе і псеўданім, калі прозвішча заплямлена.

У дом суседа насіў гразь на абутку, а выносіў на языку.

Ганарыўся, што і яго кнігу далучалі да кнігі класіка ў падручным наборы.

В. БАРОДЗІЧ.

ДЗІВАК-ЧАЛАВЕК...

— Мал нарадзілася ў сарочцы!
— А мой у джынсах!

Малюнкi П. КОЗІЧА.

«Літаратура і искусство» — орган Міністэрства культуры і правлення Саюза пісателёў БССР. Мінск.

«ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА»

Выходзіць па пятніцах на шаснаццаці старонках.

Ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга друкарня выдавецтва ЦК КП Беларусі.

Індэкс 63856 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 АТ 02194

Адрас рэдакцыі: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захаравы, 19.

ТЭЛЕФОНЫ: прыёмнай рэдакцыі — 33-24-61, намесніка галоўнага рэдактара — 33-25-25, адказнага сакратара — 33-19-85, аддзела грамадска-палітычнага жыцця — 33-22-04, аддзела прозы і паэзіі — 33-24-62, аддзела крытыкі і бібліяграфіі — 33-24-62, аддзела тэатра, кіно і музыкі — 33-21-53, аддзела выяўленчага мастацтва, архітэктуры і вытворчай эстэтыкі — 33-21-53, аддзела культуры — 33-19-65, аддзела інфармацыі, пісем і масавай работы — 33-22-04, аддзела мастацкага афармлення і машынапіснага бюро — 33-44-04, фоталабараторыі — 33-24-62, выдавецтва — 23-52-85, бухгалтэрыі — 23-77-65, нарэнтарскай — 32-20-64.

Рукапісаў рэдакцыя не вяртае.

Галоўны рэдактар Аляксей ЖУК.

Рэдакцыйная калегія:

Заір АЗГУР, Аляксей АСІПЕНКА, Ефрасіння БОНДАРАВА, Барыс БУР'ЯН, Мікола ГІЛЬ (намеснік галоўнага рэдактара), Уладзімір ГНІЛАМЕДАУ, Юрый ГРЫГОР'ЕУ, Канстанцін ГУБАРЭВІЧ, Васіль ІВАШЫН, Віктар КАВАЛЕНКА, Аляксандр КАПУСЦІН, Уладзімір НЯФЕД, Нічыпар ПАШКЕВІЧ, Аляксей ПЫСІН, Міхаіл САВІЦКІ, Барыс САЧАНКА, Язэп СЕМЯЖОН, Юрый СЕМЯНЯКА, Юлія ЧУРКО.

Адказны сакратар Пятро СУШКО.